

Серія «Усі уроки»
Заснована 2010 року

О. Г. Куцінко

УСІ УРОКИ

ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ + РІВЕНЬ СТАНДАРТУ

I семестр

«Усі художні твори. 11 клас»
<http://book.osnova.com.ua/book/6648>

11
КЛАС

Харків
«Видавнича група “Основа”»
2019

УДК 821(100)(07)
К88

Серія «Усі уроки»
Започаткована 2010 року

Куцінко О. Г.
К88 Усі уроки зарубіжної літератури. 11 клас. Профільний рівень + рівень стандарту. І семестр [Текст] / О. Г. Куцінко. — Х. : Вид. група «Основа», 2019. — 255, [1] с. : схеми, табл., іл. — (Серія «Усі уроки»).

ISBN 978-617-00-3657-5.

Посібник складено за новою програмою Міністерства освіти (чинна, починаючи з 2019/20 навчального року). Календарно-тематичне планування та плани-конспекти уроків (І семестр) розроблено з урахуванням предметних і ключових компетентностей, вікових особливостей підлітків та новітніх педагогічних методик. Наведені матеріали допоможуть учителям на найвищому рівні провести урок зарубіжної літератури як за профільним рівнем, так і за рівнем стандарту. За посиланням, зазначеним на обкладинці, розміщено тексти художніх творів із зарубіжної літератури за програмою для І семестру 11-го класу.

Для вчителів зарубіжної літератури ЗЗСО та студентів відповідного фаху педагогічних вишів.

УДК 821(100)(07)

ISBN 978-617-00-3657-5

© Куцінко О. Г., 2018
© Корягін В. О., макет обкладинки, 2019
© ТОВ «Видавнича група «Основа», 2019

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	8
КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ. 11-й клас.	
Профільний рівень + рівень стандарту. I семестр	9
<i>Профільний рівень</i>	9
<i>Рівень стандарту</i>	14
ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ	17
<i>ВСТУП. ЛІТЕРАТУРА. МОРАЛЬ. ЛЮДЯНІСТЬ</i>	17
Урок 1. Виклики сучасного світу. Значення літератури та культури для збереження миру й духовності. Роль вітчизняної перекладацької школи для популяризації світової літератури й формування українського читача	17
Урок 2. Відображення в інокультурних творах етичних і естетичних ціннісних орієнтирів різних народів. Літературні премії світу, письменники-лауреати та їхній внесок у боротьбу за мир та духовність	22
<i>ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ</i>	29
<i>Німеччина</i>	29
Урок 3. Німецьке Просвітництво та його вплив на розвиток Європи	29
Урок 4. Йоганн Вольфганг Гете. Віхи життя та значення діяльності Й. В. Гете для світової культури. Історія створення трагедії «Фауст». Особливості композиції. Проблематика. Жанрова своєрідність твору	34
Урок 5. Сюжетна лінія трагедії Й. В. Гете «Фауст». Роль сцени перекладу Євангелія у творі	40
Урок 6. Образ Фауста як утілення динамізму нової європейської цивілізації. Пошуки сенсу буття й призначення людини	45
Урок 7. Опозиція Фауст — Мефістофель, діалектичне розв’язання проблеми добра та зла	51
Урок 8. <i>РМ (письмово)</i> . Порівняння образів Фауста й Вагнера	55

Урок 9.	Фауст та Маргарита. Утілення трагедії в різних видах мистецтв. «Фауст» в Україні	60
Урок 10.	Контрольна робота за темою «Золоті сторінки далеких епох» (<i>twір</i>)	67
МОДЕРНІЗМ		68
Урок 11.	Модерністська проза початку ХХ ст. (загальна характеристика). Світоглядні й естетичні засади модернізму, його художнє новаторство. Модерністські явища в художній прозі на початку ХХ ст. Ф. Кафка, Дж. Джойс і М. Пруст як фундатори модернізму в європейській прозі	68
<i>Німецькомовна проза</i>		71
Урок 12.	Життя та творчий шлях Франца Кафки. Своєрідність світобачення та його художнього втілення в оповіданні «Перевтілення»	71
Урок 13.	Зображення відчуження особистості в новелі «Перевтілення». Образ Грегора Замзи: проблемність, метафоричність, символічність	75
Урок 14.	Образ Грегора Замзи як гротескний літературний автопортрет письменника. Розкриття у творі світового буття як абсурдного	79
Урок 15.	Особливості композиції, функції фантастики. Характерні ознаки стилю Ф. Кафки, поєднання реалістичних та міфологічних елементів у гротескному світі	83
<i>Росія</i>		89
Урок 16.	ПЧ. Олександр Іванович Купрін «Гранатовий браслет»	89
Урок 17.	Життєвий та творчий шлях Михайла Опанасовича Булгакова. М. Булгаков і Україна. Конфлікт митця з владою в умовах тоталітарної радянської системи . . .	93
Урок 18.	Роман «Майстер і Маргарита» як «роман-лабіринт» зі складною філософською проблематикою. Культурні та літературні джерела твору	96
Урок 19.	Світ радянської сучасності, біблійної давнини та фантастичної дияволяди у творі. Особливості композиції (роман у романі) та оповідної структури . . .	102
Урок 20.	Морально-філософський зміст ершалаїмських розділів твору. Понтій Пілат у творі. Трагізм долі митця (майстра)	107

Урок 21. Проблема кохання та творчості. Засоби комічного (сатира, сарказм, пародія та ін.) і трагічного (гротеск, трансформація простору й часу та ін.). Поєднання реального й фантастики у творі	114
Урок 22. <i>РМ (усно)</i> . Традиції Й. В. Гете, Г. С. Сковороди, Е. Т. А. Гофмана, М. В. Гоголя, Ф. М. Достоевського в романі М. О. Булгакова (<i>компаративне аналізування творів</i>)	120
Урок 23. <i>Контрольна робота</i> за темою «Модернізм» (<i>різнірівневі завдання</i>)	128

ШЕДЕВРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІРИКИ

<i>ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.</i>	131
---	-----

Урок 24. Розмаїття течій модернізму й авангардизму в європейській ліриці ХХ ст. (<i>загальний огляд</i>) . . .	131
--	-----

<i>Франція</i>	135
--------------------------	-----

Урок 25. Гійом Аполлінер (Вільгельм Альберт Владімір Александр Аполлінарій Костровицький) — поет-авангардист. Зв'язок поезії митця з естетикою кубізму, своєрідність сюрреалізму письменника, його художні новації в царині лірики. Збірки поета. Тема кохання й часу у вірші «Міст Мірабо»	135
Урок 26. Гійом Аполлінер. Специфіка віршованої форми каліграм («Зарізана голубка й водограй»). Верлібр у творчості митця	141

<i>Австрія</i>	145
--------------------------	-----

Урок 27. Життєвий та творчий шлях Райнера Марії Рільке. Синтетичний вияв новітніх течій та тенденцій в поезії митця. Своєрідність поглядів і поетики Рільке. Діалог ліричного героя з Богом («Згаси мій зір...»). Рільке й Україна	145
--	-----

Урок 28. Переосмислення античних міфів у віршах митця («Орфей, Еврідіка, Гермес», збірка «Сонети до Орфея»). Філософський характер та художня довершеність лірики поета	149
---	-----

<i>Іспанія</i>	153
--------------------------	-----

Урок 29. Яскраві образи й символи у віршах Федеріко Гарсії Лорки. Своєрідність художнього світу поета. Яскраві образи й символи у віршах поета. Своєрідність художнього світу Лорки.	153
--	-----

<i>Росія</i>	158
Урок 30. Срібна доба російської поезії. Пошуки нових принципів і форм поетичної виразності. Течії Срібної доби	158
Урок 31. Зв'язок поезії Олександра Олександровича Блока із символізмом. Антитези у вірші «Незнайома». Засоби зображення бездуховного життя суспільства та мрії ліричного героя	162
Урок 32. Анна Андріївна Ахматова й акмеїзм. Етапи творчості митчині. Провідні теми й мотиви ранньої лірики А. А. Ахматової, образ ліричної героїні, конкретність описів, щоденниковість та психологізм	165
Урок 33. Поема А. А. Ахматової «Реквієм» як відображення особистої і суспільної трагедії. Протест проти насильства, біблійні мотиви в поемі. Образ матері. А. А. Ахматова й Україна	170
Урок 34. РМ (письмово) . Дослідження тексту поеми А. А. Ахматової «Реквієм»	174
Урок 35. Володимир Володимирович Маяковський — поет-новатор. Уплив футуризму на поетику митця. Протиставлення нищої буденності й прагнення ліричного героя до іншого (омріяного) світу в ранній ліриці	178
Урок 36. Особливості віршованої системи В. В. Маяковського. Метафоричність образів, поетична мова	181
Урок 37. Творчий шлях Бориса Леонідовича Пастернака в контексті Срібної доби. Філософська спрямованість лірики й прози митця. Теми кохання, сенсу життя, творчості, боротьби з насильством у спадщині письменника	187
Урок 38. Відлуння мотивів світової культури у віршах Б. Л. Пастернака. Засоби художньої виразності. Музичні теми й мотиви	190
Урок 39. ПЧ . Найвидатніші явища зарубіжної поезії першої половини ХХ ст.	194
Урок 40. Контрольна робота за темою «Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.» (різнорівневі завдання)	199

АНТИУТОПІЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ	202
Урок 41. Розвиток жанру антиутопії у XX ст.: ознаки та представники (<i>загальний огляд</i>)	202
<i>Велика Британія</i>	208
Урок 42. Джордж Орвелл. Огляд життя та творчості. Зв'язок творчості письменника із соціально- історичною ситуацією доби. Викриття сутності тоталітарної системи та її ієрархії в антиутопіях митця. Роман «1984»	208
Урок 43. Розкриття в романі «1984» Джорджа Орвелла проблеми свободи та необхідності, істинності знання, обґрунтування волюнтаризму в політиці. Боротьба проти страху й рабської покірності в суспільній свідомості. Художній конфлікт. Система образів. Поетика антиутопії (фантастика, мова, символи, алегорії та ін.)	213
Урок 44. Сатирична повість-притча Джорджа Орвелла «Скотоферма» як алегорія революції 1917 р. та наступних подій у Росії	217
Урок 45. ПЧ. Карел Чапек «Війна з саламандрами»	220
Урок 46. Контрольна робота за темою «Антиутопія у світовій літературі» (<i>різнорівневі завдання</i>)	228
Урок 47. ЛК. Ян Парандовський «Алхімія слова»	231
Урок 48. Узагальнення й систематизація знань, здобутих у I семестрі	236
ДОДАТКИ	239
Додаток до уроку 5	239
Додаток до уроку 25	244
Додаток до уроку 27	245
Додаток до уроку 29	245
Додаток до уроку 31	246
Додаток до уроку 32	247
Додаток до уроків 35–36	248
Додаток до уроків 37–38	251
Додаток до уроку 39	252
ЛІТЕРАТУРА Й ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ	254

ПЕРЕДМОВА

Зарубіжна література посідає особливе місце поміж предметів шкільного курсу, оскільки дає учням знання про світобудову, акцентує їхню увагу на смислових та світоглядних аспектах, допомагає сформувати ціннісні орієнтації. Зарубіжна література як шкільна дисципліна є дієвим засобом різнобічного розвитку кожної дитячої особистості, формує ключові компетентності, а також розвиває вміння вдумливо читати й опрацьовувати додаткову літературу, міркувати й аргументувати, висловлювати думки щодо побаченого та почутого, виявляти власну ініціативу й робити вибір, критично аналізувати здобуту інформацію.

Мета розвитку компетентностей на уроках зарубіжної літератури — це виховання *читача* (який систематично читає, розуміє прочитане та відчуває насолоду від процесу читання, змісту або форми художнього тексту; уміє розповісти про те, що читав, висловити свою думку, описати враження від прочитаного), *літературного критика* (який знає та вміє різнобічно аналізувати, тлумачити художній зміст творів сучасної літератури, визначати їхні позитивні риси й недоліки), *літературознавця* (використовує здобуту літературну освіту для дослідження історії літератури, життя та творчості митців, взаємозв'язків між творами та певною історичною добою, досліджує закони розвитку літератури як особливої форми духовної діяльності людини), *дослідника проблем* (який застосовує свою літературну освіту для того, аби глибше розібратися в проблемних ситуаціях сьогодення, розуміти вчинки людей, обрати своїми орієнтирами моральні цінності), *письменника* (який використовує свої знання з літератури як творець власних художніх текстів).

Саме на розв'язання цих завдань спрямовано запропонований посібник. Уроки спроектовано у такий спосіб, що основну роботу на уроці виконують учні, учитель є лише фалісітатором (забезпечуючи успішну групову комунікацію), провідником та спостерігачем, який створює умови для застосування учнями опанованих навичок для здобуття нових знань. Для залучення до навчальної діяльності всіх учнів використано прийоми критичного мислення й активні методи навчання, описи яких також подано у планах-конспектах. Значну увагу приділено залученню школярів до проведення уроку, груповим формам роботи, випереджальним завданням, різноманітним формам рольової гри, використанню міжлітературних та міжпредметних зв'язків, мультимедійних засобів подання матеріалу (з опорою на візуальну пам'ять), а також бесідам з елементами дискусії, аналізуванню творів інших видів мистецтв.

КАЛЕНДАРНО-ТЕМАТИЧНЕ ПЛАНУВАННЯ УРОКІВ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**11-й клас. Профільний рівень + рівень стандарту.
I семестр**

ПРОФІЛЬНИЙ РІВЕНЬ

На навчальний рік — 102 години (105 годин), на I семестр — 48,
на тиждень — 3 (із них: текстуальне вивчення творів — 36,
розвиток мовлення (*РМ*) — 3, позакласне читання (*ПЧ*) — 3,
літературне краєзнавство (*ЛК*) — 1, контрольні роботи — 4,
узагальнення (зокрема, за рахунок резервного часу) — 1)

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
Вступ. Література. Мораль. Людяність				
1	Виклики сучасного світу. Значення літе- ратури та культури для збереження миру й духовності. Роль вітчизняної перекла- дацької школи для популяризації світової літератури й формування українського читача			
2	Відображення в інокультурних творах етичних і естетичних ціннісних орієнтирів різних народів. Літературні премії світу, письменники-лауреати та їхній внесок у боротьбу за мир та духовність			
Золоті сторінки далеких епох				
Німеччина				
3	Німецьке Просвітництво та його вплив на розвиток Європи			
4	Йоганн Вольфганг Ґете. Віхи життя та зна- чення діяльності Й. В. Ґете для світової культури. Історія створення трагедії «Фа- уст». Особливості композиції. Проблемати- ка. Жанрова своєрідність твору			
5	Сюжетна лінія трагедії Й. В. Ґете «Фауст». Роль сцени перекладу Євангелія у творі			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		Примітки
		запланована	скоригована	
6	Образ Фауста як утілення динамізму нової європейської цивілізації. Пошуки сенсу буття й призначення людини			
7	Опозиція Фауст — Мефістофель, діалектичне розв'язання проблеми добра та зла			
8	РМ (письмово). Порівняння образів Фауста й Ваґнера			
9	Фауст та Марґарита. Утілення трагедії в різних видах мистецтв. «Фауст» в Україні			
10	Контрольна робота за темою «Золоті сторінки далеких епох» (<i>твір</i>)			
Модернізм				
11	Модерністська проза початку XX ст. (загальна характеристика). Світоглядні й естетичні засади модернізму, його художнє новаторство. Модерністські явища в художній прозі на початку XX ст. Ф. Кафка, Дж. Джойс і М. Пруст як фундатори модернізму в європейській прозі			
Німецькомовна проза				
12	Життя та творчий шлях Франца Кафки. Своєрідність світобачення та його художнього втілення в оповіданні «Перевтілення»			
13	Зображення відчуження особистості в новелі «Перевтілення». Образ Ґреґора Замзи: проблемність, метафоричність, символічність			
14	Образ Ґреґора Замзи як гротескний літературний автопортрет письменника. Розкриття у творі світового буття як абсурдного			
15	Особливості композиції, функції фантастики. Характерні ознаки стилю Ф. Кафки, поєднання реалістичних та міфологічних елементів у гротескному світі			
Росія				
16	ПЧ. Олександр Іванович Купрін «Гранатовий браслет»			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		Примітки
		запланована	скоригована	
17	Життєвий та творчий шлях Михайла Опанасовича Булгакова. М. Булгаков і Україна. Конфлікт митця з владою в умовах тоталітарної радянської системи			
18	Роман «Майстер і Маргарита» як «роман-лабіринт» зі складною філософською проблематикою. Культурні та літературні джерела твору			
19	Світ радянської сучасності, біблійної давнини та фантастичної діяволоїди у творі. Особливості композиції (роман у романі) та оповідної структури			
20	Морально-філософський зміст ершалаїмських розділів твору. Понтій Пілат у творі. Трагізм долі митця (майстра)			
21	Проблема кохання та творчості. Засоби комічного (сатира, сарказм, пародія та ін.) і трагічного (гротеск, трансформація простору й часу та ін.). Поєднання реального й фантастики у творі			
22	РМ (усно). Традиції Й. В. Гете, Г. С. Сквороди, Е. Т. А. Гофмана, М. В. Гоголя, Ф. М. Достоевського в романі М. О. Булгакова (<i>компаративне аналізування творів</i>)			
23	Контрольна робота за темою «Модернізм» (<i>різнорівневі завдання</i>)			
Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.				
24	Розмаїття течій модернізму й авангардизму в європейській ліриці ХХ ст. (<i>загальний огляд</i>)			
Франція				
25	Гійом Аполлінер (Вільгельм Альберт Владімір Александр Аполлінарій Костровицький) — поет-авангардист. Зв'язок поезії митця з естетикою кубізму, своєрідність сюрреалізму письменника, його художні новації в царині лірики. Збірки поета. Тема кохання й часу у вірші «Міст Мірабо»			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		Примітки
		запланована	скоригована	
26	Гійом Аполлінер. Специфіка віршованої форми каліграм («Зарізана голубка й водограй»). Верлібр у творчості митця			
Австрія				
27	Життєвий та творчий шлях Райнера Марії Рільке. Синтетичний вияв новітніх течій та тенденцій в поезії митця. Своєрідність поглядів і поетики Рільке. Діалог ліричного героя з Богом («Згаси мій зір...»). Рільке й Україна			
28	Переосмислення античних міфів у віршах митця («Орфей, Еврідика, Гермес», збірка «Сонети до Орфея»). Філософський характер та художня довершеність лірики поета			
Іспанія				
29	Яскраві образи й символи у віршах Федеріко Гарсії Лорки. Своєрідність художнього світу поета. Яскраві образи й символи у віршах поета. Своєрідність художнього світу Лорки			
Росія				
30	Срібна доба російської поезії. Пошуки нових принципів і форм поетичної виразності. Течії Срібної доби			
31	Зв'язок поезії Олександра Олександровича Блока із символізмом. Антитези у вірші «Незнайома». Засоби зображення бездуховного життя суспільства та мрії ліричного героя			
32	Анна Андріївна Ахматова й акмеїзм. Етапи творчості митчині. Провідні теми й мотиви ранньої лірики А. А. Ахматової, образ ліричної героїні, конкретність описів, щоденниковість та психологізм			
33	Поема А. А. Ахматової «Реквієм» як відображення особистої і суспільної трагедії. Протест проти насильства, біблійні мотиви в поемі. Образ матері. А. А. Ахматова й Україна			
34	РМ (письмово) . Дослідження тексту поеми А. А. Ахматової «Реквієм»			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
35	Володимир Володимирович Маяковський — поет-новатор. Уплив футуризму на поетику митця. Протиставлення нищої буденності й прагнення ліричного героя до іншого (омріяного) світу в ранній ліриці			
36	Особливості віршованої системи В. В. Маяковського. Метафоричність образів, поетична мова			
37	Творчий шлях Бориса Леонідовича Пастернака в контексті Срібної доби. Філософська спрямованість лірики й прози митця. Теми кохання, сенсу життя, творчості, боротьби з насильством у спадщині письменника			
38	Відлуння мотивів світової культури у віршах Б. Л. Пастернака. Засоби художньої виразності. Музичні теми й мотиви			
39	ПЧ. Найвидатніші явища зарубіжної поезії першої половини ХХ ст.			
40	Контрольна робота за темою «Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.» (різномірівневі завдання)			
Антиутопія у світовій літературі				
41	Розвиток жанру антиутопії у ХХ ст.: ознаки та представники (загальний огляд)			
Велика Британія				
42	Джордж Орвелл. Огляд життя та творчості. Зв'язок творчості письменника із соціально-історичною ситуацією доби. Викриття сутності тоталітарної системи та її ієрархії в антиутопіях митця. Роман «1984»			
43	Розкриття в романі «1984» Джорджа Орвелла проблеми свободи та необхідності, істинності знання, обґрунтування волюнтаризму в політиці. Боротьба проти страху й рабської покірності в суспільній свідомості. Художній конфлікт. Система образів. Поетика антиутопії (фантастика, мова, символи, алегорії та ін.)			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		Примітки
		запланована	скоригована	
44	Сатирична повість-притча Джорджа Орвелла «Скотоферма» як алегорія революції 1917 р. та наступних подій у Росії			
45	ПЧ. Карел Чапек «Війна з саламандрами»			
46	Контрольна робота за темою «Антиутопія у світовій літературі» (різнорівневі завдання)			
47	ЛК. Ян Парандовський «Алхімія слова»			
48	Узагальнення й систематизація знань, здобутих у I семестрі			

РІВЕНЬ СТАНДАРТУ

На навчальний рік — 34 години (35 годин), на I семестр — 17, на тиждень — 1 (із них: текстуальне вивчення творів — 11, розвиток мовлення (**РМ**) — 2, позакласне читання (**ПЧ**) — 1, резервний час (контрольні роботи) — 3)

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		Примітки
		запланована	скоригована	
Вступ. Література. Мораль. Людяність				
1	Виклики сучасного світу. Значення літератури та культури для збереження миру й духовності. Роль вітчизняної перекладацької школи для популяризації світової літератури й формування українського читача. Літературні премії світу, письменники-лауреати та їхній внесок у боротьбу за мир та духовність			
Золоті сторінки далеких епох				
Німеччина				
2	Німецьке Просвітництво та його вплив на розвиток Європи. Віхи життя та значення діяльності Й. В. Гете для світової культури. Історія створення трагедії «Фауст». Особливості композиції. Проблематика			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
3	Образ Фауста як утілення динамізму нової європейської цивілізації. Пошуки сенсу буття й призначення людини. Опозиція Фауст — Мефістофель. Фауст і Маргарита. Жанрова своєрідність твору			
4	РМ (письмово). Порівняння образів Фауста й Вагнера			
5	Контрольна робота за темою «Золоті сторінки далеких епох» (<i>твір</i>)			
Модернізм				
6	Модерністська проза початку ХХ ст. (загальна характеристика). Світоглядні й естетичні засади модернізму, його художнє новаторство. Модерністські явища в художній прозі на початку ХХ ст. Ф. Кафка, Дж. Джойс і М. Пруст як фундатори модернізму в європейській прозі			
Німецькомовна проза				
7	Життя та творчий шлях Франца Кафки. Зображення відчуження особистості в новелі «Перевтілення». Образ Греґора Замзи: проблемність, метафоричність, символічність. Розкриття у творі світового буття як абсурдного. Особливості композиції, функції фантастики. Характерні ознаки стилю Ф. Кафки, поєднання реалістичних та міфологічних елементів у гротескному світі			
Росія				
8	ПЧ. Олександр Іванович Купрін «Гранатовий браслет»			
9	Життєвий та творчий шлях М. Булгакова. М. Булгаков і Україна. Конфлікт митця з владою в умовах тоталітарної радянської системи. Роман «Майстер і Маргарита» як «роман-лабіринт» зі складною філософською проблематикою. Культурні та літературні джерела твору. Взаємодія трьох світів у творі: світ радянської дійсності, біблійної давнини та фантастичної дияволяди			

№ з/п	Тема уроку	Дата проведення уроку		При- мітки
		запла- нована	скори- гована	
10	Особливості композиції (роман у романі) та оповідної структури. Морально-філософський зміст ершалаїмських розділів твору. Трагізм долі митця (майстра)			
11	Проблеми кохання та творчості. Засоби комічного (сатира, сарказм, пародія та ін.) і трагічного (гротеск, трансформація простору й часу та ін.).			
12	РМ (усно). Традиції Й. В. Гете, Г. С. Сквороди, Е. Т. А. Гофмана, М. В. Гоголя, Ф. М. Достоевського в романі М. О. Булгакова (<i>компаративне аналізування творів</i>)			
13	Контрольна робота за темою «Модернізм» (<i>різнорівневі завдання</i>)			
Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.				
Франція				
14	Розмаїття течій модернізму й авангардизму в європейській ліриці ХХ ст. Гійом Аполлінер (Вільгельм Альберт Владімір Александр Аполлінарій Костровицький) «Зарізана голубка й водограй», «Міст Мірабо»			
Австрія та/або Іспанія				
15	Райнер Марія Рільке («Згаси мій зір...», «Орфей, Еврідіка, Гермес», збірка «Сонети до Орфея»; огляд) та/або Федеріко Гарсія Лорка («Про царівну Місяцівну», «Гітара»)			
Росія				
16	Срібна доба російської поезії: тенденції, здобутки, долі митців. Пошуки нових принципів і форм поетичної виразності. Течії Срібної доби (символізм, акмеїзм, футуризм та ін.). Найяскравіші представники Срібної доби російської поезії			
17	Контрольна робота за темою «Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.» (<i>різнорівневі завдання</i>)			

ПЛАНИ-КОНСПЕКТИ УРОКІВ

ВСТУП. ЛІТЕРАТУРА. МОРАЛЬ. ЛЮДЯНІСТЬ

УРОК 1

ВИКЛИКИ СУЧАСНОГО СВІТУ. ЗНАЧЕННЯ ЛІТЕРАТУРИ ТА КУЛЬТУРИ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ МИРУ Й ДУХОВНОСТІ. РОЛЬ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОЇ ШКОЛИ ДЛЯ ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ СВІТОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ Й ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЧИТАЧА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (розуміння значення художньої літератури для розвитку суспільства й особистості, національних та загальнолюдських духовних цінностей, утілених у творах літератури й мистецтва, а також значення оригінальної та перекладної літератури для протистояння викликам сучасного світу, збереження миру й духовності);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: культура, література, художній переклад, література як мистецтво слова.

Міжпредметні зв'язки: історія, українська література.

Обладнання: аркуш паперу ф. А1 із написом «Рецепт для оздоровлення української культури», роздавальний матеріал за темою уроку, кольорові картки-наліпки (стікери)¹.

¹ Тут і далі: підручники та словники (літературознавчих термінів, тлумачні, етимологічні та ін.) є невід'ємною складовою уроку літератури; доречним також є демонстрування мультимедійної презентації (за наявності медіазасобів); проте не зазначатимемо їх щоразу в обладнанні уроку.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

— Одним із найважливіших питань сьогодення є відродження України як держави, як суспільства, як нації, а це неможливо без формування сталих духовно-ціннісних орієнтирів. Особливе значення в цьому має культура, адже приклади з історії доводять: нація, яка втрачає свою культуру, опиняється поза історією, зникає. Отже, культура формує спосіб поведінки, стиль життя, творить гуманістичні та демократичні ідеали. Без культурної людини Українська держава не зможе бути ані демократичною, ані незалежною. Духовно бідні люди не зроблять Україну багатою та щасливою.

Пропоную сьогодні знову поміркувати над тим, наскільки важливими є культура й література як складові життя сучасного вітчизняного суспільства.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАЙ

Бліцопитування

- ▼ Сформулюйте своє визначення поняття *культура*.
- ▼ Що означає цей термін?
- ▼ У чому полягає відмінність між загальною та особистою культурою? Що їх поєднує?
- ▼ Чи ви погоджуєтесь із твердженням, що загальну культуру окреслює тільки сума мистецьких надбань людства?
- ▼ Зазначте, що саме належить до творів культури. Яка ознака є для них спільною? *(Твори літератури, музики, образотворчого мистецтва (живопису, графіки, скульптури, архітектури, декоративно-прикладного мистецтва), театру, кіно тощо; спільна ознака — вони є носіями краси.)*

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Поміж проблем сучасності чи не однією з найгостріших є проблема осмислення ролі культури у відродженні України. У зв'язку із цим доречно згадати слова архієпископа Любомира Гузара:

«Народи пишаються своїми культурними надбаннями, бережуть їх, водночас намагаючись робити їх живими елементами

суспільного життя. І це правильно, адже за допомогою цих культурних надбань народи духовно розвиваються, ушляхетнюються, підносять рівень свого світосприйняття.

У житті людини дуже важливими є почуття правди й добра. Культура доповнює ці два елементи ще й поняттям краси.

Було б корисно замислитися над сучасним станом культури в українському суспільстві, намагатися пізнати її надбання та з'ясувати, як те духовне багатство ми можемо й повинні використати на благо нашого народу.

Будучи народом дуже багатим на культурні надбання, чи можемо собі дозволити ними легковажити?».

Тому саме про значення культури та однієї з її складових — літератури — для збереження миру й духовності ми сьогодні поговоримо.

2. Розвиток зв'язного мовлення (усно)

- ▼ Поясніть, як ви розумієте одну з тез (*тези або роздруковані на картках і вчитель роздає їх учням, або прикріплені до дошки*).

Тези для опрацювання учнями

- Для кожного народу знання історії — це щось більше, аніж лише знання.
- У культурі зберігається пам'ять народу.
- Суспільства повинно мати ідеали.
- У духовному оновленні важливим є не тільки відродження ідеалів, сформованих упродовж історії, а й продукування нових традицій.
- Культура не є абсолютно замкненою.
- Кожна культура, за всієї її унікальності, має щось спільне з культурами інших народів.
- Нинішній прогрес у суспільстві неможливий без прогресу людини.
- Без культури, поза культурою жодне оновлення суспільства неможливе.
- Корінням, фундаментом культури є природа (жива й нежива).

3. Інтерактивний прийом «Сітка Елвермана» (робота в парах)

- ▼ Розв'яжіть проблему й заповніть відповідними аргументами стовпці «Так» і «Ні» в «Сітці Елвермана».

Так	Проблема	Ні
...	Культура та література відіграють найважливішу роль у збереженні миру й духовності.	...

Методичний коментар. Стратегія «Сітка Елвермана» спрямована на формування в учнів умінь здійснювати всебічне аналізування запропонованої проблеми, організацію дискусії та формування

чіткої позиції щодо обговорюваних проблем на рівні дібраних аргументів. Проблему слід сформулювати так, щоб учні мали змогу розв'язати її, навівши однакову кількість аргументів та контраргументів. Цю роботу можна організувати в парах або групах, а результати обговорювати всім класом.

4. Слово вчителя

— *Переклад* — одна з форм вираження взаємозв'язків між літературами. Йому належить важлива роль у сприйнятті однією літературою спадщини іншої.

Українська література, започаткована ще за доби Київської Русі, завжди прагнула донести до своїх читачів найкращі досягнення світової літератури. Переклад художніх творів має в Україні давні традиції: ще в XI ст. у Києво-Печерській Лаврі ченці перекладали богослужбову літературу візантійського та західного походження. Чимало творів переклали класики української літератури Г. Сковорода, І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, Л. Гребінка, І. Франко, Леся Українка, М. Рильський, П. Куліш.

Значну роль у становленні української перекладацької школи відіграв І. Франко. Він поставив собі за мету донести до широкого загалу українських читачів найкращі твори світової літератури: В. Шекспіра, Дж. Г. Байрона, Й. В. Гете, Г. Гейне. Переклади Івана Франка були прикладом відданого служіння українській культурі, адже в той час на більшій частині території України було взагалі заборонено друкувати твори українською мовою.

Українська перекладацька школа формувалася за складних умов, адже сама українська мова зазнавала утиску і в царській Росії, і після жовтневої революції. Однак, долаючи перешкоди, українські письменники прагнули донести до читачів літературні твори різних народів.

Для багатьох українських письменників-перекладачів переклад дає змогу не тільки познайомити читачів із шедеврами іншої літератури, а й відобразити своє розуміння цього твору, ставлення до проблем, що розкриває автор. Невипадково за різних часів до тих самих творів зверталися різні перекладачі. Так, наприклад, Шекспіра перекладали Леся Українка, М. Рильський, Борис Тен, Г. Кочур, і кожен із них прагнув донести до читача своє розуміння генія англійської та світової літератури, знайти власні барви у створених Шекспіром образах.

Видатні літературні постаті, їхня творчість привертала увагу кращих українських письменників. П. Грабовському, І. Франку, Лесі Українці були дуже близькі волелюбні мотиви творчості англійського поета-романтика Джорджа Гордона Байрона, тому є чимало перекладів його творів.

Видатним майстром перекладу був М. Рильський. Йому належать яскраві переклади творів Шекспіра й Міцкевича, Пушкіна й Гейне, у яких Рильський намагається не тільки донести головну ідею твору, а й відобразити особливості творчої манери кожного автора, своєрідну музикальність їхніх віршів.

Сучасні вимоги до перекладу зазнали певних змін, і нині перед перекладачами стоїть завдання якомога точніше передати особливості творчої манери письменника, його стилю, художніх засобів. Робота перекладача складна та творча, тому що кожна мова має свої особливості і по-справжньому талановитий письменник відчуває це. Перекладач має добре розумітися на цих особливостях, щоб засобами своєї мови передати мовну своєрідність оригіналу.

Неможливо перелічити всіх перекладачів, які плідно працюють, щоб познайомити українських читачів як із класикою, так і з сучасними творами.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Узагальнювальне слово вчителя

— Приклади ХХ ст. свідчать, що економічне процвітання найчастіше пов'язане з розвитком культури. Між галузями економіки й культури існує тісний взаємозв'язок. Історія доводить, що життєвий рівень будь-якої країни є прямим наслідком рівня освіченості суспільства. Не останню роль у формуванні загальної культури відіграє література. Саме твори літератури дозволяють нам розкрити надбання цілого світу.

Українська перекладацька школа має багаті традиції, хоча її розвиток відбувався за складних соціальних та історичних умов, коли зазнавала утиску сама українська мова. Але письменники-перекладачі за різних періодів прагнули, щоб кращі твори світової літератури збагатили українську культуру. Сьогодні з'являються нові можливості для розвитку перекладацької школи, а письменники-перекладачі вбачають своє завдання в розширенні зв'язків української й зарубіжних літератур.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Рецепт»

- ▼ Зазначте на кольорових картках-наліпках одну рекомендацію щодо відновлення й розвитку культури в Україні. Свої пропозиції по черзі зачитайте перед класом, а картки з написами прикріпіть до аркуша паперу ф. А1. У такий спосіб ми колективно складемо «Рецепт для оздоровлення української культури».

VII. ДОМАШНЕ ЗАВДАННЯ

Для всіх: підготувати повідомлення про відображення етичних та естетичних орієнтирів, розкритих в улюбленому творі чи творчості улюбленого автора.

Випереджальне (*індивідуальне, для 2–3 учнів*): підготувати повідомлення¹ про літературні премії світу, письменників-лауреатів та їхні здобутки.

УРОК 2

ВІДОБРАЖЕННЯ В ІНОКУЛЬТУРНИХ ТВОРАХ ЕТИЧНИХ І ЕСТЕТИЧНИХ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТИРІВ РІЗНИХ НАРОДІВ. ЛІТЕРАТУРНІ ПРЕМІЇ СВІТУ, ПИСЬМЕННИКИ-ЛАУРЕАТИ ТА ЇХНІЙ ВНЕСОК У БОРОТЬБУ ЗА МИР ТА ДУХОВНІСТЬ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (розуміння значення художньої літератури для розвитку суспільства й особистості, національних та загальнолюдських духовних цінностей, утілених у творах літератури й мистецтва, а також значення художньої літератури для розвитку особистості та суспільства, праці автора оригіналу та перекладача);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння самостійно опрацьовувати джерела інформації, презентувати власні здобутки; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: світова література, національна література, художній переклад, діалог культур.

Міжпредметні зв'язки: історія, українська література, мистецтво (художня культура).

Обладнання: виставка книжок лауреатів літературних премій світу; вислови Р. Гамзатова, М. Реріха й В. Вернадського (*на дошці*); мультимедійна презентація учнів за темою уроку (*за індивідуальним випереджальним домашнім завданням*)²; медіазасоби³.

¹ Тут і далі: за можливості — мультимедійну презентацію.

² За можливості.

³ За наявності мультимедійної презентації.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Як вам відомо, упродовж тисячоліть людство формувало й удосконалювало моральні принципи та ідеали прекрасного. І це все, немов у дзеркалі, відбилося в художній літературі. Кожне покоління та кожна доба зробили свій внесок у формування системи моральних цінностей суспільства, а література, яка це ввібрала, і яка є одним із найпопулярніших видів мистецтв, має змогу донести їх до читача. Тож сьогодні пропоную повернутися до проблеми значення оригінальної та перекладної художньої літератури й ролі читання для формування особистості та нації.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Творча робота

▼ Напишіть есе за одним із висловів:

- Культура — не пасинок, а душа народу, його генетичний код. Культура — паспорт нації. Культура завжди була цементом, що зміцнював націю. Нація без культури — централізована заготконтора (*Р. Гамзатов*).
- Культура є шанування Світла. Культура є любов до людини. Культура є пахощі, поєднання життя й краси. Культура є синтез високих і витончених досягнень. Культура є зброя Світла. Культура є спасіння (*М. Реріх*).
- Той народ, який зуміє якомога повніше, якомога швидше, якомога досконаліше опанувати знання, що відкриваються в людському житті, досконало розвинути й застосувати їх до свого життя, — здобуде ту могутність, досягнення якої й спрямування якої на загальне благо є основним завданням будь-якої розумної державної політики (*В. Вернадський*).

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Загалом у художній літературі (незалежно від того, у якій країні та за якої доби написано твір) можна побачити нерозривну

єдність виховного, пізнавального й розважального впливів. Геніальні митці мають змогу бачити саму сутність мінливих явищ життя, а їхні твори спрямовані на пізнання й осягнення проблем добра та зла, захист та утвердження одвічних людських цінностей, що є виявом людяності в літературі.

Розвиток літератури відбувається в неперервних пошуках та експериментах, тобто постійно перебуває в процесі винайдення нових форм та засобів вираження, адже література впливає на почуття читача. Вона ушляхетнює внутрішній світ людини, пробуджує переживання, стає джерелом естетичної насолоди.

Одне з основних призначень літератури — виховне. Книга містить безцінні духовні знання, формує індивідуальну й суспільну свідомість людини, вона впливає на людину, не претендуючи на те, щоб її зміст стовідсотково сприймали за реальність. Твір відображає досвід самого письменника, інших людей; кожен твір відкритий для співучасті та для співавторства з читачем у пізнанні добра й зла.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленнями про відображення в літературних творах етичних та естетичних ціннісних орієнтирів різних народів, про літературні премії світу, письменників-лауреатів та їхній внесок у боротьбу за мир і духовність.)

Матеріал для вчителя. Нобелівську премію в галузі літератури вважають найпрестижнішою міжнародною літературною премією у світі. Її створено разом із чотирма іншими Нобелівськими преміями за заповітом Альфреда Нобеля 1895 року. Цю премію вручають від 1901 року. Винагороду має здобути людина, яка створила «найбільш видатні роботи в напрямі ідеалізму». Присуджує премію Шведська академія, заснована 1786 року за подобою французької академії королем Густавом III. Першим лауреатом Нобелівської премії з літератури став Рене Сюллі-Прюдом.

Поміж українських письменників на Нобелівську премію висували І. Франка, В. Винниченка, П. Тичину, М. Бажана, У. Самчука, В. Стуса, Л. Костенко. Іван Франко й Василь Стус не дожили до розгляду своїх номінацій; П. Тичина та М. Бажан відмовилися брати участь у конкурсі: Павло Тичина — через політичні мотиви (боявся повторити долю Бориса Пастернака), Микола Бажан — через непоширеність його творчості за кордоном.

Букерівська премія була заснована 1969 року. Її вважають найпрестижнішою літературною премією англомовного світу та другою після Нобелівської. Премію присуджують щороку за роман,

написаний англійською мовою громадянином Британської Співдружності Націй або Ірландії. Перше вручення відбулося 1969 року. На початку 2008 року оргкомітет Букерівської премії оголосив про заснування нової нагороди — спеціального призу Букер Букерів за кращий твір, який здобував Букерівську премію з моменту проведення першої церемонії її вручення 22 квітня 1969 року. 2018 року роман Майкла Ондатже «Англійський пацієнт» визнано найкращим за півстоліття існування нагороди.

Пулітцерівська премія — одна з найпрестижніших нагород у галузі літератури, журналістики, музики й театру в США, заснована видавцем жовтої преси Джозефом Пулітцером. Першим лауреатом став американський журналіст Герберт Баярд Свон за серію матеріалів «Зсереди Німецької імперії», опубліковану в «Нью-Йорк ворлд» у жовтні 1916 року. 1999 року Спостережна рада дозволила інтернет-репортерам брати участь у номінації «Журналістське розслідування». З 2006 року приймають до розгляду онлайн-контент (репортажі, фотографії) паперової преси. З 2009 року Пулітцерівською премією нагороджують журналістів як за матеріали, опубліковані в друкованих виданнях, так і за публікації в інтернеті. Літературну премію вручають у шести номінаціях: «За художню книгу, написану американським письменником, бажано про Америку»; «За книгу з історії Сполучених Штатів»; «За біографію або автобіографію американського автора»; «За вірш»; «За нехудожню літературу»; «За кращу драму». Лауреатами літературної Пулітцерівської премії в різні роки були Ернест Гемінгвей («Старий та море»), Гарпер Лі («Убити пересмішника»), Вільям Фолкнер («Притча»), Юджин О'Ніл («За обрієм», 1920; «Анна Крісті», 1922; «Дивна інтерлюдія», 1938; «Довга подорож у ніч», 1957), Теннессі Вільямс («Трамвай «Бажання»»), Артур Міллер («Смерть комівояжера»), Марґарет Мітчелл («Віднесені вітром»), Джон Апдайк (за романи «Кролик розбгатів» і «Кролик заспокоївся»).

Відзнака Пулітцерівської премії

Премія імені Астрід Ліндгрєн. Шведська премія за визначні досягнення в літературі для дітей та юнацтва. Володарями почесної премії можуть стати сучасні дитячі письменники, ілюстратори, а також організації, що пропагують читання у молодіжному середовищі. Висока нагорода та її грошовий додаток можуть

розподілити одразу між кількома авторами. Премією не винагороджують посмертно. Претенденти на премію не мають права номінувати себе. Рішення про висунення кандидатур ухвалює журі за пропозиціями різних організацій. 2011 року премію здобув письменник та ілюстратор із Австралії Шон Тан (1974 року народження), який створив близько двох десятків творів, перекладених десятками мов світу.

Премія імені Йоганна Гете — це найбільша літературна нагорода Німеччини. Премію Гете вручають щотири роки 28 серпня, тобто в день народження класика німецької літератури. Наприклад, 2011 року її здобув сирійський поет Адоніс (Алі Ахмед Саїд Есбер), який народився на півночі Сирії 1930 року, у віці 26 років залишив Батьківщину через політичні переслідування, живе в Парижі, продовжуючи писати арабською. Він став першим арабським автором, який отримав німецьку літературну нагороду. Поета нагородили нею за *«космополітичну творчість і внесок у світову літературу»*.

Гонкурівська премія — французька літературна премія для відзначення прозових творів французькою мовою, яку вручають щороку з 1903 року. Її було засновано з ініціативи й за фінансової підтримки братів Жуль й Едмона Гонкурів. Гонкурівську премію автор може здобути лише раз за своє життя. Хоча Ромен Гарі отримав цю премію двічі, тому що написав інший твір під псевдонімом Еміль Ажар і не був попередньо відомим під цим псевдонімом.

Дублінська літературна премія — одна з найпрестижніших літературних премій у світі, заснована 1900 року міською радою Дубліна й американським інвестиційним фондом ІМПАК (IMPAC). Одним із програмових завдань премії є відродження слави Дубліна як літературної Мекки. Нагороду вручають щороку за найкращий прозовий твір англійською мовою. Дублінську премію вважають не лише однією з найбільших у грошовому виразі, а й найбільш демократичною у світі, оскільки претендувати на неї може письменник будь-якої національності та віку з будь-якої країни. Єдиним обмеженням є обов'язковий вихід друком книги англійською. Якщо книгу від самого початку видано іншою мовою, 25 % премії отримує її перекладач. На присудження цієї премії твори висувують громадські бібліотеки світу за результатами опитування читачів.

Відзнака Дублінської літературної премії

Премія Х'юго (Г'юго) — літературна премія в галузі наукової фантастики, заснована 1953 року. Її названо на честь Х'юго Гернсбека — засновника першого науково-фантастичного журналу «Захопливі історії». Премію присуджують щороку за найкращі твори в жанрі фантастики та фентезі, опубліковані англійською мовою попереднього року. Номінантів та переможців обирають за результатами голосування зареєстрованих учасників Усесвітнього конвенту поціновувачів фантастики *WorldCon* (тому премію вважають читачькою). Лауреатам вручають статуетку, яка зображує ракету, що злітає.

Відзнака Премії Х'юго

Премія принца Астурійського — престижна іспанська літературна премія, яку вручають не за конкретний твір, а за загальний внесок у літературу. Ця премія — найпрестижніша в іспаномовному світі, її навіть називають *іспанською Нобелівською премією*. За традицією, її вручає спадкоємець іспанського престолу. Премію принца Астурійського присуджують у номінаціях: культура, наука, техніка, спорт, суспільна діяльність. Її лауреатами були: нобелівський лауреат німець Гюнтер Грасс, також нобелівський лауреат іспанець Каміло Хосе Села, перуанський письменник Варгас Льяоса та інші видатні представники світової літератури.

Премія імені Ганса Крістіана Андерсена — міжнародна премія, яку вручають за видатний внесок у дитячу літературу найкращим письменникам і художникам — ілюстраторам дитячої книги. Заснована 1958 року Міжнародним комітетом із дитячої та юнацької літератури ЮНЕСКО за рекомендацією його засновника та першого президента, видатного діяча світової дитячої літератури Йелли Лепман. Лауреатів оголошують один раз на два роки. Премію вручають 2 квітня, у день народження видатного данського казкаря Ганса Крістіана Андерсена. Поміж переможців — такі знані письменники, як Марія Гріпе, Джеймс Крюс, Сельма Лагерлеф, Астрід Ліндгрен, Еріх Кестнер, Туве Янссон, Джанні Родарі, Кетрін Патерсон, Девід Алмонд.

1973 року Почесний диплом Міжнародної премії імені Г. К. Андерсена за поему-казку «Барвінок і Весна» здобув український письменник Богдан Чалий, а 1979 року до «Почесного списку Андерсена» вписано ім'я Всеволода Нестайка та його книжку «Тореадори з Васюківки».

Премія шейха Заїда заснована Об'єднаними Арабськими Еміратами (ОАЕ) для заохочення письменників із країн Близького Сходу і Північної Африки (названа на честь засновника ОАЕ, першого й беззмінного протягом 33 років президента країни шейха Заїда бен Султана Аль Нахайяна). Нагороду вручають за кращі твори за такими напрямками, як художня та розвивальна література, мистецтво, книги для дітей, періодичні видання арабською мовою. Вона покликана заохочувати і стимулювати творців і мислителів у галузі освіти, мистецтва й арабської культури, а також гуманності та поваги до особистості. Найвідомішим лауреатом цієї нової премії став єгипетський письменник Юсеф Зідан.

Відзнака премії
шейха Заїда

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Узагальнювальне слово вчителя

— Письменники творять дива на папері: ми читаємо їхні книжки, ми ними захоплюємося, ми обговорюємо й живемо за прописаними сценаріями. Ніхто не скаже, що жодного разу не використав думку, ідею чи цитату, прочитану в книзі. Такі книги живуть довго, навіть стають безсмертними, але є деякі, що швидко губляться у часі та просторі. Існують витвори літераторської уяви, які вже багато років визнані читачами всього світу, чие слово не тьмяніє у вирі життя. Саме такі книги та їхніх авторів відзначають різними літературними преміями, аби закарбувати в пам'яті вдячних читачів упродовж кількох поколінь.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незакінчене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Мене сьогодні найбільше вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити матеріал про особливості доби Просвітництва, поширення ідей Просвітництва в Європі, культуру й літературу Просвітництва.

Випереджальне (індивідуальне, для 4 учнів): підготувати стислі повідомлення про найвідоміших представників німецького Просвітництва, групу «Буря і натиск», історичну ситуацію в Німеччині у XVII–XVIII ст. та німецьку філософію цієї доби.

ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ

Німеччина

УРОК 3

НІМЕЦЬКЕ ПРОСВІТНИЦТВО ТА ЙОГО ВПЛИВ НА РОЗВИТОК ЄВРОПИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (розуміння основних засад мистецтва доби Просвітництва, зокрема — німецького Просвітництва);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння самостійно опрацьовувати джерела інформації та виступати з повідомленнями, розвинути увагу та вміння слухати; *математичну*: уміння складати схеми; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: світова література, національна література, художній переклад, діалог культур.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети Й. Г. Гердера, Ф. Шиллера, Г. Е. Лессінга, братів Гумбольдт, Й. В. Гете, І. Канта та інших відомих представників німецького Просвітництва.

Людина народжена вільною... Поки народ, який змушений коритися, скоряється, він діє добре, але щойно, маючи змогу скинути ярмо, народ скидає його, він діє краще...

Ж.-Ж. Руссо «Про суспільний договір»

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте вислів, що є епіграфом до нашого уроку?

- ▼ На вашу думку, якої доби він стосується?
- ▼ Що ви знаєте про цю історичну добу?

2. Слово вчителя

— Доба Просвітництва, якій поступилася місцем доба Відродження,— одна з чудових сторінок в історії західноєвропейської культури. Із цим періодом ми познайомилися ще в 9-му класі, а сьогодні докладніше розглянемо Просвітництво Німеччини.

(Учні занотують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Бліцопитування

- ▼ Зазначте характерні ознаки доби Просвітництва.
- ▼ Що було поштовхом для зародження ідеї Просвітництва? Якою є його головна ідея?
- ▼ На вашу думку, що об'єднає постаті Вольтера, Монтеск'є, Руссо, Дідро та Д'Аламбера? У чому полягає важливість їхнього внеску в розвиток Просвітництва?
- ▼ Назвіть хронологічні межі доби Просвітництва.
- ▼ Як ідеї Просвітництва поширювались Європою?
- ▼ Розкажіть про здобутки доби Просвітництва.
- ▼ Що ви можете сказати про особливості українського Просвітництва?
- ▼ Назвіть особливості літератури Просвітництва.
- ▼ Що стало духовно-інтелектуальним та освітнім феноменом європейської культури другої половини XVIII ст.?
- ▼ Що ви можете сказати про духовну культуру цієї доби?

2. Слово вчителя

— Просвітницький рух, маючи спільні основні принципи, розвивався в різних країнах неоднаково. Становлення Просвітництва в кожній державі пов'язане з її політичними, соціальними та економічними умовами, а також із національними особливостями. Тож сьогодні ми розпочнемо знайомство з німецьким Просвітництвом, яке тільки на ранньому етапі свого розвитку було близьким до загального (західноєвропейського) раціоналістично-механістичного стандарту.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Період пізнього Просвітництва (кінець XVIII — початок XIX ст.) пов'язаний із країнами Східної Європи, Росією та

Німеччиною. Новий імпульс Просвітництву надає німецька література та філософська думка. Німецькі просвітителі були духовними спадкоємцями ідей англійських і французьких мислителів, але в їхніх творах вони трансформувалися й набули глибоко національного характеру. Самобутність національної культури та мови стверджував Йоганн Готфрід Гердер. Його основний твір «Ідеї до філософії історії людства» (1784–1791) став першою ґрунтовною класичною працею, із якою Німеччина вийшла на арену світової історико-філософської думки. Філософським пошукам європейського Просвітництва була співзвучною творчість багатьох німецьких письменників. Вершиною всесвітньо відомого німецького Просвітництва стали твори Фрідріха Шиллера, Готхольда Ефраїма Лессінґа й особливо «Фауст» Йоганна Вольфганґа Гете. У формуванні ідей Просвітництва важливу роль відіграли філософи Г. В. Лейбніц та І. Кант.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні по черзі виступають зі стислими повідомленнями про особливості німецького Просвітництва, учитель після кожного виступу ставить решті одинадятикласників запитання.)

Учень-«біограф». Представники німецького Просвітництва — філософи, учені, педагоги — виступили з низкою проєктів, спрямованих на демократичне оновлення й об'єднання Німеччини. Просякнення абсолютизму ліберальними ідеями робило неперешкоди вимоги права на освіту за невтручання держави в приватне життя. Недвозначно було проголошено ідеї свободи совісті, незалежності школи від держави, заохочення здорового суперництва між навчальними закладами. Відроджувалися гімназії, що поєднували «корисні та необхідні знання», за словами **Крістіана фон Вольфа** (1679–1754), додавали до класичної освіти розширене викладання німецької мови й літератури. **Готхольд Ефраїм Лессінґ** (1729–1781) — філософ-просвітник, письменник і літературний критик, погоджуючись із принципово раціоналістичною орієнтацією філософської думки, відмовлявся від механістичних крайнощів вольфівського раціоналізму. Разом зі своїм однодумцем і другом **Мозесом Мендельсоном** (1729–1786) Лессінґ убачав мету Просвітництва в духовному спрямуванні людей у житті відповідно до велінь розуму.

- ▼ Яким бачили пізні німецькі просвітники засоби формування нового суспільства Німеччини?

Учень-«літературознавець». «**Буря і натиск**» — суспільно-культурний рух, що розгорнувся в Німеччині в середині

XVIII ст. Один із натхненників руху штюрмерів (від нім. *sturm* — буря) **Йоганн Готфрід Гердер** (1744–1803) відмовляється від раціоналістичної програми Просвітництва, проголошеної Лессінгом і Мендельсоном, наголошуючи натомість важливу роль чуттєвості в житті людини. Досліджуючи фольклор, Гердер був, по суті, першим німецьким фольклористом. Він обстоював діалектичну ідею становлення та розвитку світу як органічного цілого. Історію людського суспільства розумів як продовження історії природи. Оригінальну просвітницьку програму Гердер окреслив у «Щоденнику моєї подорожі 1769 року». У цій праці, до речі, знаходимо цікаву оцінку України з огляду на її майбуття.

Не виключно раціоналістично були орієнтовані такі видатні представники німецького Просвітництва, як філософ, природознавець і поет **Йоганн Вольфганг Гете** (1749–1832), філософ і драматург **Фрідріх Шіллер** (1759–1805), лінгвіст, творець оригінальної філософії мови **Вільгельм фон Гумбольдт** (1767–1835) та його молодший брат — дослідник природи мандрівник **Александр фон Гумбольдт** (1769–1859) та ін.

- ▼ Що ви можете сказати про ірраціоналізм теоретиків німецького Просвітництва?

Учень-«філософ». **Особливості німецької класичної філософії.** Процес становлення німецької класичної філософії відбувався у творчій полеміці містично-діалектичної вітчизняної традиції та раціоналістичної програми Просвітництва. Синтезуючи національну духовну енергію діалектичної традиції мислителів минулого та просвітницькі новації національно-культурного відродження, виголошені штюрмерами, а трохи згодом романтиками, німецька класична філософія стає втіленням національної світоглядної ментальності німецького народу, що, зрештою, і надало її (німецької класичної філософії) здобуткам статусу загальнолюдських цінностей. Адже давно помічено, що до золотого фонду загальнолюдської культури потрапляють ті здобутки національних культур, у яких найглибше й найвиразніше виявилася специфічність національного духу певного народу.

- ▼ Які характерні риси німецького суспільства доби Просвітництва відображала класична філософія?

Учень-«історик». **Своєрідність німецького Просвітництва.** У Німеччині XVIII ст., так само як і в решті європейських країн, розгорнувся просвітницький рух, але він відбувався за надзвичайно складних соціально-політичних умов. Розвиток

буржуазних відносин гальмували економічна відсталість та феодальна роздрібненість держави. Формально Німеччина входила до складу Священної Римської імперії, державні інститути якої давно вже втратили свою життєздатність: 300 князівств і 50 імперських міст Німеччини становили маленькі монархії, що жили за власними законами. Невипадково Лессінг назвав свою Батьківщину *«ковдрою з клантів»*. У кожному з князівств панувала патріархальна форма абсолютизму, що позбавляла третій стан (бюргерів і селян) будь-яких прав. До того ж Німеччина була віддалена від центрів світової торгівлі, що значною мірою зумовило зубожіння країни. Усе це визначило характер німецького Просвітництва.

- ▼ Якими були умови розвитку Просвітництва в Німеччині?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Узагальнювальне слово вчителя

— Отже, історичні умови зумовили специфічні особливості німецького Просвітництва. Якщо у Франції основна робота просвітителів зводилася до підготовки суспільства до буржуазної революції, то в економічно відсталій та політично роздробленій Німеччині про це поки не йшлося. Першочерговим завданням німецьких просвітителів була боротьба за національне об'єднання, завершена лише за часів канцлера Отто Бісмарка у другій половині XIX ст. Водночас німецьке Просвітництво має серйозні заслуги перед німецьким народом, його культурою та літературою. Саме митці цієї доби дали німецькому народові свідомість національної єдності, вклали в нього енергійні прагнення, впевненість у власних силах. Відмітна особливість німецької (як і французької) освіти полягала в тому, що її лідери були радикальнішими у своїх художніх (особливо драматичних) творах і поміркованішими у філософських та естетичних трактатах.

2. Творчо-аналітична робота

- ▼ Колективно складіть опорний конспект «Німецьке Просвітництво».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «На мою думку, головні ознаки німецького Просвітництва — це...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене на уроці й відомості про життя та творчість Й. В. Гете; скласти ґроно за темою «Німецьке Просвітництво».

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про життя та творчість Й. В. Гете.

УРОК 4

ЙОГАНН ВОЛЬФґАНґ ГЕТЕ. ВІХИ ЖИТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ Й. В. ГЕТЕ ДЛЯ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ. ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТРАГЕДІЇ «ФАУСТ». ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ. ПРОБЛЕМАТИКА. ЖАНРОВА СВОЄРІДНІСТЬ ТВОРУ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (розуміння особливостей німецького Просвітництва; знання основних етапів життєвого і творчого шляху Й. В. Гете; уміння аналізувати особливості композиції трагедії «Фауст»);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння самостійно опрацьовувати джерела інформації та виступати з повідомленнями, розвинути увагу та вміння слухати; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: Просвітництво, трагедія.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, трагедія Й. В. Гете «Фауст» (видання різних років).

Життя і поезія не розпадаються в нього на два окремі світи: його життя було його поезією, його поезія була його життям...

I. Тургенів

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Охочі презентують складені вдома грона за темою «Німецьке Просвітництво».)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

— 28 серпня 1749 року у Франкфурті-на-Майні у 18-річної дружини імперського радника Катаріни Елізабет Текстор-Гете народилася дитина без ознак життя. Упродовж тривалого часу бабуся розтирала груди новонародженого вином, доки не пролунав довгоочікуваний крик немовляти. Якщо народження людини пов'язане з міфом, то міф її народження пов'язаний із вибором: вона знає, що її місія в цьому світі значна, а тягар відповідальності невимовно важкий.

Саме так прийшов у життя видатний німецький і європейський поет та просвітник Йоганн Вольфганг Гете, про життя і творчість якого російський письменник Іван Тургенєв сказав: *«Життя й поезія не розпадаються в нього на два окремі світи: його життя було його поезією, його поезія була його життям...»* (звернення до епіграфа до уроку). Сьогодні ми розпочнемо знайомство з обома світами Й. В. Гете: життям та поезією, які, подібно до граней кристалів, вражають своїми розмаїттям та красою.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

Йоганн Вольфганг Гете

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

Очікуваний зміст повідомлення

Йоганн Вольфганг Гете, видатний німецький поет, мислитель і вчений, народився 28 серпня 1749 року у Франкфурті-на-Майні у заможній родині (дід Гете був головним суддею та старшиною міста, а батько мав титул імперського радника). Дитинство майбутнього поета минуло в рідному місті, де він здобув добру освіту. Продовжив навчання у Лейпцизькому та Страсбурзькому університетах. У Страсбурзі Гете стає членом літературного гуртка

«Буря і натиск», мріє про нове німецьке мистецтво, вільне від іноземних впливів, про об'єднання держави. 22-річним захистив дисертацію та здобув ступінь ліценціата. Вірші почав писати ще в дитинстві. Ліричні поезії, драми й особливо роман «Страждання юного Вертера» (1774) рано зробили ім'я Гете відомим. В юнацькі роки починає працювати над «Фаустом».

1775 року 18-річний герцог Карл Август Саксен-Веймарський запросив 26-річного поета до себе на службу. Гете став таємним радником і членом державної ради, упродовж 3 років очолював кабінет міністрів, керував військовими і державними справами. Згодом зосереджується на заняттях природничими науками, пише ґрунтовні праці, художні твори. Велетенський літературний доробок поета становлять 143 томи, що містять зокрема 3150 віршів.

Після 1788 року Гете віддаляється від громадського життя як від чогось дріб'язкового й суєтного і присвячує себе особистому та творчому вдосконаленню. Сенси життя поет убачав у тому, щоб розвинути в собі творчі здібності, подарувати людям частку своєї духовності. Творчість він уважав вищою властивістю людини. У цей період почалася його дружба з Міллером. Гете стає директором Веймарського придворного театру і ставить на сцені п'єси Шекспіра, Лессінґа, Міллера, а також власні. Він працював навіть у важкі часи наполеонівської окупації, понад 13 років був меценатом Веймарської кунсткамери.

Гете захоплювався не лише літературою: він багато часу приділяв природничим наукам, таким, як ботаніка, зоологія, анатомія, геологія, оптика; коло його інтересів охоплювало також музику й малювання. У людині поет та мислитель цінував цілеспрямований характер. Він писав: *«Для людини по-справжньому існує лише одна біда — коли її захоплює ідея, що не має жодного відношення до справжнього життя або ж відволікає від праці»*.

Друга половина життя поета сповнена творчої активності. Він очолював Єнський університет, вивчив 6 мов, грав на клавесині та флейті, малював, танцював, фехтував, їздив верхи. Його будинок став місцем паломництва освічених шанувальників мистецтва та науки. 1827 року Гете обрали почесним членом ради Харківського університету. Він зробив значний внесок у розвиток медицини, ботаніки, орнітології, мінералогії, педагогіки, історії, етнографії. Єдина таїна світу, непідвладна ані розуму, ані уяві людини, на його думку, — це таїна сонячного світла. Гете оголосив себе відданим сонцепоклонником.

Навесні 1832 року Гете сильно застудився і 22 березня помер. Коли вже пульс зник, його права рука неначе намагалася щось написати у повітрі. Похований у Веймарі в одному склепі із Шиллером.

- ▼ Що з почутого найбільше вам запам'яталося або вразило?

2. Слово вчителя з елементами бесіди (запис до зошитів)

— Трагедія «Фауст» Гете — один із найвизначніших творів світової літератури.

Історія створення. «Фауст» — найвище досягнення Гете. Ще замолоду поет захопився середньовічною легендою про мага й чародія Фауста, якому в його нечестивих заняттях допомагав чорт, за що забрав потім його душу в пекло. Свою душу Фауст мусить віддати в обмін за земну мудрість. Та істина, яку проповідували авторитети давніх часів і яку містять святі книги, не задовольняє вченого. Для того щоб осягнути істину буття, Фауст прагне заглибитися в саме життя. У Фаусті драматург відкрив привабливі риси: ренесансну допитливість розуму, прагнення осмисленого життя.

Сюжет про вченого-мага Гете поєднав з іншим, досить поширеним у творчості штюрмерів сюжетом: палко закоханий юнак спокушає юну, недосвідчену дівчину, яка завагітніла від нього, а він малодушно кидає її напризволяще. Поет знайшов спосіб, як поєднати ці два сюжети: Мефістофель (чорт) омолоджує вченого. Персонажами твору Гете є Бог, чорт, людина, нечиста сила. Однак тема виявилася занадто складною для молодого поета, і він припинив працювати над рукописом. Майже за 25 років він повертається до нього: «Фауст» стає головним змістом творчого життя Гете.

- ▼ Занотуйте до зошитів джерела, із яких Гете запозичив сюжет «Фауста».

Очікуваний результат

Джерела трагедії «Фауст» Й. В. Гете:

- народні легенди про мандрівного лікаря, чарівника, чорно-книжника;
- поширений у творчості штюрмерів сюжет — юнак спокушає юну дівчину та кидає її;
- Біблія, Книга Іова (легенда про праведника, якого спокушав Сатана з дозволу Бога).

Особливості композиції твору. У завершеному вигляді твір містить «Присвяту», «Театральний вступ», «Пролог на небі» та дві частини. Першу частину завершено 1806 року, другу — 1831-го.

Трагедію відкривають два прологи. Перший із них — «Пролог у театрі» — бесіда поета, актора і директора. Троє співрозмовників — це ніби три сторони самого автора. Поет мріє про високу мету; актор закликає сміливіше черпати із самого життя, щоб залучити серця людей; директор представляє ділову практичну

сторону, він бачить речі без прикрас, від балачок закликає перейти до справи, до реального здійснення на сцені високих поетичних задумів. Другий пролог — «Пролог на небі». У ньому беруть участь Господь, архангели Рафаїл, Михаїл, Гавриїл, згодом Мефістофель. Пролог відкривається гімном могутній природі, одвічному руху й одвічній гармонії, гімн Сонцю й Землі, а завершує суперечка Бога та Мефістофеля щодо сутності людини.

У першій частині твору розкрито історію кохання Фауста та юної городянки Марґарити (Гретхен). У своїх почуттях закохані цілком довіряються природі. Для Фауста природа, кохання, щастя, Бог — нероздільні. Але природа не лише велична й прекрасна, вона суперечлива і таємнича. Щасливе та прекрасне на початку кохання зрештою завершується трагічним фіналом.

Друга частина твору нагадує мандри дивовижними островами. Тут Фауст намагається досягнути нове й дивне для нього життя і взяти в ньому посильну участь. Проживши друге життя, Фауст підбиває його підсумки. Він пересвідчився у найвищій цінності реального буття та діяльності життя людини та розуміє, що мусять передати пізнану істину нащадкам, тобто втілити її у формах культури, наприклад побудувати місто. Фауст також зрозумів, що людину виправдовують висока мета, невтомна праця, активність душі й одвічна боротьба за життя й волю. За це Фауст дістає на небі повне прощення.

- ▼ Що ви можете сказати про особливості композиції «Фауста»? Зробіть висновок.

Очікуваний результат

Особливості композиції «Фауста» Й. В. Гете:

- 2 прологи (зав'язка);
- 1-ша частина — 25 сцен (1806) — не поділена на дії, як того вимагає форма драматичного жанру;
- 2-га частина — 5 дій (1825–1831) — забагато для драматичного твору.

Висновок: нескінченна п'єса.

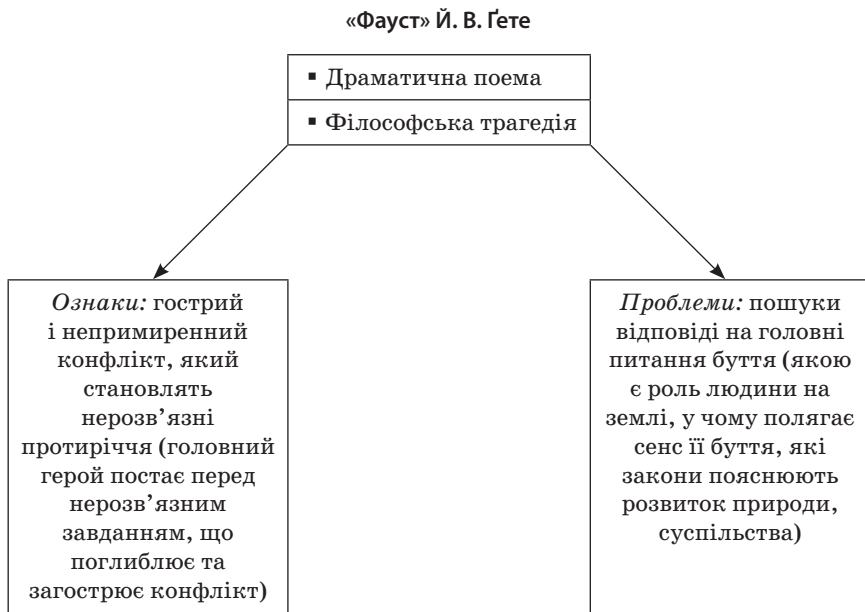
V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Ідейно-тематичне аналізування літературного твору

- ▼ Як визначено жанр «Фауста» Й. В. Гете на 1-й сторінці твору? Пов'яжіть жанр із тематикою твору.

(Після обговорення результатів роботи учнів відбувається узагальнення.)

Очікуваний результат

2. Робота з епіграфом до уроку

- ▼ Як ви розумієте слова І. Тургенєва про Й. В. Гете, що є епіграфом до нашого уроку?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ**Інтерактивний прийом «Незавершене речення».**

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні на уроці мене здивувало (дало змогу дізнатися, відчувти, уявити)...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати трагедію Й. В. Гете «Фауст» (обов'язково — I частину та закінчення II частини), скласти схему сюжетної лінії твору; повторити значення термінів *трагедія*, *драма* (упорядкувати словнички¹).

¹ Власні словнички літературознавчих термінів учні ведуть упродовж усього терміну навчання в школі.

УРОК 5

СЮЖЕТНА ЛІНІЯ ТРАГЕДІЇ Й. В. ҐЕТЕ «ФАУСТ». РОЛЬ СЦЕНИ ПЕРЕКЛАДУ ЄВАНГЕЛІЯ У ТВОРІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (знання змісту трагедії «Фауст»; розуміння особливостей композиції цього твору);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння виокремлювати головну та другорядну інформацію; *комунікативну*: навички ефективної роботи в колективі; *інформаційну*: уміння самостійно опрацьовувати джерела інформації та виступати з повідомленнями, розвинути увагу та вміння слухати; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: драма, трагедія.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Ґете, тексти трагедії «Фауст», маркер, аркуш паперу ф. А1.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Як уже було зазначено на попередніх уроках, завершальним етапом не тільки німецького, а й європейського Просвітництва стала творчість Й. В. Ґете. Підбиваючи підсумки свого життєвого шляху, митець у березні 1832 року писав у листі до німецького філолога В. Гумбольдта: *«Найвищий геній — той, хто в себе все вбирає, усе вміє опанувати, не зашкоджуючи власному призначенню...»*. Переймаючись проблемами тогочасної Німеччини, закладаючи підвалини національної німецької літератури, художник водночас писав про людину та світ у широкому, всесвітньому масштабі. Його хвилювали глобальні питання людства, він прагнув пізнати сутність загального буття, природи, мистецтва й відповідно до цього визначити місце та призначення особистості. За словами Ґете, *«єдине, що нам слід робити, — це заглиблюватися в самих себе»*. Заглибленню у світ і в людину письменник присвятив своє життя. У трагедії «Фауст» митець виклав своє бачення

проблем, що існували в тогочасному суспільстві й досі є актуальними. Тож сьогодні ми знову погортаємо сторінки цього твору.

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перехресне опитування

- ▼ Дайте визначення драми як жанру літератури. (*Драма — п'єса соціального, історичного чи побутового характеру з гострим конфліктом, який розвивається в постійному напруженні. Герої — переважно звичайні люди. Автор прагне розкрити їхню психологію, дослідити еволюцію характерів, мотивацію вчинків і дій.*)
- ▼ Дайте визначення драми як роду літератури. (*Драма — рід літератури, у якому поєднано епічний і ліричний способи зображення. Основою драматичного твору є конфлікт, його зміст розкрито через гру акторів. Драма показує людину в напружений момент життя, розкриває характер через дії, учинки, рух її душі.*)
- ▼ Доведіть, що «Фауст» Й. В. Гете є драматичним твором. (*Твір має динамічний сюжет, його написано у формі розмови дійових осіб; вжито діалоги, рідше — монолог, у масових сценах — полілог; авторську мову використано лише у ремарках, які виконують службову функцію, повідомляючи про вигляд, вік персонажів, їхні професії, риси вдачі, описуючи сцени тощо. Твір розділено на частини — дії або акти; акти складаються з яв, поява нової дійової особи означає нову яву.*)
- ▼ Якщо у творі присутні всі ознаки драматичного твору, чому ми вважаємо «Фауста» несценічною п'єсою?
- ▼ До якого різновиду драми належить «Фауст» Гете?
- ▼ Дайте визначення трагедії. (*Трагедія — драматичний твір, що ґрунтується на гострому, непримиренному конфлікті особистості, яка прагне максимально втілити свій творчий потенціал, з об'єктивною неможливістю його реалізації.*)
- ▼ Доведіть, що «Фауст» справді є трагедією.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Творчо-аналітична робота (запис до зошитів)

- ▼ Колективно складіть умовну схему перебігу сюжетної лінії трагедії «Фауст».

(Колективно складену схему один зі школярів стисло (без уточнень) записує на дошці або на аркуші паперу ф. А1, решта учнів занотовує до зошитів.)

Очікуваний результат

Лірична присвята — поет зі смутком згадує про безповоротні часи юності, коли він задумав писати поему; він присвячує вступ до поеми рідним і друзям своєї юності, які або вже померли, або перебувають далеко. →

→ **«Театральний вступ»**, безпосередньо не пов'язаний із сюжетом поеми: Директор театру, Поет і Комічний актор обговорюють проблеми художньої творчості. Чи має мистецтво служити юрбі, чи повинне бути відданим своєму високому покликанню? Ця розмова є відображенням поглядів самого Гете на мистецтво. →

→ **«Пролог на небі»** — зав'язка трагедії: тут діють Господь, архангели (Рафаїл, Гавриїл та Михаїл) і Мефістофель. Архангели співають хвалу діянням Господа, який створив Всесвіт. Вони малюють картину природи, велич якої неможливо осягти розумом. Славослів'я архангелів перериває Мефістофель саркастичною реплікою стосовно буття «найвищого творіння Бога» — людини. →

→ **Суперечка між Богом і Мефістофелем** — уперше звучить ім'я вченого чоловіка Фауста, якого Бог ставить у приклад як свого вірного й старанного раба; Мефістофель відповідає, що вчений не схожий на інших рабів, у ньому немає покірності й умиротворення; він відзначає суперечливу, двоїсту натуру Фауста. Мефістофель вважає, що він може дати Фаустові земні радощі, які захоплять того й змусять забути про високі поривання до знання, Бог дозволяє Мефістофелю піддати Фауста будь-яким спокусам: якщо Фауст визнає себе вдоволеним життям, його душа буде віддана Мефістофелю. Бог надає Мефістофелю право боротися за душу вченого. Грандіозна за масштабом боротьба добра й зла, «високого» і «низького» почалася. →

→ **Сцена 2. «Біля міських воріт»**. Святковий день. Фауст і Вагнер приєднуються до юрби. Усі околиці жителі почитають Фауста: він і його батько невтомно лікували людей, рятуючи їх від хвороб; прості городяни й селяни вітають лікаря, вклоняються йому й звільняють дорогу, але це щире визнання не тішить Фауста. Він далекий від того, щоб переоцінювати власні заслуги. На слова Вагнера про те, що Фауст повинен пишатися такою любов'ю народу, учений відповідає, що часто лікував людей, так і не довідавшись потім, чи допомогло людині лікування й чи вижила вона. Фауст зізнається Вагнерові, що щасливим він так і не був. До Вагнера й Фауста прибивається дивний чорний пес, якого Фауст сприйняв як перевертня, відчувши його темну сутність. Пса Фауст забирає із собою. →

→ **Сцени 3 і 4. Кабінет Фауста**

- **Фауст у своєму робочому кабінеті**, і знову його охоплюють болісні й тяжкі сумніви. Біля його ніг чорний пудель — пес, що

пристав до нього на прогулянці. Намагаючись утамувати занепокоєння, Фауст перекладає німецькою мовою Нового Заповіту.

- **Від занять Фауста відволікає чорний пес**, Фауст намагається вигнати його з кімнати, але пес раптом обернувся Мефістофелем, що спочатку з'являється перед ученим у вигляді мандрівного студента. На питання хазяїна про ім'я несподіваний гість відповідає, що він *«тої сили часть, що робить лиш добро, бажаючи лиш злого»*, *«заперечення усього»*¹. Гість поблажливо посміюється над людськими слабкостями, над людською долею.
- **Мефістофель хоче спокусити Фауста** маленькими радощами життя. Він кличе духів, які навколо Фауста ведуть танок, співаючи про мирські спокуси. Фауст засинає. Повернувшись, Мефістофель має зовсім інший вигляд, він пропонує Фаустові приєднатися до нього для того, щоб пізнати великі насолоди в житті. Фауст спочатку вагається, та зрештою погоджується підписати договір із дияволом. За цим договором Мефістофель повинен служити Фаустові й виконувати всі його бажання доти, поки той не вигукне: «Спинися, мить! Прекрасна ти!». Фауст дає Мефістофелю розписку, скріплену кров'ю; вони вирушають мандрувати повітрям, на широко розстеленому плащі Мефістофеля. →

→ **Сцена 12. Сад.** За час, що минув, до Фауста повернулася молодість — тридцять років скинуто з плечей. Мефістофель звів Фауста з відьмою, що омолодила його, давши випити чарівний напій, і зробила сприйнятливим до чуттєвих насолод. Фауст тепер молодий, гарний, кров його вирує, і він не знає більше вагань у своїй рішучості пізнати всі насолоди життя й осягти вище щастя. Мефістофель радіє, що змусив його забути про потяг до знань і науки. Яку ж спокусу вигадав Мефістофель своєму підопічному? Одна з них — Маргарита, або Гретхен. Їй п'ятнадцятий рік, вона проста, чиста й безневинна дівчина, побачивши яку Фауст спалахнув божевільною пристрастю. Дівчина не тільки стає коханою Фауста, а й згодом присипляє за його порадою свою матір, щоб та не заважала їхнім побаченням. Фауста притягує ця юна й недосвідчена простолюдінка, можливо тому, що з нею він знаходить відчуття краси й добра, якого колись прагнув. Кохання дарує їм блаженство, але водночас стає причиною нещастя. →

→ **Сцена 19. Ніч. Вулиця перед будинком Гретхен** — Фауст заколює брата своєї коханої і тікає з міста. Маргарита стала злочинницею: вона мимоволі вмертвила матір, тому що та не прокинулася

¹ Тут і далі: цитати з трагедії Й. В. Гете «Фауст» наведено у перекладі Миколи Лукаша.

після сонного зілля, згодом Марґарита народила дівчинку й, рятуючись від людського осуду, утопила її в ріці. Тепер вона, затаврована як убивця й блудниця, сидить у в'язниці й очікує на страту. Фауст довідався про це нещастя й накинувся на Мефістофеля з докорами. Мефістофель із холодною усмішкою відбиває ці докори, але обіцяє допомогти Фаустові звільнити Марґариту. Фауст проникає до в'язниці, де скніє Гретхен в очікуванні страти, але розум її скаламутився, тому вона не одразу впізнає коханого. Дівчина не пристає на пропозицію утекти, обирає мученицьку смерть та кається, чим рятує свою душу. →

→ Останній монолог Фауста (II частина)

- **Фауст знову старий**, він відчуває, що життя знову добігає кінця. Його чекає ще один удар — він сліпне й опиняється в суцільній п'їтмі. Сліпий і немічний старий, що стоїть на краю могили, Фауст усе-таки прагне здійснити свою заповітну мрію: побудувати греблю, щоб відвоювати в моря шматок землі, який щороку затоплював морський приплив.
- **Розв'язка наближається**. Мефістофель передбачає близьку смерть Фауста і скликає лемурів, злих духів, щоб приготувати йому могилу. Він сподівається, що душа Фауста потрапить до його рук. Сліпий Фауст чує дзенькіт лопат, і йому здається, що це його народ зайнятий будівництвом греблі. Його охоплюють шалена радість і енергія — він думає, що заповітна мета вже близько.
- **Фатальні слова промовлено**. Фауст падає на руки лемурів і вмирає. Мефістофель уже смакує момент, коли відповідно до договору заволодіє його душею, однак з'являються небесні сили, і починається боротьба злих духів з ангелами. Мефістофель обсипає ангелів прокльонами. Але троянди, які розкидають ангели і які загораються від вогненного подиху бісів, палять тіло Мефістофеля. Не витримавши боротьби, біси тікають, а ангели несуть душу Фауста до небес. Душу Фауста врятовано.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Аналітична робота

- ▼ Проаналізуйте роль сцени перекладу Євангелія у творі. На вашу думку, із якою метою Гете вводить до трагедії сцену перекладу Нового Заповіту?
- ▼ Як ця сцена характеризує сенс душевних вагань Фауста? (*«На початку було Слово», — читає Фауст в Євангелії, але*

тлумачення грецького «Логос» як «Слова» не влаштовує його, і він намагається підставити інші поняття: спочатку «Думка», потім «Сила» і, нарешті, «Справа». «“На початку була Справа!” — стих говорить», — викрикує Фауст, тому що для нього діяти — вище за все.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «У трагедії «Фауст» мене найбільше вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Перечитати трагедію «Фауст», схарактеризувати образ Фауста, монолог Фауста вивчити напам'ять¹ (див. додатки).

УРОК 6

ОБРАЗ ФАУСТА ЯК УТІЛЕННЯ ДИНАМІЗМУ НОВОЇ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ. ПОШУКИ СЕНСУ БУТТЯ Й ПРИЗНАЧЕННЯ ЛЮДИНИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (усвідомлення цінності невпинного пошуку як сенсу людського буття, утіленого в образі Фауста; розуміння філософсько-етичних проблем твору);
- **ключові** (уміння вчитися: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями твору та еволюцією персонажа; *комунікативну*: навички ефективної роботи в групі; *природничу*: усвідомлення прогресивних поглядів Фауста на природу; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, тексти трагедії «Фауст», ілюстрації до твору, маркери й аркуші паперу ф. А1 або А2.

¹ **Примітка.** Монолог чи його фрагмент обирає вчитель. Заслуховувати декламування монологу напам'ять доцільно впродовж наступних уроків, коли є така нагода.

*Таємниця життя незбагненна,
але ми не можемо відмовитися від спокуси
все ж таки пізнати її і зрозуміти.*
Й. В. Гете

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Експрес-опитування

- ▼ Які сюжети використав Й. В. Гете для написання трагедії «Фауст»?
- ▼ Поет використав тільки фабулу творів чи весь сюжет?
- ▼ Чим можна пояснити тривалість написання твору?
- ▼ У чому полягають особливості жанру твору?
- ▼ Кого можна назвати головними героями трагедії «Фауст»? Чому?
- ▼ Які проблеми втілено у трагедії?

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

Учитель. Фауста вважають утіленням динамізму нової європейської цивілізації. Докази цьому ми спробуємо сьогодні віднайти. Також ми поговоримо про різні погляди на призначення людини та сенс людського буття. Гете замислювався над тим, чим є життя; він уважав, що *«таємниця життя незбагненна, але ми не можемо відмовитися від спокуси все ж таки пізнати її і зрозуміти»*. Нехай ми не зможемо збагнути всі сторони життя, але намагатимемося хоча б спробувати наблизитися до його розуміння.

(Учні занотують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

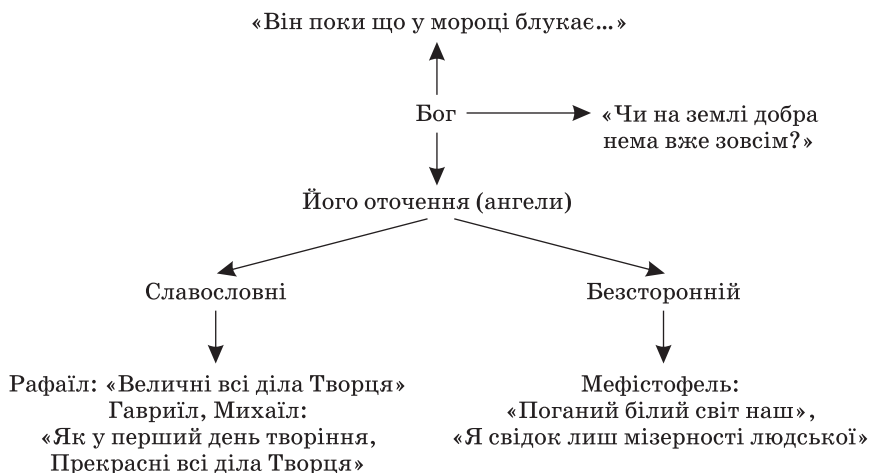
IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Творчо-аналітична робота (робота в групах; запис до зошитів)

- ▼ У 3 групах з'ясуйте шляхи пошуку Фаустом сенсу буття та призначення людини. Групи отримують аркуші паперу формату А1 або А2 та маркери, за допомогою яких мають підготувати презентацію опрацьованого матеріалу, а сформульовані висновки стисло занотувати до зошитів.

Завдання для 1-ї групи

1. Опрацювати «Пролог на небі»; підготувати виразне читання за ролями.
2. Схематично скласти систему образів «Прологу на небі».
3. Визначити ідейний і композиційний зміст «Прологу...».
4. Проаналізувати ставлення до світу й людини учасників «Прологу...».

Очікуваний результат

Висновок. «Пролог на небі» виконує роль зав'язки. Тут конфліктують різні точки зору: Бога — розсудливого та впевненого у своїй правоті та винятковості його творіння — людини, і Мефістофеля — наділеного критичним розумом та впевненого в ницості людини. Укладено парі, об'єктом дослідження стає людина — Фауст, у якому Бог упевнений: *«Він поки що у мороці блукає, / Та я вкажу йому до правди вхід, / Бо знає садівник, як деревце плекає, / Який від нього буде цвіт і плід... Я згоден, спробуй його злудить, / Поки живе він на землі; / Хто йде вперед, той завше блудить...»*.

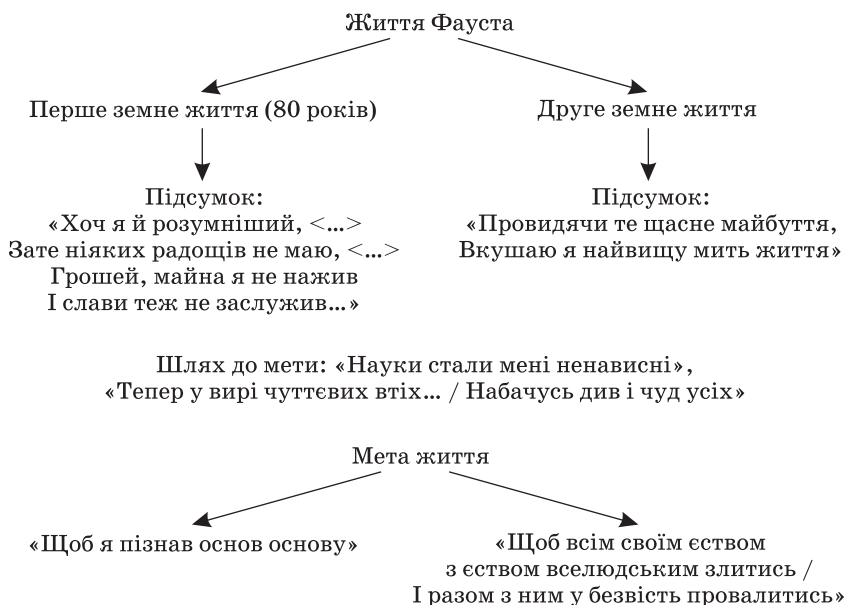
Основне питання трагедії — суперечка Бога та Мефістофеля: що таке людина? Іграшка стихій, раб власних пристрастей, нікчемна і слабка істота, що покійно слідує за принадами зовнішніх сфер свого бездумного існування, нещасна страдницька істота, зламана нездійсненими та безглуздими мріями? Чи, можливо, вона — бог землі, палкий шукач, здатний на створення гармонії прекрасного, невтомний прихильник і творець істини?

Коли ж це питання розв'язано в ім'я та славу людини, постає ще одне, не менш важливе: що таке істина? У чому полягає призначення людини?

Завдання для 2-ї групи

1. Скільки разів Фауст починав життя, чи зазнавала змін його життєва мета?
2. Яку мету життя мав Фауст на початку та наприкінці твору?
3. Чи був Фауст послідовним у досягненні мети свого життя?
4. Порівняйте два монологи Фауста («Ніч» із I частини та дію 5 із II частини). Підготуйте виразне читання монологів.

Очікуваний результат

Висновок. Своє перше життя Фауст присвячує науці, хоча не цурається практичної діяльності лікаря, педагога, перекладача. Обтяжений знаннями, він почувається нещасливим та не задоволеним своїм життям, адже йому так і не вдалося досягнути законів Всесвіту:

У філософію я вник,
До краю всіх наук дійшов —
Уже я й лікар, і правник,
І, на нещастя, богослов...
Ну і до чого ж я довчивсь?
Як дурнем був, так і лишивсь,

Хоч маю докторське звання...
...А серце крається в самого:
Не можем знати ми нічого!..
...Не вірю я, що я щось знаю,
Не вмію я людей навчати,
Не вмію їх на добро напучати...
Грошей, майна я не нажив
І слави теж не заслужив...

Друге життя Фауст присвятив пошукам сенсу земного буття і жив за принципом: *«Лиш в русі проявить себе чоловік»*. Його нове світорозуміння: Бог творить Усесвіт та людину, а людина — своєю наполегливою працею — досконале життя на землі. Фауст, що тяжко пережив кінець свого кохання та загибель Маргарити, залишився таким само неспокійним та діяльним. Він намагається знайти щастя в державній діяльності, у досконалій античній красі й у володінні нею, наполегливо дошукується втілення істини. Ані слава правителя, ані лаври полководця, ані володіння найкрасивішою з жінок не приносять йому задоволення. Старіючий та ослаблений, що втратив зір, він силою духу намагається прокласти світлий шлях людства на рідній планеті:

...Коли б побачив, що стою
З народом вільним в вільному краю,
Тоді гукнув би до хвилини:
Постій, хвилино, гарна ти!
Ніяка вічність не поглине
Мої діла, мої труди!
Провидячи те часне майбуття,
Вкушаю я найвищу мить життя.

Завдання для 3-ї групи

1. З'ясувати основні етапи другого життя Фауста.
2. Яким виявився результат експерименту, задуманого Богом і Мефістофелем?
3. Які твердження про людину в «Пролозі на небі» вдалося підтвердити, а які були спростовані?
4. Що недооцінив Мефістофель у Фаусті? Підтвердження знайдіть у тексті та підготуйте його виразне читання.

Очікуваний результат

Життєвий шлях: кохання до Маргарити → шлюб з Єленою Прекрасною → слава воєначальника → праця, результат якої суттєво покращить долю людства.

Висновок. Мефістофель помилився, коли характеризував людину як *«довгоногого коника»*, що живе, *«як тварина із тварин»*, учинки якої позбавлені сенсу. Фауст продемонстрував волю, наполегливість, чітке розуміння своєї мети. Справдилися прогнози Бога стосовно людини, за що Фауст дістав прощення.

У другому житті Фауст пізнає суспільство (двір імператора), історію (античність), де занурюється у світ втраченої гармонії та чистотою краси. До сучасності він повертається з бажанням зануритися у політику, творити історію, воювати та відвойовувати місце для майбутнього *«раю на землі»*. Але тільки праця в ім'я людей, боротьба за матеріальне та духовне щастя народів, усвідомлення своєї причетності до благородного подвигу боріння відкривають перед Фаустом конечність великої істини: завжди, безперестанку, від першої до останньої миті свого життя творити для народу.

2. Аналізування образу героя літературного твору

- ▼ Схарактеризуйте образ Фауста за планом.

План для аналізу образу героя літературного твору

1. Ім'я та місце літературного героя в художньому творі.
2. Соціальне становище, вік, певні риси характеру, емоційний стан.
3. Суттєве в характері героя; зв'язок між образом героя, окремими фактами суспільного життя та історичною епохою.
4. Еволюція образу (вплив життєвих обставин на формування поглядів, характеру, появу чи зникнення певних пріоритетів тощо).
5. Авторські засоби творення художнього образу. Роль монологів для розкриття сутності героя.
6. Авторське ставлення до героя.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Аналізування образу героя літературного твору (запис до зошитів)

(Узагальнення вчитель робить спільно з учнями.)

- ▼ Досягнення яких ідеалів прагнув Фауст у своєму житті?

Очікуваний результат

Ідеали Фауста

- Не абстрактно, а на практиці пізнати себе, до кінця самовиразитися, повною мірою самореалізуватися.
- Пізнати світ: усі безодні його премудрості, усю гармонію й увесь хаос, усю його красу й потворність.

- Змінити умови життя людей: повернути людство до гармонії з природою та Богом, коли кожна людина змогла б показати своєю *«справжню, добру, природну»* сутність.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Групування» (запис до зошитів)

- ▼ Складіть групу до образу Фауста.

2. Підсумкова бесіда

- ▼ У художньому творі кожен образ є носієм певної ідеї. Яка ідея пов'язана з образом Фауста? (*У художній концепції твору Гете образом Фауста стверджує думку про творчі зусилля людини на землі, у яких і є сенс буття.*)
- ▼ Що є втіленням динамізму нової європейської цивілізації в образі Фауста? (*Героєві притаманні постійний творчий неспокій, схильність до пошуків нових знань, проникнення в глибини сутності життя тощо.*)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Схарактеризувати образи Фауста та Мефістофеля з позиції їхньої протилежності, дібрати цитати з тексту для характеристики цих образів.

УРОК 7

ОПОЗИЦІЯ ФАУСТ — МЕФІСТОФЕЛЬ, ДІАЛЕКТИЧНЕ РОЗВ'ЯЗАННЯ ПРОБЛЕМИ ДОБРА ТА ЗЛА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (розуміння сутності протистояння Фауста та Мефістофеля, філософсько-етичних проблем твору; критичне мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; математичну: уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями твору та еволюцією персонажа; комунікативну: навички ефективної роботи в парі й колективі; інформаційну: уміння знаходити та опрацьовувати інформацію; загальнокультурну: прагнення збагатити свій світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, тексти трагедії «Фауст», ілюстрації до твору, аудіозаписи арії Мефістофеля з опери Ш. Гуно «Фауст», маркери та аркуші паперу ф. А1 або А2, медіазасоби.

*Не тільки похмурі, невдоволені шукання Фауста,
а й знуцання й гірка іронія Мефістофеля
становлять частину моєї власної душі.*

Й. В. Гете

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Вступна бесіда

- ▼ Як повадився Мефістофель під час експерименту з Фаустом і як повадився Фауст?
- ▼ З якою метою Бог послав людині Мефістофеля? На вашу думку, якою була справжня мета вчинків демона?
- ▼ Що недооцінив Мефістофель у людині?

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні прослуховують арію Мефістофеля з опери Ш. Гуно «Фауст».)

2. Слово вчителя. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

Учитель. Твір Й. В. Гете, як кожен класичний твір, є багатотемним та багатоідейним. Звісно, ми не можемо розглянути всі теми, які є у творі (наприклад, проблеми влади, ролі війни й релігії в суспільстві), однак ми обговоримо тему добра та зла як рушійної сили розвитку світу.

Погляньте, будь ласка, на вислів Гете, який став епіграфом сьогоднішнього уроку. Напевно, не випадково автор частками своєї душі називає і Фауста, і Мефістофеля. Чому — це ми спробуємо з'ясувати сьогодні.

(Учні занотують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Дослідницька робота (у групах; запис до зошитів)

- ▼ Сьогодні ми досліджуємо опозицію Фауст — Мефістофель. Об'єднайтеся в 4 групи та знайдіть у тексті цитати із судженнями на певну тематику, оберіть з-поміж цитат ту, яка найточніше характеризує: *1-ша група* — думку Бога про Мефістофеля

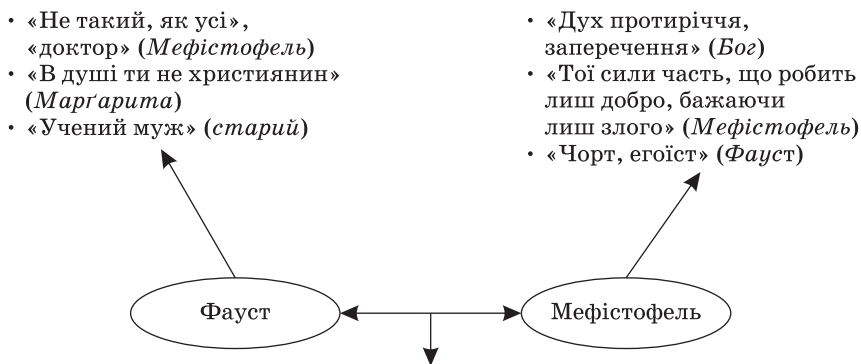
та про Фауста; 2-га група — характеристику Фауста оточуючими й Маргаритою; 3-тя група — думки Фауста й Мефістофеля один про одного; 4-та група — слова Фауста й Мефістофеля про самих себе.

2. Порівняльна характеристика образів героїв літературного твору (запис до зошитів)

- ▼ Складіть схему порівняльної характеристики Фауста й Мефістофеля.

Очікуваний результат

Порівняльна характеристика Фауста й Мефістофеля

Зіткнення протилежних інтересів: Мефістофель намагається виграти парі з Богом, аби довести Йому, що людина — нікчема; Фауст прагне зрозуміти, у чому полягає сенс людського існування на землі

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Постановка й розв'язання проблемних питань

- ▼ Чим зумовлена поведінка Фауста та Мефістофеля?
- ▼ Яку роль відіграє Мефістофель у житті Фауста?

Матеріал для вчителя. Об'єднує Фауста й Мефістофеля неординарність, а різнить призначення. Фауст та Мефістофель — антиподи, як і Мефістофель із Богом. Місія Мефістофеля у цьому світі — показати сутність людську. Він не змушує людей грішити, торгувати своєю совістю та душею; навпаки, він дає людям право вибору: *«Я тої сили часть, що робить лиш добро, бажаючи лиш злого»*. У такий спосіб Мефістофель відіграє важливу роль не тільки в житті Фауста, а й в ідейному змісті трагедії.

Фауст — не тільки узагальнений, типовий образ прогресивно-вченого. Під час суперечки на небесах він постає представником усього людства, хоча належить до кращої його частини. Він символізує усю людську популяцію; його доля та життєвий шлях не лише алегорично відображають людство, а начебто вказують на «здоровий рецепт» існування кожної людини: живи спільними інтересами, твори, працюй для загального добробуту — це є щастям.

Мефістофель — дух руйнування, але водночас ворог застою, порожнього бездіяльного розкладання, противник бездумної непопурності. Він скептик, який зневажає людську природу, упевнений, що знає про неї кінцеву правду: рід людський нікчемний, слабкий, сповнений вад і низьких пристрастей, егоїстичний та безпомічний. Його роль є подвійною. Як особистість Мефістофель протистоїть Фаустові (та авторові) своєю зневірою у добро, у гуманність як засіб досягнення істини. Він розкриває людські слабкості, заплутаність та несправедливість людських стосунків, усе низьке та непристойне сприймає як норму буття на землі. І автор, і Мефістофель розуміють та декларують діалектичну твірну роль заперечення.

2. Узагальнювальне слово вчителя з елементами бесіди

— «Фауст» — відображення нелегкого духовного шляху як автора, так і людства загалом. Із цієї точки зору дуже важливим для розуміння твору є «Пролог на небі». Поет відкриває нам велич космосу, щоб запитати: а чим є людина у цьому величезному, нескінченному світі? Розвиток подій у творі зумовлений перебігом думок автора. Суперечка про людину та можливість її розуму визначає всю проблематику трагедії. Господь випробовує людину й переконаний, що сумніви, посіяні в її душі Мефістофелем, пробудять у неї прагнення нових пошуків і цим допоможуть виправдати своє високе призначення. Лише за таких умов вона сягне височини.

Фауст стане слугою диявола, якщо після виконання його бажань він більше нічого не прагнучиме, проситиме лише спокою, визнає, що настала мить, найкраща у його житті, жадає, щоб вона тривала вічно. Фауст іде з Мефістофелем, сподіваючись, що у такий спосіб пізнає сенс буття, обійме Всесвіт своїм духовним зором. Саме цього чекає від нього Господь, сперечаючись із духом зла. Мефістофель випробовує Фауста спокусами: вином, неробством, гульнею, чуттєвою любов'ю. Мефістофель — демон-спокусник, який пишається своїм призначенням. Вірний собі, він убиває людські сподівання, руйнує душі, розпалює тваринні інстинкти. Проте його влада поширюється лише на слабких і пасивних.

- ▼ Чому ж тоді існує твердження, що Мефістофель — дух творчого заперечення, що служить добру?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть стисле есе (7–9 речень) «Я тої сили часть, що робить лиш добро, бажаючи лиш злого...».
(Охочі зачитують свої роботи.)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Схарактеризувати образ Ваґнера; знайти в тексті цитати до цього образу; підготувати запитання за текстом трагедії Й. В. Гете «Фауст» для однокласників.

УРОК 8

РМ (ПИСЬМОВО). ПОРІВНЯННЯ ОБРАЗІВ ФАУСТА Й ВАҒНЕРА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (уміння порівнювати образи Фауста й Ваґнера, висловлювати ставлення до літературних персонажів; критичне мислення; літературний смак);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями твору та еволюцією персонажа; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння знаходити та опрацьовувати інформацію; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд, розширити лексикон).

Тип уроку: урок розвитку мовлення.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, тексти трагедії «Фауст».

*Існує найвища сміливість винаходу,
вибору, де глобальний план охоплений
творчою думкою,— такою є сміливість
Гете у «Фаусті».*

О. Пушкін

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання.

Інтерактивний прийом «Методика взаємозапитань»

(Учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.)

Методичний коментар. «Методика взаємозапитань» — це різновид діяльності, який дає учням змогу випробувати себе в ролі вчителя й управляти процесом читання чи узагальнення знань. Учень готує запитання і ставить його однокласникам. Отримавши відповідь, він погоджується з нею або коригує її. Потім йому ставлять запитання, на яке він відповідає.

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Як ви вже знаєте, трагедія «Фауст» — твір, над яким Й. В. Гете працював протягом усього життя і в якому втілено життєвий досвід і творчі пошуки автора. Головний герой — лікар Йоганн Фауст, за допомогою якого автор намагається розв'язати головне питання — у чому сенс життя людини. Цей образ є доволі незвичним, і для того, щоб підкреслити його незвичайність, Гете вводить образ Ваґнера. З якою метою це зроблено — ми сьогодні з'ясуватимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Вам уже відомо, що прототипом головного героя був середньовічний лікар та маг Фауст, який жив у XVI ст. у Німеччині. Про цю людину створено багато легенд і художніх творів. Сучасники вважали Фауста унікальною особистістю, адже він був водночас і астрономом, і астрологом, і лікарем, і чарівником. Але відомим він став завдяки тому, що наважився укласти угоду з містичними силами. Однак герой Гете суттєво відрізняється від легендарного: реального Фауста розглядали до Гете як нещасного вченого, який насмілювався звернутися до містики, а Фауст видатного Гете — це людина, вільна духом, мудра й непересічна. У головного героя в трагедії є антипод — учений Ваґнер. Між ними — величезна світоглядна прірва, про яку пропоную сьогодні поговорити.

2. Аналізування образу героя літературного твору

- ▼ Колективно схарактеризуйте Вагнера, спираючись на дібраний удома матеріал та наводячи відповідні цитати з тексту.

Матеріал для вчителя. Вагнер, на відміну від Фауста, є прикладом кабінетного вченого. Він вважає, що таємниці буття можна відкрити за допомогою книжкових знань, тому безперервно вивчає безліч книг, вправляється в риториці, навчається акторського мистецтва. Однак це все пасивне знання життя.

Вагнер цілком задоволений собою і своєю ерудицією. Герой заглиблюється у вивчення давніх мов, вивчає твори античних письменників. Його погляд спрямований на давно минулі часи, не відображені на папері, а не на феномени у реальному житті. Попри високий рівень інтуїції, Вагнер є закоснілою й обмеженою особистістю.

Уперше у творі Вагнер з'являється в розділі «Ніч». З діалогу з Фаустом ми дізнаємося про те, що Вагнер не прагне пізнати таємниці буття й намагається тільки створити враження людини, яка все знає. У сцені «Біля воріт», на противагу Фаустові, Вагнер іронічно ставиться до слів учителя, вважаючи примхами любов до краси природи та захоплення нею. Він не може зрозуміти духовних поривань Фауста.

Вагнерові також є чужими проблеми народу. Єдине, що його захоплює,— це читання книг. Наука для нього існує тільки заради власне науки, яка для нього є самоціллю. Він має високий інтелект, але це не робить його справжньою людиною, оскільки він не має жодної гідної мети. Знання Вагнера не мають практичного застосування. Навіть Мефістофель глузує над ним, вважаючи схоластику марнуванням часу.

3. Порівняльна характеристика образів героїв літературного твору (робота в малих групах; запис до зошитів)

- ▼ У складі 7 малих груп порівняйте образи Вагнера та Фауста з позицій: *1-ша група* — ставлення до науки; *2-га група* — сприйняття процесу пізнання; *3-тя група* — ставлення до світу; *4-та група* — сприйняття природи; *5-та група* — розуміння смислу буття; *6-та група* — ставлення до людей; *7-ма група* — сприйняття слави.

Методичний коментар. Робота в малих групах передбачає незначний обсяг роботи для 2–4 учнів. Учитель регламентує час для виконання завдання, однак може його подовжити, оскільки під час презентації результатів роботи групи решта груп припиняє

діяльність — вони беруть участь в обговоренні, можуть формулювати запитання чи доповнювати відповіді однокласників.

Очікуваний результат

Порівняльна характеристика Вагнера та Фауста

Фауст	Вагнер
<i>1-ша група</i> — ставлення до науки	
Фауст — творець, для нього наука має значення лише тоді, коли вона пов'язана з життям, проблемами буття. Він самовіддано шукає істину в науці і в житті, не зупиняючись перед перешкодами	Вагнер — ремісник у науці, кабінетний учений. Його істини мертві, відірвані від життя
<i>2-га група</i> — сприйняття процесу пізнання	
Фауст зазнав злетів і падінь у процесі пізнання, але його ніщо не зупиняє	Вагнер боїться поривань духу, він ладен дотримувати усталених догм, аніж шукати істин
<i>3-тя група</i> — ставлення до світу	
Фауст намагається пізнати світ, який для нього безмежний і розмаїтий. Герой усвідомлює себе частиною світу, відкриває його у своїй душі	Вагнер відгородився від світу мертвою наукою, він не знає й боїться його
<i>4-та група</i> — сприйняття природи	
Фауст схиляється перед красою і мудрістю природи, навчається у неї гармонії	Вагнер не розуміє природи, він відірваний від природного життя
<i>5-та група</i> — розуміння смислу буття	
Сенс буття для Фауста — головна мета його життя, яка спонукає його долати важкий і тернистий шлях	Вагнер вважає, що неможливо знайти «основу основ», тому шукати смисл буття — марна справа
<i>6-та група</i> — ставлення до людей	
Фауст не відділяє себе від народу, бере на себе духовний тягар проблем людства	Вагнер зневажає народ, протиставляє себе людям
<i>7-ма група</i> — сприйняття слави	
Фауст байдужий до слави. Його хвилює лише нерозгаданість буття	Вагнер мріє про поклоніння юрби

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(*Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.*)

2. Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть стисле есе (7–9 речень) «Вагнер і Фауст. Кому я віддаю перевагу?».
(*Охочі зачитують свої роботи.*)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Колективне узагальнення

(*Висновок колективного узагальнення озвучує вчитель.*)

— Фауст і Вагнер — два різні типи вчених. Вони різняться як обсягом знань, так і поглядами й переконаннями. Вагнер немов живе минулим, вивчаючи стародавні тексти, а Фауста тягне до справжнього. Він шукає своє «чудової миті», а його учень просто вивчає давно відкриті знання. Бажання Фауста пізнати всі таємниці буття, дізнатися, що ж таке справжнє щастя, — ось що відрізняє його від Вагнера та від більшості інших героїв драми.

2. Інтерактивний прийом «Діаграма Венна»

- ▼ За допомогою діаграми Венна складіть схему за темою «Вагнер та Фауст».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: схарактеризувати образ Марґарити, дібрати цитати для цієї характеристики.

Випереджальне (індивідуальне; для 3–4 учнів): підготувати повідомлення про ставлення до жінки за часів Й. В. Гете в Німеччині та в інших країнах; про втілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтв; про українські переклади трагедії Гете та ставлення до цього твору в Україні.

УРОК 9

ФАУСТ ТА МАРГАРИТА. УТІЛЕННЯ ТРАГЕДІЇ В РІЗНИХ ВИДАХ МИСТЕЦТВ. «ФАУСТ» В УКРАЇНІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (уміння характеризувати образ Маргарити, висловлювати ставлення до літературних персонажів; критичне мислення; літературний смак; знання про втілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтв, про ставлення до цієї трагедії в Україні);
- **ключові** (уміння *вчитися*: прагнення літературної освіченості з метою саморозвитку; *математичну*: уміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями твору та еволюцією персонажа; *комунікативну*: навички ефективної роботи в парі й колективі; *інформаційну*: уміння знаходити та опрацьовувати інформацію; *загальнокультурну*: прагнення збагатити свій світогляд, розширити лексику).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Й. В. Гете, тексти трагедії «Фауст».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Бліцопитування

- ▼ Чому об'єктом суперечки між Богом і Мефістофелем став Фауст?
- ▼ Схарактеризуйте ставлення Бога до Фауста.
- ▼ На вашу думку, з якою метою Мефістофель розпалює в серці Фауста любовний шал?

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Фауст не зазнав щастя в житті, тому що не кохав посправжньому. Його почуття — диявольська спокуса, пошук самореалізації за рахунок іншої людини. Ось чому його засуджують і автор, і Бог. Як бачимо, невгамовність і незадоволеність Фауста, песимізм і нігілізм Мефістофеля — різні явища. Мефістофель упевнений в неможливості остаточного пізнання таємниць

природи і сенсу людського життя; Фауст, навпаки, упевнений в необмежених можливостях людини і в її прийдешньому щасті. Він постійно сперечається з Мефістофелем і протистоїть його сухому раціоналізму, але водночас тверезість Мефістофеля, його цинічна відвертість є своєрідною реалістичною протиположністю ідеалістичним пориванням Фауста. Наскільки чистими й відвертими були поривання Фауста, ми спробуємо сьогодні з'ясувати.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Дослідницька робота (у групах; запис до зошитів)

- ▼ Дослідіть у складі 3 груп трагічний конфлікт «Фауст — Марґарита».

Завдання для 1-ї групи

- ▼ Схарактеризуйте образ Марґарити.
- ▼ Чи закономірним є фінал її життя?
- ▼ На вашу думку, чому Марґарита дістала прощення від Бога за гріхопадіння, убивство матері та дітовбивство?

Очікуваний результат

Марґарита — проста дівчина, не вирізняється ані гострим розумом, ані глибокими знаннями, ані високими мріями. Вона — втілення відвертості, ясності, чистоти, земна та зрозуміла. Незлобивий характер, уміння прощати, готовність поступитися, скромність, бажання бути в тіні приваблюють до неї вишуканий розум та неспокійну душу Фауста. Дівчина здатна на всеохопне, жертвне та вірне кохання. Марґарита добра, ніжна і жіночна. Її думками та діями повною мірою володіє кохання та коханий, на якийсь час вони становлять для неї єдиний реальний світ. Вона не може творити несправедливості, тому сумний фінал її кохання та життя логічно неминучий: її дії суперечать її природі, а кохання, відданість, віра, перебуваючи в пасивному стані, завжди ставлять себе в залежність від життєвих випадковостей, від зовнішніх обставин, від чужих примх. Ми співчуваємо Гретхен, ми страждаємо разом із нею, але з перших сцен її появи відчуваємо приреченість дівчини.

Уже у в'язниці, напередодні страти, відмовившись від спасіння, Марґарита виказує жаль, розуміючи, що *«завжди була безголосою»*. Вона звинувачує себе у тому, що порушила заповіді, піддалася силі та чарам Генріха-Фауста, безсловесно пішла за ним. Це не прозріння, а ствердження моральних позицій її внутрішнього

світу. Водночас відчай героїні, бажання спокутувати провину, гостре відчуття особистої відповідальності за скоєне, відмова від будь-яких пільг для сумління підносять Марґариту на висоти страдницького душевного очищення. Навіть знаючи, що сонне зілля, від якого померла мати, вона отримала з рук Фауста, усвідомлюючи, що вбивство дитини було теж вимушеним, своєї вини Марґарита не перекладає на коханого. Смерть близьких, усвідомлена нею як велика провина, страх, ганьба, неможливість переступити через традиції, піддати сумніву старі догми моралі стали основними причинами її смерті.

І все ж, зберігши найкраще у своїй душі, вона і в загибелі возноситься над Мефістофелем. У фіналі першої частини Мефістофель, утративши сподівання вивести Марґариту з тюрми, вигукує: *«Вона засуджена на муки!»*, але Голос із неба заперечує: *«Врятована!»*. Бог прощає Марґариті її гріхи, і цим Гете стверджує гуманістичне ставлення до жінки, яка має право на почуття та розуміння.

Завдання для 2-ї групи

- ▼ Проаналізуйте стосунки між Фаустом і Марґаритою.
- ▼ Чим закінчується їхнє кохання?
- ▼ На чий плечі лягає відповідальність за наслідки їхніх взаємин?
- ▼ Чому Марґарита відмовляється утекти з Фаустом із в'язниці, а Фауст залишає її там?

Очікуваний результат

Жодна із земних утіх, якими спокушає Фауста Мефістофель, ученому не до вподоби. Він прагне:

Вмістити в собі всі радощі і муки,
Все те, що людству випало на долю,—
І глибо, і вись...

Мефістофелю вдається вселити у Фауста думку про силу та красу кохання. Омолоджений Фауст бачить Марґариту, і в його серці прокидається жага кохання. Для Мефістофеля шлях до жіночого серця один — лестощі, подарунки, підкуп. Та кохання, що заповнило серце Фауста, підказує йому шлях до серця дівчини, і він обходить без диявола. Фауст та Марґарита проводять теплі вечори разом, дівчина також охоплена пристрастю і журиться за коханим.

Однак Фауст та Марґарита — люди різного соціального становища, інтелектуальної конституції, їхнє призначення різне, тому майбутнього у них бути не може. Фауст, хоча й кохає щиро, не

в змозі уявити собі це почуття кінцем шукань; він є егоїстом у своїй палкості ще й тому, що не може встояти перед її спокусами. Він ніколи б не отримав задоволення від такого варіанту можливого людського щастя. Маргарита ж ніколи б не збагнула мети життя Фауста, тому їхні взаємини не могли мати оптимістичного фіналу. Кохання між Маргаритою та Фаустом не мало перспективи ще й тому, що існувала проблема, створена негуманним ставленням суспільства до жінки, яка мала позашлюбний зв'язок із чоловіком. Однак Гете вбачає причину трагічної розв'язки любовних стосунків між Фаустом і Маргаритою не стільки в соціальній сфері, скільки у сфері духовного розвитку героїв. Саме це спричинило те, що зустріч у в'язниці була останньою.

Завдання для 3-ї групи

- ▼ Чи змінило Фауста кохання до Маргарити? Якщо так, то як саме?
- ▼ У чому полягає подібність та відмінність кохання до Маргарити й Гелени?

Очікуваний результат

Стихія кохання захопила героїв трагедії. Але любовна колізія між Фаустом та Геленою Прекрасною, утрата ними сина та рідного щастя — це зображення тільки символічного кохання, у якому втілено думку просвітителів про роль античності в долі суспільства. Сутність стосунків Фауста і Маргарити — велике земне почуття, здатне змінювати людей. Кохання до Маргарити духовно піднесло Фауста: він зумів побачити в ній не тільки вродливу жінку, а й людину, у якої, хоч і обмежений, але свій внутрішній світ. Водночас прагнення самоствердження у коханні приводить ученого до надмірних життєвих домагань, до неодноразового мимовільного і трагічного порушення моральної межі. Він добре розуміє, що відносини з Гретхен закінчилися трагічно для дівчини з вини Фауста. Це кохання сформувало у Фауста почуття відповідальності за свої вчинки.

Кінець свого першого кохання та загибель Маргарити Фауст пережив важко, але прагнення дій змушує його продовжити пошуки щастя. Нове кохання — це володіння досконалою античною красою — Геленою, яку захистити від покарання Менелая він так і не зміг; життя їхнього з Геленою сина Евфоріона обірвалося трагічно. Ми можемо говорити про те, що перше кохання розбудило у серці Фауста природні, кращі риси, а друге — корисливість, звичку до споживання та збайдужіння до високих почуттів.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

- ▼ За виступами однокласників складіть стислий опорний конспект.

(Учні виступають із повідомленням про ставлення до жінки за часів Й. В. Гете в Німеччині та в інших країнах.)

(Учні виступають із повідомленням про втілення трагедії «Фауст» у різних видах мистецтв (образотворчому, музиці, театрі, кіно та ін.).)

Очікуваний зміст повідомлення

До образу Фауста зверталось багато письменників, зокрема Я. М. Р. Ленц, Ф. М. Мюллер, Ф. М. Клінгер (Ф. І. Клінгер), Е. А. Ф. Клінгеманн та інші, але загальноновизнаним творцем «Фауста» вважають Й. В. Гете, який писав свій твір упродовж 60 років.

«Фауст» Гете значно вплинув на світову літературу. Образ Фауста надихав на творчість Дж. Г. Байрона, Дж. Мільтона, Т. Шевченка, Т. Манна, для якого Гете та його творчість стали зразком, гідним наслідування.

Прекрасні ілюстрації створили французький художник Ежен Делакруа, російський Михайло Врубель, німецький Ернест Берлах, американський Роквелл Кент.

«Фауста» Гете неодноразово театралізовано. Так, Шарль Гуно створив оперу «Фауст». На мотиви гетевського «Фауста» писали музику Людвіг ван Бетховен, Гектор Берліоз, Михайло Глінка, Ріхард Вагнер, Петро Чайковський, Модест Мусоргський та ін.

До сюжету «Фауста» зверталися в кіно: зокрема, режисери Ф. В. Мурнау (1926, Німеччина), Р. Клер (1950; Франція, Італія), О. Сокуров (2011, Росія).

Мефістофель є однією з головних дійових осіб багатьох відеоігр.

(Учні виступають із повідомленнями про переклади Й. В. Гете українською та ставлення до трагедії «Фауст» в Україні.)

Очікуваний зміст повідомлень

Й. В. фон Гете — видатний просвітник Німеччини, який посідає чільне місце поміж просвітників усього світу. Значний внесок зробив Гете в популяризацію Просвітництва на теренах України. Особливо тісними були його зв'язки з Харківщиною, де на той час відбувалося заснування першого університету. Гете був зацікавлений ідеєю добору викладацького складу для університету, особисто займався цим питанням (університет було відкрито 1805 року, а вже з 1803-го Гете листувався з попечителем Харківського

навчального округу С. Потоцьким щодо добору кращих професорів та викладачів). Ім'я Гете було популярним у Харкові: ученого-просвітника обрали почесним членом ради Харківського університету, а на виборах ректора німецький митець був одним із перших претендентів на цю посаду.

Для Івана Франка Гете — один із найяскравіших європейських письменників, художні пошуки яких зумовили кардинальні зміни в характері художнього мислення, відкриття нових незвіданих горизонтів образного освоєння дійсності. Називаючи Гете найбільшим поетом нашого часу, український критик бачить у його творчості невідому раніше оригінальність та здатність незаангажовано тлумачити найрізноманітніші аспекти сучасного йому життя (об'єктивне зображення усіх верств тогочасного німецького суспільства, відтворення *«найщоденніших, звичайних речей»*).

Творча спадщина німецького просвітника привнесла в літературний процес України нові обрії осмислення людини й світу. У XIX ст. Гете перекладали П. Гулак-Артемовський (переспів балади «Рибалка»), І. Франко (численні статті, нариси, огляди творчості Гете; перша передмова до перекладу «Фауста», переклад першої частини «Фауста»). У XX ст. твори Гете перекладали Д. Загул, М. Рильський, М. Бажан, М. Лукаш, І. Вирган. Відомий письменник-емігрант І. Качуровський, нещодавно повернутий до нас із забуття, здійснив дослідження «Відгуки творчості Гете в поезії Юрія Клена».

Значним був також вплив Гете на творчість українських письменників. Так, тема перемоги щирого кохання, зображена у творі Гете «Герман і Доротей», відображена у творі «Наталя, або Дві долі разом» М. Макаровського, традиція роману-виховання («Літа науки Вільгельма Майстера») — у творах Т. Шевченка «Художник», «Близнець», а доля Гретхен («Фауст») відобразилась у долі Оксани («Слепая» Т. Шевченка).

Як бачимо, українська література розвивалася під впливом прогресивних літературних ідей світу. У цей час письменництво України активізує пошук власного шляху в літературі, орієнтуючись на кращі зразки європейського художнього слова.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Інтерактивний прийом «Сітка Елвермана» (робота в групах)

- ▼ Розв'яжіть проблему й заповніть відповідними аргументами стовпці «Так» і «Ні» в «Сітці Елвермана», працюючи у складі тих самих 3 груп, що й на початку уроку.

Завдання для груп

1-ша група — чи заслуговує на виправдання Марґарита?

2-га група — чи можемо ми назвати Мефістофеля злим і підступним?

3-тя група — чи можна виправдати те, що Фауст залишив Марґариту у в'язниці?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ**Колективне узагальнення**

(Висновок колективного узагальнення озвучує вчитель.)

— Сенс опозиції Фауст — Мефістофель — з одного боку, спокуса людини таємними знаннями, з другого — перемога людяності над темними силами, що бачимо в абсолютному фіналі трагедії. У творі автор трактує Бога та Божественне. Але Бог Ґете — це Бог природи й кохання. Тож і для Марґарити є виправдання.

Фауст постає перед нами як окрема людина зі своєю долею та як символ людини взагалі, у якій читач упізнає власні духовні пошуки. Ми разом із Фаустом шукаємо істину, що допоможе з'ясувати сенс нашого власного існування.

- Дорожча не та істина, що сприймають на віру, а здобута власним досвідом.
- Істину людина повинна не тільки сприйняти розумом, а й пережити всім серцем; це має бути особистісно сприйнята істина.
- Істина повинна мати активний характер і виявлятися у вчинках людини.
- Істина має бути співвіднесеною із загальними законами Всесвіту, із природою. А природа у Ґете — радісна, прекрасна і любляча, інша назва її — Бог.
- Людина, яка зрозуміла, у чому вища істина буття, має стати творцем культури. Людина йде з життя, але після неї залишається культура.

Вічними образи Фауста та Мефістофеля стали тому, що Фауст — уособлення нестримного прагнення людського духу вперед, а Мефістофель — уособлення скептичного заперечення.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити вивчене за темою «Золоті сторінки далеких епох», підготуватися до написання контрольного твору.

УРОК 10

**КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМОЮ
«ЗОЛОТІ СТОРІНКИ ДАЛЕКИХ ЕПОХ» (ТВІР)**

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (систематизовані й узагальнені знання трагедії Й. В. Гете «Фауст»; творче мислення; писемне мовлення; гуманістичний світогляд; уміння аргументувати власну точку зору);
- **ключові** (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, творчих умінь і навичок.

Обладнання: теми творів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**

**Ознайомлення з темами творів та рекомендаціями
щодо систематизування матеріалу**

Теми творів

1. Проблема вибору у трагедії Й. В. Гете «Фауст».
2. Боріння добра і зла як рушійна сила розвитку, змін та динаміки буття (за трагедією Й. В. Гете «Фауст»).
3. У чому полягає сенс життя для Фауста (за однойменною трагедією Й. В. Гете)?
4. «Робить лиш добро, бажаючи лиш злого» (роль Мефістофеля в трагедії Й. В. Гете «Фауст»).
5. Проблема кохання у трагедії Й. В. Гете «Фауст».
6. Як я відкрив (-ла) для себе Гете.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ**Інтерактивний прийом «Мікрофон»**

- ▼ Завершіть речення:
 - «Найбільшим своїм досягненням сьогодні я вважаю те, що...»;
 - «Мене сьогодні надихало...»;
 - «Найскладнішим під час написання твору для мене виявилося...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Переписати твір начисто; ознайомитися із біографіями Дж. Джойса, М. Пруста.

МОДЕРНІЗМ

УРОК 11

МОДЕРНІСТСЬКА ПРОЗА ПОЧАТКУ ХХ ст. (ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА). СВІТОГЛЯДНІ Й ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ МОДЕРНІЗМУ, ЙОГО ХУДОЖНЄ НОВАТОРСТВО. МОДЕРНІСТСЬКІ ЯВИЩА В ХУДОЖНІЙ ПРОЗІ НА ПОЧАТКУ ХХ ст. Ф. КАФКА, ДЖ. ДЖОЙС І М. ПРУСТ ЯК ФУНДАТОРИ МОДЕРНІЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ПРОЗІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (систематизовані знання про модернізм як творчий метод та головні художні відкриття письменників-модерністів; читацьку активність);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички засвоєння та критичного осмислення здобутої інформації; *комунікативні*: навички роботи в групі; *інформаційні*: навички самостійного здобуття інформації та її систематизування; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: модернізм, світоглядно-естетичні засади, потік свідомості, течії та напрями модернізму.

Міжпредметні зв'язки: основи філософії.

Обладнання: портрети та видання творів (М. Пруста, Дж. Джойса, Ф. Кафки), словники літературознавчих термінів, роздавальний матеріал, презентація за темою уроку, медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Аналізування контрольної роботи

(Учитель разом з учнями аналізує результати написання контрольного твору за темою «Золоті сторінки далеких епох» (твір).)

2. Бліцопитування «Запитання — відповідь»

- ▼ У чому полягали історичні особливості порубіжжя XIX–XX ст.?
- ▼ Назвіть причини виникнення нових літературно-мистецьких течій на зламі століть.
- ▼ Схарактеризуйте відомі вам модерністські течії.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Про мистецтво перших десятиліть XX ст. О. Вайльд сказав, що воно не наслідуює життя — воно звільняється від соціальних зобов'язань, а митці прагнуть нових форм. Власне, про прагнення тогочасних митців та про те, якими були ці форми, ми говоритимемо впродовж цього і наступних уроків.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Розчарування митців у дійсності та реалістичному способі її відтворення зумовило зацікавлення новітніми філософськими теоріями та появу нових художніх напрямів, названих декадентськими, авангардистськими й модерністськими. У перекладі з французької *декаданс* означає занепад, *авангард* — передовий загін, а *модерн* — сучасний, найновіший. Цими термінами почали позначати якісно нові явища в літературному процесі — ті, що перебували на передових, авангардних позиціях та були пов'язані із занепадом і кризою суспільної думки й культури, із пошуками позитивних ідеалів, звертанням у цих пошуках до Бога й віри, до містичного й ірраціонального.

Поява модернізму не була випадковою. Варто зазначити, що у філософії початку XX ст. переважали песимізм, ірраціоналізм та індивідуалізм. Традиції художньої культури, побудовані на класичних зразках реалізму, коли дія відбувається у певний час, у конкретному місці, а сюжет твору є стрижнем, довкола якого обертаються всі герої та події, було зруйновано. Новий погляд на світ, як зазвичай, утвердили філософи та психологи. Діячі літератури також не залишилися осторонь, щоправда, письменники-модерністи так і не сформували єдиної естетичної платформи, не створили колективних творчих програм. Уважають, що витoki модернізму виплекано творчістю трьох найвидатніших прозаїків XX ст.: француза Марселя Пруста, ірландця Джеймса Джойса та австрійця Франца Кафки. Цікаво, що вони не вважали себе модерністами, працювали незалежно один від одного, повноцінно не спілкувалися.

2. Теорія літератури (запис до зошитів)

Модернізм означає сучасний, найновіший.

Ознаки модернізму

- Особлива увага — до внутрішнього світу особистості.
- Орієнтування на одвічні закони буття та мистецтва.
- Розуміння літератури як найвищого знання, що сягає найінтимніших глибин душі особистості.
- Схильність до містицизму (підсвідомого).
- Пошук нових засобів мистецтва (символіка, міфотворчість).
- Прагнення перетворити світ за законами краси й мистецтва.
- Створення нової художньої реальності, експерименти (літературна гра).

3. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ У складі 3 груп виконайте огляд творчих здобутків Ф. Кафки (1-ша група), Дж. Джойса (2-га група) та М. Пруста (3-тя група) як засновників (батьків) європейської модерністської прози: опрацюйте матеріал карток, оберіть найсуттєвіше, результати озвучте однокласникам, дайте відповіді на запитання.

Запитання для груп

1-ша група

- ▼ У чому полягало специфічне світовідчуття Ф. Кафки?
- ▼ Як воно відображено у творчості письменника?
- ▼ Що ви знаєте про жанрове різноманіття творів Кафки?

2-га група

- ▼ Як ви розумієте значення терміна *потік свідомості*?
- ▼ Які новації запровадив Джойс у романі «Улісс»?
- ▼ У чому полягає художня своєрідність мініатюри «Джакомо Джойс»?

3-тя група

- ▼ Схарактеризуйте композиційні й художні особливості роману «У пошуках утраченого часу».
- ▼ Як письменник ставиться до особистості у своїй творчості?
- ▼ Яким є трактування кохання у творчості Пруста?
- ▼ Якою є нова реальність в романі письменника?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Колективне формулювання відповіді на запитання

- ▼ Назвіть головні особливості світосприйняття митців модерністської доби.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Одним словом завершіть речення: «Для модернізму характерні...».

Методичний коментар. Стратегію «Одне слово» доречно застосовувати для узагальнення опрацьованого матеріалу. Учитель розпочинає речення, а учні по черзі додають до нього по одному слову, що, на їхню думку, найточніше відповідає змісту речення (слова не мають повторюватися).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: опрацювати матеріал підручника за темою уроку, прочитати «Перевтілення» Ф. Кафки.

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про життя Ф. Кафки, виявити причини його психологічного напруження.

Німецькомовна проза

УРОК 12

ЖИТТЯ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ ФРАНЦА КАФКИ. СВОЄРІДНІСТЬ СВІТОБАЧЕННЯ ТА ЙОГО ХУДОЖНЬОГО ВТІЛЕННЯ В ОПОВІДАННІ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ»

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модернізм та його вплив на літературу; знання про життя та творчість Ф. Кафки; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; інформаційні: уміння знаходити потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: модернізм, гротеск, міфотворчість, експресіонізм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Ф. Кафки, текст новели «Перевтілення», ілюстративний матеріал, презентація за темою уроку, медіазасоби.

*Майстерність Кафки — в умінні примушувати
перечитувати. Його розв'язки — або їхня
відсутність — підказують тлумачення,
але не виражають його однозначно, і, щоб
переконатися в тому, що ви зрозуміли
правильно, доводиться перечитувати всю
історію спочатку під новим кутом зору.*

А. Камю

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Експрес-опитування

- ▼ Схарактеризуйте світоглядні й естетичні засади модернізму в літературі.
- ▼ Кого називають засновниками (батьками) європейської модерністської прози? Чому?

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте вислів Альбера Камю?

2. Слово вчителя

— Саме про Франца Кафку — одну з найбільш трагічних і суперечливих постатей літератури першої половини XX ст. — та його творчість, що відображає складності й протиріччя сучасного йому світу, ми говоритимемо сьогодні.

(Учні занотують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Як ви знаєте, ще за давніх часів люди намагалися пояснити дії багатьох природних сил, призначення та шляхи долі людини. Для цього вони створили безліч міфів про богів та надприродних істот, які управляють світом, долями й учинками людей. У таких міфах тісно переплелися реальність та фантастика. Кафка-письменник об'єднав у своїх творах справжнє й надприродне, створивши особливу картину сучасного йому світу. Щоправда, світ Кафки —

безжалісний і абсурдний, позбавлений логіки, людина в ньому самотня та незахищена — настільки маленька, що відчувається комахою.

«Кафка не любив теорій. Він говорив образами, тому що мислив образами. Образна мова була для нього найприроднішою. Навіть у так званому щоденному спілкуванні... основна частина цієї мови цютлива і проста; зовні вона справляє враження холодної, подекуди зустрічаються прозаїзми або навіть затемненості сенсу, проте це лише видимість, а глибоко всередині не перестає горіти полум'я», — так писав про австрійського митця Макс Брод.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (Учні виступають з оглядом життя Ф. Кафки.)

3. Інтерактивний прийом «Групування» (запис до зошитів)

- ▼ Складіть ґроно за темою «Особливості світовідчуття Кафки. Художні особливості творчості Кафки» (із подальшим коментуванням).

Очікуваний результат

4. Слово вчителя

— Літературні та автобіографічні джерела «Перевтілення». Із-поміж літературних джерел «Перевтілення» називають «Метаморфози» Овідія та «Двійника» Ф. М. Достоевського. «Метаморфози», як відомо, містять понад 200 поетичних розповідей про перевтілення, а дія повісті Достоевського починається, як і новела Кафки, з пробудження героя, який незадоволений службою і не може зрозуміти, сон це чи ні; на балу ж він уявляє себе жуком поряд із молодим струнким офіцером. Ім'я героя Кафка запозичив, вочевидь, із роману Я. Вассермана «Історія юної Ренати Фукс», де діє персонаж Грегор Замасса.

Новела Кафки має також автобіографічні джерела. Так, Грегор пригадує про невдале сватання до касирки магазину капелюшків: наречена письменника Ф. Бауер носила екстравагантні капелюшки і була реєстратором на підприємстві. А в щоденнику Кафки є запис про те, що він на якийсь час відчув себе вкритим панциром.

5. Теорія літератури (запис до зошитів)

- ▼ Визначте композицію новели Ф. Кафки «Перевтілення».

Очікуваний результат

Композиція новели Ф. Кафки «Перевтілення»

Три розділи: зав'язка (перевтілення Грегора) → кульмінація (вигнання Грегора батьком, бомбардування яблуками) → розв'язка (смерть Грегора).

- ▼ Визначте значення числа 3 у творі. (**Число 3:** *три частини; у кімнаті Грегора троє дверей; троє членів сім'ї; три служниці; троє мешканців із трьома бородами; три Замзи пишуть три листи; тричі Грегора виганяють (зі звичного кола спілкування, з кімнати, зі світу); три ставлення Грегора до родини (розгубленість → стає чужим → вороже ставлення з боку родини); три інтер'єри (непогано облаштована кімната → пуста → звалище непотрібних речей) тощо.*)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ

Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Бесіда-узагальнення

- ▼ Що означає слово *перевтілення*? (Перетворення, метаморфоза.)

Франц Кафка

- ▼ Яке перевтілення сталося з Грегором? (*Перетворення Грегора Замзи на величезну комаху, яка викликає в усіх жах та огиду.*)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Незавершене речення»

- ▼ Завершіть речення: «Мене сьогодні найбільше вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: переглянути екранізацію твору Ф. Кафки «Перевтілення» (реж. В. Фокін, 2002, Росія).

Індивідуальне (для 5–7 учнів): підготуватися до рольової гри (уміти розповідати про те, що сталося в сім'ї Грегора Замзи, від імені самого Грегора, членів його родини (батька, сестри), служниці, постояльців).

УРОК 13

ЗОБРАЖЕННЯ ВІДЧУЖЕННЯ ОСОБИСТОСТІ В НОВЕЛІ «ПЕРЕВТІЛЕННЯ». ОБРАЗ ГРЕГОРА ЗАМЗИ: ПРОБЛЕМНІСТЬ, МЕТАФОРИЧНІСТЬ, СИМВОЛІЧНІСТЬ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; **комунікативні**: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; **інформаційні**: уміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; **здоров'язберезні**: розуміння необхідності здорового способу життя; **загальнокультурні**: естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: «маленька людина», новела, притча, гротеск.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Ф. Кафки, видання його творів, ілюстрації до новели «Перевтілення».

У ставленні до ближнього є щось
від молитви, у ставленні до себе —
від пошуку, молитва дає сили для пошуку.

Ф. Кафка

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Відомий драматург Ежен Йонеско зазначав: *«Провідною темою творчості Кафки є людина, яка загубилася в лабіринті та не має дороговказної нитки. Однак, якщо людина більше не має дороговказної нитки, то лише тому, що більше не бажає її мати. Звідси — її відчуття провини, страху й абсурдності історії»*. Сьогодні спробуємо зрозуміти, чому Грегор Замза (а отже — і сам Франц Кафка) відмовився від *«рятувальної дороговказної нитки»*, відчувився від світу.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Теорія літератури (робота з власними словничками)

- ▼ Зазначте жанр твору Ф. Кафки «Перевтілення».
- ▼ Що таке *новела*, у чому полягає її відмінність від оповідання? (*Новела (італ. novella — новина) — малий, порівняно з оповіданням, прозовий жанр, що вирізняється гострим, динамічним сюжетом, нерідко парадоксальним, відсутністю описовості, композиційною строгістю. Увесь життєвий матеріал в новелі зведено у фокус однієї події. Новелістичний сюжет побудовано на різких антитезах і метаморфозах, на раптових перетвореннях однієї ситуації на іншу. Особливу увагу приділено діяльній, а не споглядальній стороні людського буття.*)
- ▼ Яким ви побачили кафкіанський світ, життя й переконання письменника?
- ▼ Як ви розумієте зізнання Кафки: *«Я живу у своїй родині більш чужий, аніж найчужіший»*?

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя (запис до зошитів)

— Художня своєрідність та символізм назви новели «Перевтілення». Новела «Перевтілення» більше тяжіє до притчі. *Притча* — це невелика повчальна розповідь у дидактико-алегоричному жанрі літератури, що несе моральну чи релігійну мудрість. Особливістю

притчі є те, що повчальний характер в ній не лежить на поверхні. Істина відкривається кожному в певному ракурсі, залежно від самої людини, її світосприйняття.

«*Кафка говорить образами, тому що мислить образами*», — писав друг та біограф письменника Макс Брод. Метаморфоза у Кафки — це теж біль і страждання, але дороги назад, у людську сутність, у героя Кафки немає: врятувати його нікому, тому що по суті його ніхто не любить, заради нього ніхто не жертвуватиме собою.

2. Творчо-аналітична робота

- ▼ Що видалося вам незвичайним у творі Ф. Кафки?
- ▼ Як змальовано дійсність у новелі «Перевтілення»?
- ▼ У яких творах ви помічали умовність зображення?

3. Теорія літератури (запис до зошитів)

Гротеск (у перекладі з фр. — *химерний*) — тип художньої образності, заснований на фантастиці, сміху, химерному поєднанні й контрасті фантастичного та реалістичного, прекрасного і потворного, трагічного і комічного.

Гротескний світ — світ аномальний, неприродний, заснований на припущенні, і саме таким його уявляє автор.

- ▼ На вашу думку, з якою метою Кафка використовує умовність і гротеск?

4. Рольова гра (технологія ситуативного моделювання)

(Учні мають розповісти про те, що сталося в родині Ґреґора Замзи, від імені самого Ґреґора, членів його родини (батька, матері, сестри), служниці, постояльців. Далі триває обговорення у формі бесіди: учні й учитель ставлять запитання учасникам рольової гри, оцінюють події, що сталися в родині Ґреґора.)

5. Робота з текстом художнього твору

- ▼ Назвіть головну метафору твору. (*Перетворення людини на комаху, чудовисько.*)
- ▼ Чому автор зберігає розміри людського тіла героя після перевтілення? (*Величина тіла — величина душі. Пригніченість, зневіра, відчай, зацькованість — це від комах; розуміння близьких, любов до них, спогади дитинства, юності — це від людини. Залишаючи Ґреґорові розміри тіла людини, Кафка ніби дає шанс йому на повернення до колишнього стану, яке могло б, напевне, статися завдяки любові й терпінню ближніх, але не сталося. У жорстокому світі самотня людина-комаха приречена на загибель.*)

- ▼ Які художні деталі використано у творі? Прочитуйте та поясніть їхню роль. (*Позолочена рамка на малюнку дами — фальш світу, про який мріє герой; висока конторка, на якій сидить шеф, — символ влади та відстані між начальником та підлеглим; гігантська багатоніжка з кволими лапками — німий відчай зрадженого життя тощо.*)
- ▼ Зачитайте епізоди, які розкривають внутрішню боротьбу Грегора та спроби осмислити своє становище.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Постановка та розв'язання проблемного питання

- ▼ Ким, на вашу думку, є Грегор Замза після перевтілення — людиною чи комахою? Про що свідчить його перевтілення? (*Факт перевтілення свідчить про зміни: психічні; фізичні (хвороба) — раптове прозріння, осяяння, нове розуміння життя або втрата сенсу життя, впевненості в собі тощо.*)

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Поясніть, як ви розумієте вислів Ф. Кафки, що є епіграфом до нашого уроку.
- ▼ На вашу думку, чому цей вислів запропоновано як епіграф уроку? (*Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.*)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Бесіда-узагальнення

- ▼ У чому ви вбачаєте автобіографічність новели «Перевтілення»?

2. Ситуативна вправа

- ▼ Створіть модель долі сучасної людини, яка опинилась у ситуації, що нагадує символічну картину перевтілення в новелі Ф. Кафки (хвора на СНІД чи іншу невиліковну заразну хворобу; людина з алкогольною, наркотичною чи ігровою залежністю тощо). Що б ви їй порадили?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Схарактеризувати образи головних героїв новели Ф. Кафки «Перевтілення», дібрати цитати до цих характеристик, знайти елементи міфотворчості у новелі.

УРОК 14

ОБРАЗ ГРЕГОРА ЗАМЗИ ЯК ГРОТЕСКНИЙ ЛІТЕРАТУРНИЙ АВТОПОРТРЕТ ПИСЬМЕННИКА. РОЗКРИТТЯ У ТВОРІ СВІТОВОГО БУТТЯ ЯК АБСУРДНОГО

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *інформаційні*: уміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; *здоров'язбережні*: розуміння необхідності здорового способу життя; *загальнокультурні*: естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: «маленька людина», новела, притча, гротеск.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Ф. Кафки, видання його творів, ілюстрації до новели «Перевтілення», картки із завданнями для роботи в групах.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Грегор Замза — головний герой твору. Що з ним сталося?
- ▼ Що вражає в його перевтіленні? (*У душі залишився людиною, яка мислить, страждає.*)
- ▼ Як ми дізнаємося про події у творі? (*Через озвучування автором думок самого героя, фіксування потоку свідомості.*)
- ▼ Ким був Грегор до перевтілення?
- ▼ Який це тип людини, на ваш погляд? (*«Маленької людини», не потрібної, сірої, непримітної.*)
- ▼ Що ви вважаєте найстрашнішим у творі? (*Ніхто з близьких не співчуває нещасному.*)
- ▼ Чи мав герой шанси на спасіння? (*У казці — так, у творі Кафки — ні, тому що героя оточують байдужі, бездушні, жорстокі люди.*)
- ▼ У чому сутність іронії письменника? Чи применшує вона трагічну силу страждань Грегора? (*Грегор-комаха бореться за*

суто людські привілеї: духовне життя, соціальний статус, власну гідність; це надає комічної тональності боротьбі, але іронію поєднано з глибоким трагізмом у зображенні людського існування.)

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— У листі до свого друга Макса Брода Кафка писав: *«Жах перед цілковитою самотністю. По суті, самотність стала моєю єдиною метою, моєю великою спокусою...»*. Що в житті людини краще: самотність чи відчуття родини? Чому людина інколи віддає перевагу саме самотності і чи може самотність принести полегшення? Що змушує людину усамітнюватися й шукати відради у світі уявному? На ці запитання ми спробуємо знайти відповіді сьогодні.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Постановка та розв'язання проблемних питань (робота в малих групах)

- ▼ За 3–4 хвилини дайте розгорнуту відповідь на поставлені запитання, працюючи в 7 малих групах.

Запитання для роботи груп

1-ша група

- ▼ Чим займаються члени родини Грегора?
- ▼ Яку роль у їхньому змалюванні відіграють художні деталі?

2-га група

- ▼ Якою є реакція оточуючих (матері, батька, сестри, колег) на перетворення Грегора?
- ▼ Наскільки закономірною і природною є їхня реакція?

3-тя група

- ▼ Чи відчув Грегор відчуження ще до свого перетворення?
- ▼ Як уплинула на його взаємини з людьми і світом дивовижна пригода?

4-та група

- ▼ Скільки фактичних біографій у Грегора Замзи?
- ▼ На які етапи можна розподілити життя цього образу? Схарактеризуйте ці етапи.

5-та група

- ▼ Як сприймають світ Замза-людина та Замза-комаха?
- ▼ Чи змінилося світовідчуття героя внаслідок перевтілення?

6-та група

- ▼ Покажіть біологічну інволюцію та духовну еволюцію Грегора на прикладах із тексту.
- ▼ Чому ці процеси не збігаються у творі?

7-ма група

- ▼ Який момент (або кілька моментів) новели можна вважати психологічною кульмінацією?
- ▼ Яку роль відіграє мотив музики у творі?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Бесіда-узагальнення

- ▼ Хто, окрім Грегора Замзи, також зазнає трагедії відчуження в новелі? Поясніть свою думку.
- ▼ Чому Грегор-комаха спочатку хотів виходити до людей, хоча й соромився свого вигляду, а потім, «як двері стояли відчинені, не користався цього, а, щоб не бачила родина, лежав собі у найтемнішому куточку кімнати»? Опишіть внутрішній стан персонажа.
- ▼ Яке значення в новелі має переплетіння справжнього й уявного, свідомого й підсвідомого, сну й реальності?
- ▼ Чому Грегор Замза, прокинувшись уранці й усвідомивши, що він перетворився на комаху, не обурюється, не лякається?

2. Узагальнювальне слово вчителя

— Розкриття в новелі «Перевтілення» світового буття як абсурдно-го. Дійсно, спочатку стає зовсім незрозумілим те, що, прокинувшись, Грегор сприймає те, що сталося, тільки як прикру неприємність. Це стається, тому що він, як і всі основні персонажі Кафки, від самого початку не чекає від світу нічого хорошого. Перетворення в комаху — це лише гіпербола звичайного людського стану. Розповівши про це, Кафка реалізує задуману метафору, перетворивши свого персонажа на комаху.

Перетворенням Грегора Замзи доведено до межі авторське відчуття труднощів буття. Людині-комасі непросто перевернутися зі спини на ніжки, пролізти у вузькі двері, кожен її крок чи маневр вимагає значних зусиль. Але такими є й закони кафкіанського світу в цілому: тут, як у кошмарному сні, відмінено автоматизм

природних реакцій та інстинктів. Адже як рідні ставляться до жахливої зміни, якої зазнав Ґреґор? Ситуація парадоксальна: Ґреґор, що став комахою, розуміє рідних йому людей, намагається бути делікатним, відчуває до них, попри все, ніжність і любов, а люди навіть не намагаються його зрозуміти. Батько від самого початку виявляє ворожість, мати — розгубленість, сестра Ґрета намагається поводитися людяно. Але ця різниця реакцій виявляється уявною: зрештою родина об'єднується в загальній ненависті до виродка у загальному бажанні позбутися його. Людяність комах і тваринна агресія людей — так звичні поняття перетворюються на власну протилежність.

Перетворивши людину на комаху, Кафка наводить ще на одну несподівану думку. Ґреґор, попри те що з ним сталося, продовжує мучитися колишніми страхами: як би не спізнитися на потяг, не втратити роботу, не просторочити платежі за сімейними боргами. Людина-комаха ще довго турбується, як би не прогнівити керуючого фірмою, як би не засмутити рідних. Наскільки потужним був тиск соціуму, якого він зазнав у своєму колишньому житті!

Кафка точно помічає провали сенсу в реальному навколишньому світі. Світ Кафки — знайомий і водночас чужий. У ньому є все, що є у нас, і в ньому є щось (не можна сказати фантастичне — це не фантастика, звісно) дивне, щось абсурдне ось у цьому філософському сенсі. Так сталося, і ніхто не питає чому. Просто подія стається, і все. Ось це і є абсурдизм: подія стається, вона не є ані хорошою, ані поганою, вона просто є, і ми її приймаємо.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Обмін думками»

- ▼ На вашу думку, чому Кафка створив таке страхітливе оповідання?
- ▼ Чи мав він право настільки песимістично й безнадійно оцінювати світ?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати есе на одну з тем «Ким є Ґреґор Замза — людиною чи комахою?» або «Що робити з кількісним складом “комах” поміж людей? Ми всі такі чи тільки окремі з-поміж нас?».

Випереджальне (робота в домашніх групах): підготувати стислі повідомлення про: *1-ша група* — взаємини в родині Кафки, прочитати «Лист до батька»; *2-га група* — екзистенціалізм в творчості Ф. Кафки; *3-тя група* — фантастичне й реалістичне в новелі

«Перевтілення»; *4-та група* — іронічний символізм в новелі «Перевтілення»; *5-та група* — наявність традицій М. Гоголя у творчості Ф. Кафки.

УРОК 15

ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ, ФУНКЦІЇ ФАНТАСТИКИ. ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ СТИЛЮ Ф. КАФКИ, ПОЄДНАННЯ РЕАЛІСТИЧНИХ ТА МІФОЛОГІЧНИХ ЕЛЕМЕНТІВ У ГРОТЕСКНОМУ СВІТІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *інформаційні*: уміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; *здоров'язбережні*: розуміння необхідності здорового способу життя; *загальнокультурні*: естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: фантастика, гротеск, міфологічні та реалістичні елементи, екзистенціалізм, іронія, символізм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Ф. Кафки, видання його творів, ілюстрації до новели «Перевтілення».

*У мене немає інтересу до літератури,
література — це я сам, це моя кров,
і бути іншим не можу...*

Ф. Кафка

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Зачитування охочими складених удома есе.)

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— У книзі «Розмови з Кафкою» чеського літератора й музиканта Густава Яноуха наведено визначення Кафкою себе як художника слова: *«Ви описуєте поета таким дивовижним велетнем: ноги його на землі, а голова зникає в хмарах... Насправді поет набагато менший і слабший за пересічну людину, тому він гостріше й сильніше відчуває важкість земного буття. Творчість для художника — страждання, за допомогою якого він звільняє себе для нового страждання. Він лише пташка, закрита в клітці власного існування»*. І коли Кафку спитали, чи він також таким є, то він відповів: *«Я — дуже незграбна пташка, я — Кавка (чеською галка) — але в мене не підрізани крила, вони відмерли. Тепер для мене не існує ані висоти, ані далечини»*.

Життя Ф. Кафки, навіть якщо він хотів відмежувати його від творчості, непомітно переходило, переливалося в літературу, яка стала для нього способом існування, формою молитви: *«У мене немає інтересу до літератури, література — це я сам, це моя плоть і кров, і бути іншим я не можу»*.

Творчість Кафки, по суті, — навіть не розповідь про себе, це глибоко суб'єктивне переживання зовнішнього світу. Напевно, не було на світі письменника, у творчості якого власне «я» та власна доля відіграли б таку вирішальну роль, як у Кафки. Його твори часто залишалися незавершеними не тому, що талант митця «не значний», і не тому, що він не знаходив істини, а тому, що кожен його твір — це він сам.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

Повідомлення учнів за груповим випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

- ▼ За виступами однокласників складіть стислий опорний конспект.

(Учні виступають із повідомленнями про атмосферу в родині Кафки, взаємини Франца з батьком.)

Очікуваний зміст повідомлень

Взаємини з батьком не склалися. Батько був украй грубою людиною, застосовував досить суворі заходи виховання, пригноблював родину.

Франц зростав слабким і нездатним на активний протест. Його незгода з деспотизмом батька мала характер внутрішньої втечі і зводилася до того, що він не цікавився справами батька й намагався самовиразитися у творчості, чого батько не схвалював. Тож стосунки в родині зумовили взаємини Кафки зі світом і багато в чому — його долю. Головне відчуття, яке він виніс із дитинства та юнацтва, — це глибокий страх, що міцно закріпився в підсвідомості. Джерело такого страху було і йому не дуже зрозумілим, адже батька він боготворив, уявляв його ледве не творцем цього світу і, звертаючись до нього, незмінно писав слово «Батько» з великої літери.

Таке сприйняття батьківської тиранії було обумовлене особливостями особистості самого Кафки, людини слабохарактерної, наділеної хворобливою уявою (його нерідко називають *геніальним параноїком*). Із взаємин із батьком Кафка виніс ряд комплексів і переконань, які він виклав у «Листі до батька».

По-перше, він уважав, що світ побудований на протиставленні грубої, нерозумної сили і слабкості, нездатної до опору і зосередженої лише на самоаналізі. По-друге, «*він зневірився в собі, але відчув почуття провини*». Невпевненість призвела до того, що Кафка почувався невдахою в житті. І, нарешті, останнє — розпач і страждання він усвідомлював як єдину свою долю.

«*Скільки я пам'ятаю себе, — писав він, — у мене було стільки турбот, спрямованих на одне: затвердити своє духовне «я», тож до решти було мені байдуже*». Існувала різка межа між зовнішнім і внутрішнім світом Кафки. Усі свої невдачі в житті Кафка називав пастками.

(Учні виступають із повідомленнями, розкриваючи поняття екзистенціалізм та характеризуючи екзистенціалізм у творчості Ф. Кафки.)

Очікуваний зміст повідомлень

Екзистенціалізм (від латин. *existentia* — існування) — течія в літературі, що сформувалася в Європі на початку XX ст., а найбільшого розвитку досягла в 30-ті–40-ві роки, представлена письменниками, які водночас належать до екзистенціалізму як філософської течії (Г. Марсель, Ж.-П. Сартр, С. де Бовуар, А. Камю). Екзистенціалізм розглядають також у ширшому значенні: як умонастрій із притаманними йому спільними світоглядними мотивами.

Основним положенням екзистенціалізму є постулат: екзистенція (існування) передусе есенції (сутності). У художніх творах екзистенціалісти прагнуть збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя.

Визначальні ознаки екзистенціалізму:

- на перше місце висунуто категорії абсурдності буття страху, відчаю, самотності, страждання, смерті;
- особистість має протидіяти суспільству, державі, середовищу, ворожому «іншому», адже всі вони нав'язують їй свою волю, мораль, свої інтереси й ідеали;
- поняття відчуженості й абсурдності є взаємопов'язаними та взаємозумовленими в літературних творах екзистенціалістів;
- вищу життєву цінність екзистенціалісти вбачають у свободі особистості;
- існування людини потрактовують як драму свободи;
- найчастіше в художніх творах застосовано прийом розповіді від першої особи.

Ф. Кафку ми можемо вважати представником екзистенціалізму, оскільки у своїх творах письменник також прагне збагнути справжні причини трагічної невлаштованості людського життя. На перший план він висуває категорії абсурду буття, страху, відчаю, самотності, страждання, смерті. Для нього трагічне начало — ірраціональне, всеосяжне ставлення людини до життя, універсальний спосіб буття людини в суспільстві, тому що світ — абсурдний, а існування, екзистенція людини — це «буття для смерті» як єдиної мети та підсумку існування.

(Учні виступають із повідомленням про поєднання фантастичного й реалістичного у новелі «Перевтілення».)

Очікуваний зміст повідомлення

Фантастика — створені людською уявою неймовірні картини й образи, яких не буває у реальному житті, вигадка. Вона заснована на враженнях від дійсності, а її характер залежить від світогляду письменника, його ідейних позицій. Фантастику митці використовують як засіб художньої типізації життєвих явищ. При цьому вони зображують окремі явища не в життєподібних картинах та образах, а в умовах неймовірних, навмисно змінених, щоб розкрити не стільки їхній зовнішній вигляд, скільки глибокий внутрішню сутність.

Реальність і фантастика у Кафки тісно взаємодіють і взаємодоповнюють одна одну. Найнеймовірніше й найабсурдніше відбувається у найбуденніших обставинах. Вториння фантастичного у кафкіанський світ не супроводжується романтичними казковими ефектами. Більш того, воно нікого не дивує, навпаки: його сприймають як щось природне. Отже, притаманна його стилю риса — невідповідність між реалістичним способом зображення і абсолютно неправдоподібними подіями. Це можна умовно назвати *фантастичним реалізмом Кафки*.

Для підкреслення абсурдної реальності Кафка використовує гротеск. *Гротеск* (у перекладі з фр.— химерний, незвичайний) — це принцип художньої типізації, для якого є характерним незвичайне поєднання несумісних речей — фантастичного й реального, трагічного і комічного, раціонального та ірраціонального, високого й низького, що виявляє глибинну сутність явища.

У Кафки гротеск організовує всю структуру творів. За його допомогою автор створює нереальний, дивний, аномальний світ, де органічно поєднано реальне й фантастичне. Гротескний світ — це світ навиворіт. У творах Кафки наявне постійне балансування між природним і фантастичним, трагічним і повсякденним, абсурдом і логікою. Образи головних героїв Кафки є гротеском. В образі Замзи автор свідомо порушує норми життєвої правдоподібності. В оповіданні реальне протиставлено фантастичному та навпаки. На перший погляд, новела має фантастичний характер, але насправді це своєрідна метафора світу і духовних процесів, які намагався відтворити письменник у такий незвичний спосіб. Фантастика у Кафки не відчутна; абстрагуючись від об'єктивної реальності, вона створює нову, суб'єктивну реальність, яка маскується під фантастику.

(Учні виступають із повідомленням про іронічний символізм у новелі «Перевтілення».)

Очікуваний зміст повідомлення

Іронія в новелі Кафки має суто трагічне забарвлення. Наприклад, сцена, у якій потворна комаха збирається на службу, справляє кумедно-абсурдне враження. Водночас у ній відчуваємо трагізм, адже за безглуздим ентузіазмом Грегора стоїть прагнення захистити свою людську сутність і свій соціальний статус.

Спроба захистити свій життєвий простір також завершується для Грегора поразкою: розлучений батько атакує непокійного сина яблуками. Символічний підтекст сцени батьківського покарання містить деякі біблійні мотиви. Яблука — це плоди Дерева Пізнання, із яких у біблійній історії розпочалося гріхопадіння Адама та Єви; батько, що у гніві виганяє сина із «сімейного раю», виступає у ролі біблійного Бога; рана, котра утворилася внаслідок того, що одне з яблук застрягло у спині комахи, є іронічною паралеллю до старозаповітного покарання перших людей стражданням і смертю.

Сюжет останнього зіткнення Грегора з родиною, спровокованого Гретиною грою на скрипці, розгортається у третій частині твору. У свідомості Замзи-комахи музика — символ мистецтва, який він асоціює з найвищою насолодою. Під звуки Гретиної скрипки він мріє про те, як сестра гратиме тільки для нього, «бо

ніхто тут так не цінить її гру, як оцінить він». Крах цієї надії, найбільш нереальної і найбільш кумедної за всі попередні, стає для героя останнім випробуванням.

Особливо перепоვნена трагічною іронією остання сцена: весняне сонце світить на батьків та сестру, яка раптом стала особливо красивою («кров з молоком»). Батьки «вирішили присвятити сьогоднішній день відпочинку і прогулянці; вони не тільки заслужили цю перерву в роботі, вона була їм просто необхідна». Служниця, «прибравши це», з добродушною посмішкою повідомляє, що «все вже в порядку».

(Учні виступають із повідомленням про наслідування традицій М. Гоголя у творчості Ф. Кафки.)

Очікуваний зміст повідомлення

Відомо, що Ф. Кафка народився за три десятиліття по смерті М. Гоголя, однак у творчості митців є відповідні паралелі. Наприклад, порівнявши Грегора Замзу з Акакієм Акакієвичем Башмачкіним, ми помітимо, що обидва образи — це стражденна, принижена, нещасна й беззахисна «маленька людина». І в «Шинелі», і в «Перетворенні», за словами В. Набокова, «герой, наділений певною чутливістю, оточений гротескними безсердечними персонажами, смішними або моторошними фігурами... У Гоголя й Кафки абсурдний герой живе в абсурдному світі, але зворушливо й трагічно б'ється, намагаючись вибратися з нього у світ людських істот, — і вмирає в розпачі».

Проза М. Гоголя містить щось таке, що можна назвати чудністю — не тою, яка притаманна якійсь далекій у часі чи просторі дійсності, а тою, що характеризує наш сьогоднішній світ. Саме завдяки цій чудності Гоголя часто порівнюють із Кафкою, який також допоміг нам відчутти, що у світі є щось дивне, що — попри твердження російських формалістів — не зникає з плином часу.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Колективне узагальнення

(Висновок колективного узагальнення озвучує вчитель.)

— Кафка показав, що реальний світ, який видається людям цілком нормальним, насправді жорстокий, жажливий, абсурдний. У ньому всі байдужі до «маленької людини». У новелі «Перевтілення» Кафка порушує болісну для себе проблему — відчуження в родині, самотність людини серед людей. За допомогою таких художніх засобів, як метафора, гротеск, фантастика, іронія, він показує абсурдність буття і кризу найважливіших гуманістичних цінностей на початку XX ст.

Це яскраво показано на прикладі новели, у якій автор відобразив точну правдивість деталей, епізодів, думок та почуттів персонажів, що з'являються у незвичайних, фантастичних взаємозв'язках, та трагізм становища головного героя, підсилений іронічністю.

Суб'єктивне світосприйняття Кафки — настрій відчаю, упевненість у фатальній нездоланності сил, що пригнічують людину. Твори Кафки є художнім виразом кризи суспільного та естетичного пізнання, що було характерним для модерністської літератури XX ст.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Поясніть, як ви розумієте вислів Ф. Кафки, що є епіграфом до нашого уроку.
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: підготуватися до уроку позакласного читання, прочитати «Гранатовий браслет» О. Купріна.

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про О. Купріна, про історію написання оповідання «Гранатовий браслет».

Росія

УРОК 16

ПЧ. ОЛЕКСАНДР ІВАНОВИЧ КУПРІН «ГРАНАТОВИЙ БРАСЛЕТ»

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про реалізм та його вплив на літературу; знання про життя та творчість О. Купріна; читацьку активність);
- **ключові:** *уміння вчитися:* навички пізнавальної діяльності; *комунікативні:* навички спілкування в колективі; *інформаційні:* уміння знаходити потрібну інформацію та презентувати її; *загальнокультурні:* прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок; урок позакласного читання.

Основні терміни й поняття: реалізм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет О. Купріна, тексти оповідання «Гранатовий браслет».

*Воно живе і править на землі —
Із всіх чудес єдине чудо.
Ю. Огнєв*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Експрес-опитування

- ▼ Які течії панували в літературі першої половини XX ст.?
- ▼ Назвіть характерні риси реалізму як напряму в літературі.
- ▼ Якою була основна тематика художніх творів початку XX ст.?

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Поясніть, як ви розумієте рядки Ю. Огнєва, що є епіграфом до нашого уроку.

(Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.)

2. Слово вчителя

— *«Не в силі, не в спритності, не в розумі, не в таланті... не у творчості висловлюється індивідуальність. Але в коханні...»* — писав О. Купрін у листі до Ф. Батюшкова.

«Кохання, яке буває раз на тисячу років»... Саме таке кохання оспівував у своїй творчості Олександр Іванович Купрін — відомий російський письменник, на сторінках книг якого оживають герої та лиходії — від рядових до генералів. І все це — на тлі нев'янучого оптимізму та пронизливої любові до життя, яку дарує своїм читачам письменник. *«Одне із найзапашніших... і найсумніших оповідань про любов»*, — так 1911 року писав про «Гранатовий браслет» К. Паустовський. Саме з цим твором ми познайомимось сьогодні.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Олександр Іванович Купрін — відомий російський письменник, автор роману, новел, оповідань, нарисів. Продовжуючи гуманістичні традиції російської прози XIX ст., його творчість виявила

глибокі суперечності свідомості людини початку XX ст., прагнення віднайти духовний ідеал і неможливість цього зробити в реальному житті. Прозу Купріна, силу його дару цінували Толстой, Чехов, Короленко і Горький. Останній зауважував, що Купрін — талант яскравий, здоровий і переживе свій час. Справді, спадщина Купріна продовжує жити, а його «Поєдинок», «Гранатовий браслет», «Лістригони», «Ізумруд», «Гамбрінус», «Олеся» і сьогодні хвилюють читачів.

Олександр Купрін

Як художника та громадянина Купріна сформувала епоха 1905 р. Визвольний буревій першої російської революції зумовив *«сміливий і буйний»* початок його творчості. Маючи талант, він зумів відшукати під непримітною та грубою оболонкою шляхетність і красу. За словами І. Буніна, людина, яка *«прийшла у світ для безмежної свободи, творчості і щастя»*, буде щасливою та вільною.

Сучасники Купріна називали його біографію романом пригод... Він не прагнув до розміреного буття, цурався світського та інтелігентського кола. Його ідеали й симпатії завжди були на боці людей, які через певні обставини опинилися поза межею розміреного та щасливого існування.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

- ▼ За повідомленнями однокласників складіть стислий опорний конспект.

(Учні виступають із повідомленнями про життєвий та творчий шлях письменника, про підґрунтя та історію створення оповідання «Гранатовий браслет».)

3. Проблемно-змістове аналізування літературного твору.

Дослідницько-аналітична робота

- ▼ **Методичний коментар.** Учитель пропонує учням проблемні питання, під час відповіді на які школярі мають дібрати аргументи на підтвердження своєї думки, використовуючи цитати з твору.
- ▼ Які проблеми порушив автор в оповіданні «Гранатовий браслет»?
- ▼ Простежте шлях духовного прозріння Віри.
- ▼ Характеризуйте образ Желткова. Як зростає ця «маленька людина»? Що підносить її над оточенням?

- ▼ Проаналізуйте діалог Желткова з відвідувачами у нього вдома. Які слова є вирішальними для Желткова? Яким він постає перед присутніми?
- ▼ Прочитуйте фрагмент оповідання, який можна вважати гімном кохання.
- ▼ У чому полягає сенс загибелі Желткова?
- ▼ Поясніть символіку оповідання, зокрема гранатового браслета, роль біблійних цитат у творі.
- ▼ Чи є закономірним трагічний фінал повісті? Чи можна погодитися з тим, що смерть Желткова означає смерть кохання? Який моральний та символічний зміст має ця смерть?
- ▼ Чи винна Віра у тому, що сталося? Чи взагалі є винні у тому, що сталося?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Постановка та розв'язання проблемних питань

- ▼ Як розв'язує Купрін одвічну проблему нерозділеного, але палкого та щирого кохання? Чи нещасливим виявилось воно? Чи спричинило це кохання тільки страждання? Можливо, автор хотів ствердити щось інше? *(Високе, але нерозділене кохання стало великим щастям для Желткова. Завдяки цьому кохання він піднімається над іншими героями, зворушує «царську незворушність» Віри Миколаївни. Завдяки цьому кохання він примушує Віру Миколаївну в сльозах болю та відчаю «зрозуміти життя», яке «покірно й радісно приречло себе на муки і смерть».)*
- ▼ Яку ще тему, окрім безнадійного і високого кохання, розкрито в оповіданні? Чому Віра Миколаївна раніше, ще до заміжжя, так байдуже поставилася до невідомого залицяльника? *(Тема нерівності: соціальне походження героїв різне.)*
- ▼ Як ви вважаєте, чому автор дав такому, на перший погляд, незначному героєві ім'я Георгій? *(Ім'я Георгій означає той, хто несе перемогу. Купрін зобразив «маленьку, але Велику людину», здатну на велике і величне кохання.)*

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Бесіда-узагальнення

- ▼ Чи можливе таке кохання сьогодні? Чи існує воно взагалі?
- ▼ Чи є актуальним оповідання О. І. Купріна «Гранатовий браслет» для нас?
- ▼ Отже, що таке кохання?

ВІІ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати есе на одну із тем: «Що таке кохання?», «Чи варто заради кохання жертвувати життям?», «Чи є нерозділене кохання коханням?», «Що інколи заважає коханням?» або скласти сенкани «Щастя», «Кохання» (на основі прочитаного оповідання).

Для охочих: переглянути екранізацію «Гранатовий браслет» (реж. А. Роом, 1964, СРСР).

Випереджальне (індивідуальне, для 3–4 учнів): дібрати цікаві відомості про життя М. Булгакова, його перебування в Україні, висловлювання відомих людей про нього та його творчість.

УРОК 17

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ МИХАЙЛА ОПАНАСОВИЧА БУЛГАКОВА. М. БУЛГАКОВ І УКРАЇНА. КОНФЛІКТ МИТЦЯ З ВЛАДОЮ В УМОВАХ ТОТАЛІТАРНОЇ РАДЯНСЬКОЇ СИСТЕМИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про особливості розвитку літератури першої половини ХХ ст.; знання про життя та творчість М. Булгакова; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі; інформаційні: уміння знаходити потрібну інформацію та презентувати її; громадянські: повагу до Батьківщини, гордість за її талановитих представників; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети М. О. Булгакова, видання його творів, фрагменти відеофільмів про життя М. О. Булгакова («Михайло Булгаков. Доля. Творчість»¹, «Михайло Булгаков. Город»², «Булгаков і Київ. Історія майстра»³), медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

І. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

¹ Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=olFJM8E-gUY>.

² Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=4sQ_TbqTLCU.

³ Режим доступу: https://www.youtube.com/watch?v=HkFj_KTQ4bs.

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Охочі зачитують написані вдома есе.)

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— «На широкому полі словесності російської у СРСР був одним-єдиним вовком. Мені радили перефарбувати шкуру. Безглузда порада. Перефарбований чи стрижений вовк усе одно не схожий на пуделя. Зі мною і вчинили, як із вовком. І кілька років гнали мене, згідно з правилами ловів, обгородженим подвір'ям», — так написав у листі до Йосипа Сталіна один із найяскравіших радянських письменників першої половини XX ст. — Михайло Булгаков. Попри талант, його надовго забули, оскільки його правда була викривальною, а погляди — пророчими. Із творчістю Булгакова ви познайомилися ще у 9-му класі, а сьогодні ми продовжимо це знайомство.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Тільки через майже півстоліття читачі знову відкрили М. Булгакова як письменника світового масштабу, що заслуговує на місце поміж найславніших митців. Булгаковські твори нарешті здобули визнання, читацьку любов та сталий інтерес літературознавців у різних країнах, його ім'я навіть увійшло до «Пантеону XX століття», створеного в Америці для увічнення найвидатніших людей доби. Варто зазначити, що Булгаков жив та писав за умов, що заперечували саму можливість творчої праці, багато років він почувався похованим живцем. Його творча праця була взірцем героїчної відданості мистецтву та свідченням мужнього опору художника тоталітарній владі, що намагалася зламати його дух. «Рукописи не горять», — сказав один із героїв, створених письменником, і ми переконалися в справедливості цих слів.

2. Порівняння первинних і вторинних знань (запис до зошитів)

- ▼ Складіть таблицю порівняння первинних і вторинних знань. Заповніть 1-й стовпчик, прокоментуйте ваші записи.

Це мені було відомо	Це для мене є новим
...	...

(Охочі зачитують свої записи.)

3. Огляд життя та творчості письменника.

Повідомлення (презентація) за індивідуальним домашнім завданням із доповненнями вчителя

(Учні виступають із повідомленнями (презентаціями) про життєвий і творчий шлях М. Булгакова, про роль України та Києва у житті митця.)

- ▼ Що з почутого вам запам'яталося найбільше? Чому?

4. Розповідь учителя

— Ушанування пам'яті М. Булгакова. Щороку в день народження письменника, 15 травня, у місті Буча, де колись була дача сім'ї Булгакових, біля пам'ятника, відбувається вшанування пам'яті Михайла Опанасовича. 15 травня 2004 року у Москві на вулиці Велика Садова, 10, відкрито Культурно-просвітній центр, музей-театр «Булгаковський Дім». 2011 року на базі культурного центру відкрито Театр імені М. О. Булгакова.

2005 року у Києві з'явилася вулиця Булгакова. Ювілейного 2006 року, до 115-річчя митця, Київська обласна рада одно-стайно ухвалила рішення «Про збереження культурної та істо-ричної спадщини та створення історично-ландшафтного парку (заповіднику) садиби відомого письменника М. О. Булгакова». Згодом історично-ландшафтний парк внесли до переліку неру-хомих пам'яток Київської області. 19 жовтня 2009 року у Києві відкрили перший в Україні пам'ятник, присвячений Булгако-ву. Його встановили на Андріївському узвозі, 13, де колись жив письменник. Окрім Києва та Москви пам'ятники Булгакову є також в Харкові, Владикавказі, Вязьмі.

5. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні переглядають фрагменти відеофільмів про життя М. Булгакова.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Порівняння первинних і вторинних знань (запис до зошитів)

- ▼ Заповніть 2-й стовпчик таблиці порівняння первинних і вто-ринних знань, прокоментуйте ваші записи.

(Охочі зачитують свої записи.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Бесіда-узагальнення

- ▼ Якою особистістю постає перед вами М. Булгаков?
- ▼ Які почуття викликає доля письменника?
- ▼ Про що свідчить зв'язок роману М. Булгакова з творами його видатних попередників?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: читати роман М. Булгакова «Майстер і Марґарита».

Випереджальне (*індивідуальне, для 3–4 учнів*): підготувати стислі повідомлення про тему, ідеї та провідну думку роману М. Булгакова «Майстер і Марґарита».

УРОК 18

РОМАН «МАЙСТЕР І МАРґАРИТА» ЯК «РОМАН-ЛАБІРИНТ» ЗІ СКЛАДНОЮ ФІЛОСОФСЬКОЮ ПРОБЛЕМАТИКОЮ. КУЛЬТУРНІ ТА ЛІТЕРАТУРНІ ДЖЕРЕЛА ТВОРУ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом та виокремлення головного у тексті; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності, критичне мислення та вміння розуміти систему образів для розкриття ідейного задуму твору; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *інформаційні*: розуміння філософсько-етичної проблематики роману; уміння визначати роль деталей в тексті; навички роботи з книгою; *загальнокультурні*: свідоме ставлення до моральності; прагнення гуманістичних ідеалів; естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: роман, жанр, види роману, лейтмотив, роман у романі.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет М. Булгакова, тексти роману «Майстер і Марґарита», ілюстративний матеріал до твору.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Інтерактивний прийом «Грунування» (запис до зошитів)**

- ▼ Складіть груно до постаті Михайла Булгакова.

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— У центрі уваги більшості митців завжди були питання добра і зла, морального вибору, справедливості й відповідальності, взаємин особистості з владою, покликання мистецтва. Так, наприклад, поет Ю. Левітанський писав:

Кожен вибирає лиш собі
Жінку, і релігію, й дорогу,
Славити диявола, пророка
Кожен обирає лиш собі.

Кожен обирає по собі
Щит і крицю, патерицю, лати,
Міру остаточної розплати
Кожен обирає по собі.

Кожен вибирає по собі
Слово для кохання чи моління,
Шпагу для дуелі, меч боріння
Кожен вибирає по собі.

Кожен обирає лиш собі,
Обираю я також як знаю
І претензій марних не плекаю,
Кожен обирає лиш собі.

(Переклад Маріанни Алетей)

Над тим, що обрав для себе письменник М. Булгаков, як осмислив цей вибір у романі «Майстер і Маргарита» і чим для автора був цей роман, поміркуймо сьогодні на уроці.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Розповідь учителя (запис до зошитів)**

— Роман «Майстер і Маргарита»: історія написання, джерела, особливості композиції та стилю. Роботу над головним романом свого життя письменник розпочав узимку 1928–1929 рр. Первинні варіанти він знищив; відомо тільки, що спочатку твір мав бути романом про диявола в душі сатирично-фантастичної прози Булгакова 1920-х рр. Робота над твором тривала 12 років, упродовж яких суттєво змінився задум. Автор перебрав кілька назв для свого твору: «Гастроль Воланда», «Чорний маг», «Копито інженера», але

на жодному не зупинився. 1931 року з'явилися нові дійові особи — Маргарита та її супутник, які згодом перемістилися у центр роману. Саме тоді твір дістав свою остаточну назву. Завершуючи роман, Булгаков водночас боровся зі смертельною недугою і вносив у текст правки. Він сприймав цей твір як свій мистецький заповіт.

Джерела роману «Майстер і Маргарита»

- Реальні факти життя М. Булгакова та історії СРСР 20–30-х рр. XX ст.
- Книги про диявола (Г. Сенкевич «*Quo vadis*», Данте «Божественна комедія», Е. Т. А. Гофман «Крихітка Цахес...», Й. В. Гете «Фауст», твори М. В. Гоголя та Ф. М. Достоевського, філософія В. С. Соловйова).
- Міфологічні (євангельські легенди й притчі про Ісуса Христа, Понтія Пілата, Іуду та ін., біблійні міфи про диявола, слов'янські та європейські міфи, апокрифи).

Михайло Булгаков

Прийом, який застосував письменник для створення враження, що перешкоди і в часі, й у просторі є відносними, — це роман у романі: так ершалаїмські глави чергуються із сучасними главами. Тут є розділи, присвячені сторінкам життя Ісуса, якого автор називає Іешуа Га-Ноцрі. Ці глави чергуються з описом подій, що відбуваються у Москві 1920–1930-х рр., але московський світ зовсім неоднорідний, адже в нього потрапили князь пітьми Воланд із почтом: вони споглядають за тим, як живуть, страждають, радіють пересічні люди, і певним чином втручаються в людські долі. У межах цієї багатопросторової художньої реальності відбуваються постійне зіставлення тимчасового та вічного, їхня взаємоперевірка часом. Дія розгортається в трьох часових і просторових планах: у Москві другої чверті XX ст., у Ершалаїмі на початку нашої ери й поза земним часом і простором, де сходяться обидві сюжетні лінії роману, — у вічності.

Отже, композиція твору та стиль підпорядковані головній ідеї твору і є надзвичайно своєрідними. Джерела роману обумовили особливості його побудови: роман у романі, де час і простір відтворено у кількох площинах. Емоційну сатирично-фантастичну прозу поєднано у творі з чіткою, стриманою і точною мовою.

2. Теорія літератури (запис до зошитів)

Учитель. Повторімо відомості про роман як жанр літератури та види роману.

Лейтмотив — конкретний образ, головна тема чи ідея, визначальна інтонація, що пронизує твір або творчість митця, повторювана художня деталь, яка є основною для розкриття задуму митця. Лейтмотив глибше розкриває концепцію певного твору, вказує на його підтекст.

3. Визначення жанру літературного твору

Учитель. У романі поєднано історію, філософію, сатиру, що зумовило його поліфонію; у ньому наявні ознаки детектива, психологічного, філософського, історичного, любовного, авантюрного роману. Цей роман настільки складний і неординарний, що літературознавці донині не можуть достеменно визначити ані його жанр, ані головного героя. Вони дають назви: роман-доля, роман-заповіт, роман-міф. Одні вважають головним героєм твору майстра, другі — Івана Бездомного, треті — Воланда. Сюжет роману не новий, але біблійні мотиви набувають у Булгакова нових рис: персонажі мають земні характери та розв'язують земні проблеми.

4. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

(Учні виступають із повідомленнями про основні теми роману «Майстер і Маргарита».)

Очікуваний зміст повідомлень

Основні теми роману

Сатирична тема — «гастролі» Воланда: знавісніла від матеріальних благ публіка, ласі на гроші представники еліти, витівки Коров'єва та Бегемота гостро і чітко описують хвороби сучасного письменницького суспільства.

Тема кохання — утілена в образах майстра й Маргарити, надає роману ніжності й пом'якшує багато гострих моментів.

Тема співчуття — пронизує весь роман й показує кілька варіантів співчуття та співпереживання. Пілат співчуває мандрівному філософові Іешуа, але, заплутавшись у своїх обов'язках й побоюючись осуду, умиває руки. Інше співчуття у Маргарити — вона всім серцем співчуває і майстрові, і Фріді, і Пілатові. Але її співчуття — не лише почуття: воно штовхає її на певні дії, вона не складає рук та бореться за порятунок тих, за кого страждає. Співчуває майстрові також Іван Бездомний, переймаючись його

історією, що *«кожен рік, коли настає весняна повня... під вечір з'являється на Патріарших ставках...»*¹, щоб потім уночі бачити гірко-солодкі сни про чудові часи і події.

Тема прощення — іде майже попідруч із темою співчуття.

Філософські теми — про сенс і мету життя, про добро і зло, про біблійні мотиви, про мораль тощо.

5. Розповідь учителя (запис до зошитів)

Основні філософсько-етичні проблеми роману

М. Булгакова «Майстер і Маргарита»

Основне етичне питання людства — існування Бога. Роман починається розповіддю про зустріч незнайомці з Берліозом та Бездомним та їхньою суперечкою про існування Бога. Саме це є головним етичним питанням, яке автор розв'язує в романі. Бог тут постає як категорія етична — це міра людської моралі у кожному. Не випадково наприкінці великого балу Воланд промовляє, що *«кожному буде дано за вірою його»*. Отже, це також проблема віри та безвір'я.

Проблема добра і зла

Добро — позитивне в людях і житті. За позитивне Булгаков вважає моральність, доброту, любов. Найвищим уособленням добра є Ісхуа Га-Ноцрі, який дає світло і правду, істину. Він — утілення любові.

Зло — все, що протистоїть добру. Передусім зло — це неправда, це насильство й аморальність. Міру добра і зла в кожному визначає мораль. Саме тому на покарання від почту Воланда заслуговують ті, хто не втримався на висоті моралі, не протистояв спокусі. У такий спосіб Воланд у Булгакова постає як втілення справедливої кари для тих, хто забуває про мораль. Отже, зарахувати його до зла чи добра важко. Він існує і має владу над тими, хто припускається аморальних учинків.

Проблеми моралі. Проблеми моралі — це наскрізний предмет зображення й аналізу в романі. Від Берліоза, який розплачується за безвір'я, за те, що несе ідеологію порожнечі та безбожності, до Понтія Пілата, який не одну «тисячу лун» розплачується за гріх боягузтва. За гріх зради покарано Іуду та ще багатьох іуд у сучасній Булгакову Москві. Навіть майстер не позбавлений вад — боягузтва та зради, тому що зрікся свого роману аж тричі. Проблеми моралі яскраво розв'язано зображенням покарання, яке

¹ Тут і далі: цитати з роману «Майстер і Маргарита» М. О. Булгакова наведено у перекладі Миколи Білоруса.

спричиняють Воланд, Азазелло, Коров'єв, Бегемот тим, хто досі безкарно порушував закони моралі.

Проблема влади. Проблему влади розв'язано на рівнях різних історичних епох, але завжди однозначно: влада — це зло і насильство. У цьому переконується читач, спостерігаючи історію стосунків Іешуа та Понтія Пілата. Так само виглядає влада і за майже дві тисячі років: вона примушує боятися, брехати, зраджувати — йти проти моралі, аби зберегти своє життя й добробут.

Проблема творчості. Булгаков яскраво змальовує світ літературної кон'юнктури, презентовано галереєю образів так званих письменників, які прийшли у світ мистецтва заради матеріальних благ. Їм протиставлено майстра як уособлення вільної творчості, інтелігентності, філософського складу розуму. Проміжну позицію посідає Іван Бездомний — людина, душа якої відкрита, жива, тому спочатку він потрапляє під вплив брехливого й порожнього Берліоза. Але він позбавляється брехні й починає розуміти істину. Він ще молодий та має шанс зрозуміти все. Наприкінці твору він стає професором, але не здобуває духовної свободи, необхідної справжньому митцю.

Кохання — вічне. Роман передає надзвичайну історію кохання. Маргарита вражає майстра не стільки красою, хоча вона справді вродлива жінка, але самотністю в очах. Він побачив у ній близьку людину. І ця моральна близькість стає шляхом до великого кохання, яке не знає меж і перешкод, яке викликає шанобливий подив навіть у Сатани. І тому майстер отримує жаданий спокій, необхідний для творчості, лише з Маргаритою.

6. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (завершення; запис до зошитів)

(Учні виступають із повідомленням про ідею та провідну думку твору.)

Очікуваний зміст повідомлення

Ідея роману — це протистояння добра і зла, і не тільки в контексті боротьби, але в пошуку визначення, що насправді є злом. Звідси впливає провідна думка твору, співзвучна ідеї. Читач, звичний до того, що диявол — це чисте зло, буде щиро здивований учинками Воланда: той не чинить відвертого зла задля зла, він споглядає і карає тих, хто поводить себе аморально. Його гастролі в Москві лише підтверджують цю думку. Він викриває моральні хвороби суспільства, але навіть не засуджує їх, а лише сумно зітхає: *«Люди як люди... <...> загалом нагадують колишніх»*. Людина слабка, але в її силах протистояти своїм слабкостям, боротися з ними.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Постановка й розв'язання проблемного питання

- ▼ На вашу думку, чи близькі нашому часу проблеми роману «Майстер і Маргарита»?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Найбільше мене сьогодні вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: дочитати роман М. О. Булгакова «Майстер і Маргарита».

Для охочих: переглянути екранізацію роману «Майстер і Маргарита» (реж. В. Бортко, 2005, Росія; або реж. Ю. Кара, 2011, Росія).

УРОК 19

СВІТ РАДЯНСЬКОЇ СУЧАСНОСТІ, БІБЛІЙНОЇ ДАВНИНИ ТА ФАНТАСТИЧНОЇ ДИЯВОЛІАДИ У ТВОРІ. ОСОБЛИВОСТІ КОМПОЗИЦІЇ (РОМАН У РОМАНІ) ТА ОПОВІДНОЇ СТРУКТУРИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом та виокремлення головного у тексті; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності, критичне мислення та вміння розуміти систему образів для розкриття ідейного задуму твору; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *інформаційні*: уміння визначати роль деталі в тексті, філософсько-етичну проблематику літературного твору; навички роботи з книгою; *загальнокультурні*: свідоме ставлення до моральності; прагнення гуманістичних ідеалів; естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: хронотоп.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет М. Булгакова, тексти роману «Майстер і Маргарита», ілюстративний та роздавальний матеріал за темою уроку.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****1. Експрес-опитування**

- ▼ Про що сперечалися Берліоз і Бездомний із незнайомцем поблизу Патріарших ставків?
- ▼ Які художні деталі 1-го розділу допомагають зрозуміти, що події відбуваються у Радянському Союзі 1930-х рр.? (*Згадка про Соловки, шпигуноманія, атеїзм.*)
- ▼ Чому Ієшуа називав усіх «добрими людьми»? (*Ієшуа вважав, що немає злих людей.*)
- ▼ Що свідчить про те, що Понтієві Пілату притаманні також риси людини, а не лише героя міфу? (*Прокуратор страждав на мігрень, відчуваючи невтлумний головний біль.*)
- ▼ Як справджується перше «пророцтво» іноземного професора? (*Берліоз потрапляє під трамвай.*)
- ▼ Як у будинку літераторів реагують на трагічну звістку? (*Спочатку літератори були вражені, та за кілька хвилин продовжили розважатися.*)
- ▼ Які «фокуси» продемонстрували Воланд і його почет московській публіці? (*Улаштували «грошовий дощ», модний магазин і т. ін.*)
- ▼ Де опинився поет Іван Бездомний після пригод у «Грибоедові»? (*У психіатричний лікарні.*)
- ▼ «Вискочило перед нами, як з-під землі вискакує вбивця в провулкові, й вразило нас обох одним махом». Про що говорив гість Івана Бездомного в його лікарняній палаті? (*Про кохання.*)
- ▼ Як сприйняв майстер критику його роману й відмову друкувати? (*Це спричинило його відчай, хворобу.*)
- ▼ Що відбувалося в природі під час страти Ієшуа? (*Гроза.*)
- ▼ На що зважилася Марґарита, щоб дізнатися про долю майстра? (*Намастилася дивним кремом і вирушила на бал за запрошенням незнайомця.*)

2. Інтерактивний прийом «Мозковий штурм»

- ▼ Визначте основні проблеми роману «Майстер і Марґарита». (*Це проблеми філософські та моральні: існування Бога; морального вибору; взаємин особистості з владою; віри та безвір'я; кохання; честі та справедливості; бездуховності, міщанства; співвідношення добра та зла; совісті й мистецтва; кар'єризму.*)

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Роман «Майстер і Маргарита» передбачає занурення в дивні світи. Тут можна побачити біблійні мотиви і паралелі з безсмертним «Фаустом» Гете. Темі роману розвиваються кожна окремо і водночас співіснуючи, разом створюючи павутину подій і питань. Декілька світів, кожен з яких знайшов своє місце в романі, автор зображує напрочуд органічно. Зовсім не дивують подорожі із сучасної Москви до стародавнього Єршалаїма, мудрі бесіди Воланда, витівки kota Бегемота та політ Маргарити Миколаївни. Тож сьогодні ми знову гортатимемо сторінки цієї чудової книги.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Визначення системи образів літературного твору

- ▼ Складіть таблицю системи образів роману «Майстер і Маргарита».

Очікуваний результат

Система образів роману «Майстер і Маргарита»

Герої єршалаїмського світу	Реальні герої Москви 1930-х рр.	Фантастичні герої	Герої, пов'язані з темою кохання, мистецтва
Ієшуа, Пілат, Каїфа (первосвященик), Марк Щуролуп, Левій Матвій, Іуда	Берліоз, Бездомний, Латунський, Варенуха, Римський, Поплавський та ін.	Воланд, Азазелло, Корв'єв, кіт Бегемот, Гелла	Майстер, Маргарита

2. Слово вчителя

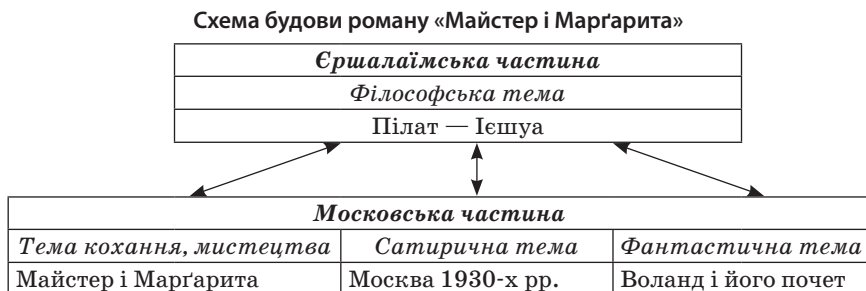
— Московські та єршалаїмські розділи роману, художні засоби їхнього зв'язку. Без роману майстра про події в Єршалаїмі концепція Булгакова не була б реалізованою, зокрема зло не було б покарано. Адже добро перемагає лише в єршалаїмських розділах: Пілат — носій тоталітарної свідомості, відданий посіпака імператора Тиберія, зрештою розкався і майже за дві тисячі років отримав прощення за злочинну страту Ієшуа (звісно, за концепцією М. Булгакова). Натомість у Москві після зникнення Воланда та його слуг нічого не змінилося: так само пишуть доноси та переслідують невинних, так само беруть хабарі за посади чи ролі у виставах, ті самі нездари-підлабузники з членськими квитками Спілки письменників проголошують себе літераторами, і (що значно гірше)

суспільство вважає їх майстрами пера... Тоді постає питання: навіщо автор переплів ці частини і що в них спільного?

3. Творчо-аналітична робота (запис до зошитів)

- ▼ Складіть схему будови роману.

Очікуваний результат

4. Теорія літератури (запис до зошитів)

Хронотоп (від грец. *chronos* — час, *topos* — місце) — взаємозв'язок часових і просторових характеристик зображених у художньому творі явищ. Час у художньому світі (творі) постає як багатовимірна категорія, у якій розрізняють фабульно-сюжетний час та оповідально-розповідний час.

Учитель. Як ви вже знаєте, у романі «Майстер і Марґарита» таких хронотопів щонайменше три. По-перше, це Москва 1920–1930-х рр.: саме там відбувається наше перше знайомство з Берліозом, Іваном Бездомним і Воландом, саме московським розділам відведено найбільше (понад половину) місця в тексті «Майстра і Марґарити», саме з Москви відлітає у вічний космос Воланд зі своїм почтом. По-друге, це Єршалаїм на початку нашої ери. Саме тут ми вперше зустрічаємося з Понтієм Пілатом, який вийшов «у білому плащі з кривавим підбоєм» (символ деспотичної влади: білої зовні, але кривавої за своєю прихованою сутністю) «в криту колонаду... палацу Ірода Великого», де розгортаються події: страта Ієшуа Га-Ноцрі, зрада та покарання Іуди... По-третє, це космічний хронотоп: вічний часопростір, місячна доріжка, на якій герої московських розділів зустрічають героїв розділів єршалаїмських, а також автор розставляє крапки над «і» в багатьох питаннях і сюжетних лініях.

5. Дослідницько-аналітична робота (у групах)

- ▼ У 3 групах проаналізуйте московські та єршалаїмські розділи роману М. Булгакова та художні засоби зв'язку цих частин. Дайте відповіді на вміщені на картках вашої групи запитання.

Картка № 1

- ▼ На вашу думку, з якою метою Воланд прибув до Москви? Яких він дійшов висновків?
- ▼ Кого, як і за що покарали Воланд і його почет?
- ▼ Як Воланд і його почет потішилися над московською публікою? Які риси людей виявилися під час цього дійства?
- ▼ Як реагував «вищий московський світ», «бомонд» на різні нещастя з іншими людьми, навіть тими, перед якими вони раніше плазували?
- ▼ Які прикмети реалій 1930-х рр. викрито у творі М. Булгакова?

Картка № 2

- ▼ Як поводиться римський прокуратор під час допиту? Чому Понтій Пілат ухвалює рішення про страту Іешуа?
- ▼ Коли прокуратор повною мірою усвідомив свою провину? Чи винен Понтій Пілат у загибелі Іешуа?
- ▼ Перечитайте сон Понтія Пілата. У чому полягає пророцький зміст цієї частини?
- ▼ У чому, за переконаннями Іешуа, полягає істина?
- ▼ У чому своєрідність євангелія від Булгакова?

Картка № 3

- ▼ Які філософські джерела використав Булгаков у своєму романі?
- ▼ За що покарано Понтія Пілата? Яким є це покарання?
- ▼ Від кого і чому Понтій Пілат отримує прощення?
- ▼ Як винагороджено майстра та Маргариту? Чому вони не отримали світла?
- ▼ Хто в романі має найбільшу владу? Чому?

6. Презентування результатів роботи груп

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Бесіда-узагальнення

- ▼ Які засоби використав автор для того, щоб об'єднати розділи роману? *(Майже дослівні повтори тих самих речень наприкінці попередніх і на початку наступних розділів; стрижневий текст, що об'єднує,— мотив спеки; образи Понтія Пілата та Воланда.)*

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний метод «ПРЕС»

- ▼ Продовжте одне речення з-поміж запропонованих:
 - «Найсмішнішим у московських сценах мені видалося...»;
 - «Не лише сміх, а й сум викликають у романі епізоди...»;

- «Від часів Булгакова люди змінилися (не змінилися)...»;
- «У романі було винагороджено...».

Методичний коментар. Метод «ПРЕС» допомагає учням навчитися формулювати чіткі, повні й аргументовані відповіді. Відповідь будують за схемою: 1) власна позиція («Я вважаю, що...»); 2) обґрунтування («...тому, що...»); 3) приклад («Наприклад...»); 4) висновки («Отже (тому), я вважаю, що...»).

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: перечитати єршалаїмські розділи роману «Майстер і Маргарита»; уміти характеризувати образи Понтія Пілата, Ієшуа та майстра.

Випереджальне (індивідуальне, для 1–2 учнів): підготувати повідомлення (за можливості — презентацію) «Понтій Пілат: людина та символ».

УРОК 20

МОРАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЗМІСТ ЄРШАЛАЇМСЬКИХ РОЗДІЛІВ ТВОРУ. ПОНТІЙ ПІЛАТ У ТВОРІ. ТРАГІЗМ ДОЛІ МИТЦЯ (МАЙСТРА)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом та виокремлення головного у тексті; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності, критичне мислення та вміння розуміти систему образів для розкриття ідейного задуму твору; **комунікативні:** навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; **інформаційні:** розуміння філософсько-етичної проблематики роману; уміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; **загальнокультурні:** свідоме ставлення до моральності; прагнення гуманістичних ідеалів; естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: літературний образ, герой твору.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: тексти роману «Майстер і Маргарита», ілюстративний матеріал до нього, презентації за темою уроку, фрагменти екранізації роману¹, медіазасоби.

¹ Під час роботи над темою уроку доречно продемонструвати такі фрагменти телефільму «Майстер і Маргарита» (реж. В. Бортко, 2005, Росія): «Сон Понтія Пілата», «Місячна дорога», «Прощення Пілата», «Спокій для майстра і Маргарити».

*Той, хто втрачає багатство,— втрачає
багато; той, хто втрачає друга,—
втрачає більше; але той, хто втрачає
сміливість,— втрачає все.
М. де Сервантес Сааведра*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

1. Слово вчителя

— Роман «Майстер і Маргарита» можна водночас вважати і фантастичним, і філософським, і любовно-ліричним, і сатиричним. М. О. Булгаков створив роман у романі. Обидва вони об'єднані ідеєю пошуків етичної істини та боротьби за неї. У романі немає жодних випадковостей: усі образи, усі події пов'язані, впливають одне з одного або доповнюють одне одного, є ключем для розкриття провідної ідеї. Отже, коли ми говоримо про цілісність роману, постає цілком закономірне запитання: який образ роману та чому ми можемо назвати ключовим? Про це поговоримо сьогодні.

2. Постановка проблемного питання

- ▼ Що робить Понтія Пілата головним героєм булгаковської інтерпретації біблійного сюжету? Наприкінці уроку ви маєте дати відповідь на це проблемне питання.
(Учні занотують до зошитів тему уроку та проблемне питання.)

III. актуалізація опорних знань

Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням
(Учні виступають із повідомленням (презентацією) «Понтій Пілат: людина та символ».)

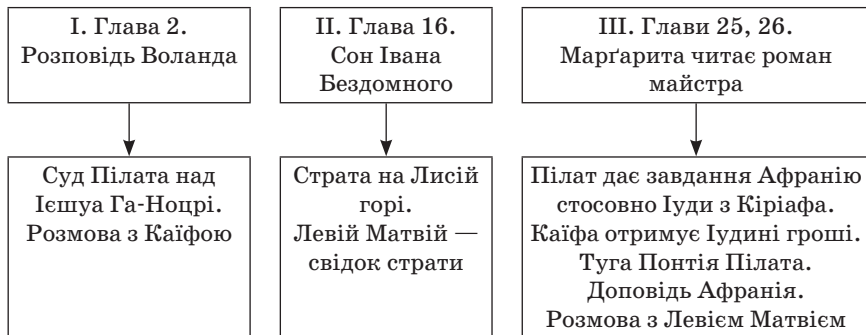
IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Робота з текстом літературного твору

- ▼ Складіть структуру оповіді про Понтія Пілата за I умовною частиною роману (починаючи від розділу 2).

Очікуваний результат

Структура оповіді про Понтія Пілата

2. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учитель демонструє фрагмент телефільму «Майстер і Марґарита» (реж. В. Бортко, 2005, Росія) — «Сон Понтія Пілата».)

3. Дослідження змісту літературного твору (робота в групах)

- У 4 групах дослідіть зміст роману «Майстер і Марґарита» М. О. Булгакова, послугуючись запитаннями-шпаргалками для аналізу.

1-ша група. Запитання-шпаргалка для аналізу

- Уособленням чого є Понтій Пілат?
- Яким ви бачите Понтія Пілата?
- Якими є риси його характеру?
- Чи можна назвати його дурною людиною? Доведіть.
- Чи вільною людиною є Пілат?
- Кому співчуває Пілат?
- Чому Понтій Пілат ухвалює смертний вирок?

Очікуваний результат

Понтій Пілат, прокуратор Іудеї, є уособленням влади. Пілат жорстокий, його називають *лютим чудовиськом*. Він навіть вихваляється таким прозиванням. Його життя — життя воїна, сповнене боротьби, поневірянь, смертельної небезпеки. Він не терпить людської слабкості, сентиментальності. (Навіть запах трояндового масла він ненавидів понад усе.) Спочатку він байдуже відправляє на страту одних і милує інших. Однак у нього є жива істота, до якої він дуже прив'язаний, — відданий пес.

Людиною, що позбавлена розуму, Пілата назвати не можна. Про це свідчить те, що він знає декілька мов, його посада також

тільки підтверджує це. Але найвагоміший, можливо, доказ цього — те, як Іешуа Га-Ноцрі характеризує Понтія Пілата: *«Ти справляєш враження розумної людини»*.

Він співчуває тому, кого повинні послати на страту. Називає Іешуа великим філософом, упевнений у мирному характері проповідника, намагається змусити Каїфу помилувати проповідника. Але при цьому виявляє легкодухість, боїться помсти первосвященника, доносу в Рим і відступає. Останні слова Іешуа підкреслюють цей мотив: немає вади гіршої за боягузтво.

Пілат волі не знає. Він — раб Кесаря, своєї посади та кар'єри. І хоча він має намір врятувати Іешуа, але ж переступити пута рабства не може. У ньому стикаються особиста воля і влада обставин. Останню Пілат подолати не в змозі. Як людина — він не поборник смертної кари, а як прокуратор — її виконавець.

Доля дала йому шанс. Засудженого до смерті Іешуа приводять до Понтія Пілата, який у цій ситуації виявився боязким, а боягузтво — найтяжча вада, за це його покарано.

2-га група. Запитання-шпаргалка для аналізу

- ▼ Як розкриває характер Пілата його портрет?
- ▼ Як поводить себе Пілат стосовно Іешуа на початку їхньої зустрічі та чому?
- ▼ Чому Пілат ставить запитання про істину?
- ▼ Яку істину відкриває Іешуа Пілату?
- ▼ Назвіть головне переконання Іешуа.
- ▼ Якої думки Пілат про провину Іешуа після його зізнань?
- ▼ Коли і чому змінюється ставлення прокуратури до мандрівного філософа?
- ▼ Який шлях намагається підказати прокуратор Іешуа?
- ▼ Чому Іешуа відмовляється від компромісу, який йому вигідний?

Очікуваний результат

Створюючи образ прокуратора Іудеї, Булгаков малює людину сильну, наділену величезною владою, проте не позбавлену людських слабкостей. Діючи за законом, Пілат карає Іешуа, що проповідує непотрібність державної влади. Однак замучений внутрішніми протиріччями, Пілат відчуває на собі вплив моральної проповіді Іешуа, готовий повірити йому. Він розуміє, що Іешуа не винен, однак прокуратор підвладний кесареві, чия влада, як і будь-яку іншу, заперечує Іешуа. Герой постає перед вибором: врятувати ні в чому не винного мандрівного філософа й позбутися влади, а можливо, і життя — чи зберегти своє становище, стративши невинного, і чинити проти власної совісті. По суті — це вибір

між фізичною та духовною смертю. Не в змозі обрати, він підштовхує Ієшуа до компромісу. Але компроміс для Ієшуа неможливий. Істина для нього дорожча за життя.

Ієшуа в романі — носій ідеї доброї волі, філософське обґрунтування якої належить Еммануїлові Канту. Як стверджує німецький філософ, людина може робити добро крім корисливих міркувань і всупереч ним, заради самої ідеї добра, з одної поваги до обов'язку або морального закону. До речі, саме кантівський доказ буття Бога (моральний, так званий «шостий») згадує Воланд у розмові з Берліозом у першому розділі.

У Булгакова саме людина є носієм «доброї волі», саме вона здатна не відступити і безкорисливо служити добру, досягти морального абсолюту.

3-тя група. Запитання-шпаргалка для аналізу

- ▼ Що робить Пілат, щоб страта Ієшуа не відбулася?
- ▼ Як він поводить, коли страту відвернути вже неможливо?
- ▼ Що примушує Пілата піти проти совісті?
- ▼ Як ставиться Пілат до зрадника Іуди та первосвященика Каїфи?
- ▼ Як Пілат карає тих, хто став першопричиною страти Ієшуа?
- ▼ Чому боягузтво названо в романі найстрашнішим пороком?
- ▼ Що зрештою зрозумів Понтій Пілат?

Очікуваний результат

Тричі Пілат намагається врятувати Ієшуа. Однак прокуратор виявився безсилим проти Синедріону (зі слів Каїфи: «*Синедріон своїх слів не змінює*»). Совість, яка прокинулася, змушує Пілата спробувати врятувати Ієшуа, використавши традицію помилювання у свято Пейсаха. Потім, коли страту відвернути вже неможливо, він прагне припинити страждання Ієшуа, після п'ятигодинних мук Понтій Пілат дарує Ієшуа легку смерть. Потім він таємно наказує поховати тіла страчених, покладає на Афранія обов'язок вбити Іуду, людину, яка зрадила Ієшуа, знаходить спосіб покарати (хоча і морально) Каїфу. Однак всі ці тортури не дозволяють Пілату спокутувати провини, очистити совістю боягузтво, крайній прояв людської несвободи, не дають змогу людині сильній та владній зробити правильний моральний вибір, змушують відступити від істини, що відкрилася йому.

4-та група. Запитання-шпаргалка для аналізу

- ▼ У який спосіб в оповідь уведено тему безсмертя?
- ▼ Як сприймає герой своє безсмертя?

- ▼ Як звучить тема безсмертя в інших розділах?
- ▼ Про яке безсмертя йдеться?
- ▼ Що очікує на прокуратора?

Очікуваний результат

Понтій Пілат свій вибір зробив. І за зроблений вибір йому доведеться відповідати. *«“Пропав!”, потім — “Пропали!..” І якась зовсім недоладна серед них гадка про якесь безсмертя, до того ж це безсмертя чомусь викликало нестерпну тугу». «“Безсмертя... прийшло безсмертя...” Чие безсмертя прийшло? Цього не збагнув прокуратор, але думка про це загадкове безсмертя змусила його похолонути на палючому сонці».*

Покарання Пілата — в його безсмерті (зауважимо, що з усіх прокураторів Іудеї пам'ять людства зберегла насамперед його ім'я). Герой ненавидить своє безсмертя, тому що це безсмертя зрадника. Безсмертя в романі постає і як нагорода (Іешуа), і як покарання (Пілат).

Понтій Пілат приречений на безсмертя. І протягом близько 2 тисяч років мучитиметься безсонням та думкою про те, що він про щось не договорив із засудженим, а можливо, не дослухав тоді, давно, 2 тисячі років тому. А в ті короткі миті, коли він зможе забути сном, йому снитиметься місячна дорога, якою він піде з Іешуа, і ганебної страти не буде, і мандрівний філософ, який вигадав неймовірну річ, що всі люди добрі, житиме, і, можливо, вони зуміють про щось домовитися... І поруч із Пілатом буде лише його собака Банга. Вірний пес ні в чому не винен, єдине, чого він боявся, це гроза: *«Ну що ж, той, хто любить, повинен поділяти долю того, кого він любить».*

4. Слово вчителя

— Дивно, безсмертя — одвічна мрія людства: філософський камінь, еліксир безсмертя... Це те, про що люди завжди мріяли. А тут безсмертя як покарання...

Отже, кожна людина робить свій вільний вибір, за який відповідає. Але, роблячи свій вибір, не варто забувати про совість, страшного звіра, який не дає спати вночі. І про нескінченну самотність того, хто нехтує людськими законами, і про те, що ніщо на землі не минає безслідно... Через власне боягузтво Понтій Пілат стає катом Іудеї, Єршалаїма та Іешуа. Пілату не вдалося вбивством людини врятувати свою душу. У романі оповіддю про долю римського прокуратора порушено проблему людяності вчинків. Тільки совість, справедливість, людяність дають змогу віднайти душевний спокій.

5. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учитель демонструє фрагменти телефільму «Майстер і Маргарита» (реж. В. Бортко, 2005, Росія) — «Місячна дорога», «Прощення Пілата».)

6. Аналізування образів героїв літературного твору

- ▼ Схарактеризуйте образ майстра.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Запитання-узагальнення

- ▼ Чому Понтій Пілат не був присутнім на балу в сатани поміж великих грішників історії?
- ▼ На вашу думку, чому Понтій Пілат заслужив на *світло*? Відповідь обґрунтуйте.
- ▼ Яким був майстер? Чому він заслуговує не на світло, а на спокій?
- ▼ Чи вважаєте ви справедливим рішення щодо посмертної долі майстра та Маргарити? Відповідь обґрунтуйте.

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

3. Розв'язання проблемного питання

- ▼ Що робить Понтія Пілата головним героєм булгаковської інтерпретації біблійного сюжету? (Саме з образом Пілата пов'язаний комплекс найважливіших морально-філософських проблем, порушених у романі,— таких, як проблема вибору, відповідальності за скоєне, влади, віри і безвір'я, істини, сенсу людського існування тощо.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Узагальнювальне слово вчителя

— Єршалаїмські розділи є ключовими в романі. Вони розкривають авторський задум усього твору — проблему віри, втрати духовності та моральних страждань людини. У них автор доводить істинність існування Бога. Подані як частини роману майстра про Понтія Пілата, єршалаїмські розділи пов'язують проблеми творчості, любові й милосердя, віри й добра в одне ціле, як одвічні цінності, що не втрачають свого сенсу для людини за будь-яких часів і обставин. Ці розділи є ланцюгом, який з'єднує людину

з майбутнім та вічністю. Єршалаїмські розділи є втіленням авторського бачення подій початку нашої ери. Це своєрідне євангеліє від Булгакова.

2. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учитель демонструє фрагменти телефільму «Майстер і Маргарита» (реж. В. Бортко, 2005, Росія) — «Спокій для майстра і Маргарити».)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Схарактеризувати образи Воланда та його почту, підготувати розповідь про кохання майстра та Маргарити.

УРОК 21

ПРОБЛЕМА КОХАННЯ ТА ТВОРЧОСТІ. ЗАСОБИ КОМІЧНОГО (САТИРА, САРКАЗМ, ПАРОДІЯ ТА ІН.) І ТРАГІЧНОГО (ГРОТЕСК, ТРАНСФОРМАЦІЯ ПРОСТОРУ Й ЧАСУ ТА ІН.). ПОЄДНАННЯ РЕАЛЬНОГО Й ФАНТАСТИКИ У ТВОРІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом та виокремлення головного у тексті; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності, критичне мислення та вміння розуміти систему образів для розкриття ідейного задуму твору; **комунікативні**: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; **інформаційні**: розуміння філософсько-етичної проблематики роману; уміння визначати роль деталей в тексті; навички роботи з книгою; **загальнокультурні**: свідоме ставлення до моральності; прагнення гуманістичних ідеалів; естетичний смак та зацікавленість читанням; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: фантастичний роман.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет М. Булгакова, тексти роману «Майстер і Маргарита», ілюстративний матеріал до нього.

*Я тої сили часть, що робить лиш добро,
Бажаючи лиш злого...*

Й. В. Гете «Фауст»

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Інтерактивні прийоми «Мікрофон», «Одне слово»**

- ▼ Скажіть одне слово про героя.
 - майстер — ... (*освічений, самотній, наївний, талановитий і т. ін.*).
 - Ієшуа — ... (*довірливий, співчутливий, щирий, відкритий тощо*).
 - Маргарита — ... (*забезпечена, молода, вродлива, нещаслива, рішуча і т. ін.*).
 - Левій Матвій — ... (*відданий, рішучий тощо*).
 - Понтій Пілат — ... (*хворий, владний, самотній, нерішучий і т. ін.*).
 - Воланд — ... (*загадковий, небезпечний, справедливий тощо*).

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Традиційно дискусійним питанням є роль Воланда та його почту в розв'язанні конфлікту добра і зла. На перший погляд, такі персонажі є уособленням зла. Однак, читаючи текст, переконуєшся, що все значно складніше: часто темні сили, як це зазначено в епіграфі до уроку, роблять добро, бажаючи лише злого. Саме Воланд та його слуги карають зло, яке унеможливлює життя порядної людини в Москві, натомість чесних людей вони не чіпають. *«Тож усе ясніше доходить думки,— пише дослідник творчості М. Булгакова П. Палієвський,— що зухвальці з компанії Воланда грають лише ролі, які ми самі для них написали...»*. В. Розанов зазначив: *«Ми гинемо... від неповаги до себе»*. Тож якими є Воланд та його почет? Яку місію вони виконують? Як за їхньої допомоги розкрито у творі тему кохання? Про це дізнаймося сьогодні.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Аналізування образів героїв літературного твору
(робота в малих групах)**

- ▼ У 5 групах складіть характеристику одного з представників темних сил у романі, підтвердивши свою думку цитатами

з тексту: *1-ша група* — Воланда, *2-га група* — Коров'єва-Фагота, *3-тя група* — Азazelло, *4-та група* — кота Бегемота, *5-та група* — Гелли.

Очікуваний результат

1-ша група

Воланд — персонаж роману, який очолює потойбічні сили. Воланд — це диявол, сатана, князь тьми, дух зла і володар тіней (усі ці визначення зустрічаємо в тексті роману). Воланд багато в чому орієнтований на Мефістофеля, навіть саме ім'я Воланд запозичено з поеми Й. В. Гете, де його згадано лише один раз і яке в російськомовних перекладах зазвичай відсутнє.

2-га група

Коров'єв-Фагот — старший із-поміж підлеглих Воландові демонів, чорт і лицар, відрекомендовується москвичам перекладачем при іноземному професорові та колишнім регентом церковного хору.

3-тя група

Ім'я *Азazelло* Булгаков створив від старозаповітного імені Азazel: так називали негативного героя старозаповітної книги Єноха — занепалого ангела, який навчив людей виготовляти зброю і прикраси, а також арабського демона.

4-та група

Кіт Бегемот. Цей кіт-перевертень і улюблений блазень Сатани, імовірно, найкумедніший у почті Воланда. Відомості про Бегемота автор «Майстра і Маргарити» запозичив із книги М. О. Орлова «Історія взаємин людини з дияволом» (1904), виписки з якої збереглися в булгаковському архіві. Там, зокрема, описано справу французької ігумені, яка жила у XVII ст. і була одержимою сімома дияволами, причому п'ятим був Бегемот. Цього біса зображено як чудовисько зі слоною головою, хоботом та іклами. Руки у нього були людського ґтибу, а величезний живіт, коротенький хвостик і товсті задні лапи — як у бегемота.

5-та група

Гелла є членом почту Воланда, жінкою-вампіром. Воланд говорить про неї так: «Слугиня моя Гелла — метка й кмітлива, і нема такої послуги, якої б вона не могла справити». Походження відьми-вампіра: ім'я Гелла Булгаков узяв зі статті «Чарування» Енциклопедичного словника Брокгауза і Ефрона, де зазначено, що на Лесбосі цим ім'ям називали передчасно загиблих дівчат, які після смерті ставали вампірками.

Додаткові завдання*1-ша група*

- ▼ Зверніть увагу на: а) зовнішність; б) мету появи на землі; в) нетрадиційність учинків Воланда.

2-га група

- ▼ Зверніть увагу на: а) зовнішність; б) характер, зміну масок; в) учинки Коров'єва-Фагота.

3-тя група

- ▼ Зверніть увагу на: а) зовнішність, уміння «спокушати та вбивати»; б) місце в романі; в) учинки Азazelло.

4-та група

- ▼ Зверніть увагу на: а) зовнішність Бегемота, його поведінку; б) місце ката у творі.

5-та група

- ▼ Зверніть увагу на: а) зовнішність Гелли; б) звички відьми.

2. Презентування результатів роботи груп**3. Інтерактивний прийом «Обмін думками»**

- ▼ Чи змінило кохання героїв роману? (*Любов не зробила героїв кращими або гіршими — вона, як справжнє почуття, зробила їх іншими.*)
- ▼ Як у житті майстра та Маргарити спалахнуло кохання? (*Майстер і Маргарита зрозуміли, що звела їх «сама доля і що вони створені один для одного навік». Любов «вразила нас миттєво», «вразила нас одразу обох! — вигукує майстер, розмовляючи з поетом Бездомним,— так вражає блискавка, так вражає фінський ніж!» — назавжди і безповоротно.*)
- ▼ Як упливали одне на одного закохані? (*Майстер тепер створював великий роман, його надихала кохана. Маргарита ж знайшла щастя, ставши «таємною дружиною», подругою й однопдумцем письменника. І, як не було в провулку, яким, уперше зустрівшись, ішли герої, «душі», так і в новому їхньому житті не було місця нікому: тільки двоє і загальна їхня справа — роман, який творив майстер.*)
- ▼ Як кохання вплинуло на Маргариту? (*Маргарита приймає інтереси героя як свої, вона робить все, щоб її коханий був щасливим і спокійним, у цьому тепер сенс її існування, вона надихає письменника, допомагає творити і робить його майстром. Життя їхнє стає єдиним.*)

- ▼ Чи зробило кохання майстра сильнішим? (*Світ літератури, реальність, у яку занурюється майстер,— світ пристосуванства, бездарності і заперечення таланту, ламає його. Майстер, що створив геніальний, але «несвоєчасний» роман, зломлений. «Я тепер ніхто». Він не хоче більше нічого, окрім того, щоби бачити кохану, але вважає, що в нього немає права ламати їй життя.*)
- ▼ Які сторони душі Маргарити розкриває її кохання до майстра? (*Почуття, яке відчуває героїня до обранця, нерозривно пов'язане з її любов'ю до людей. З гідністю виконуючи роль королеви балу сатани, вона обдаровує всіх великих грішників любов'ю й увагою. Власні страждання спонукають її позбавити страждань інших, навіть не замислюючись; «людина виняткової доброти», «високоморальна людина», вона просить Воланда не про себе, а про прощення Фріди, яка розкалась у вбивстві власної дитини. Навіть в пориві помсти любов дає змогу Маргариті залишатися жінкою, чуйною і милосердною. «Дикий розгром», учинений героїнею, припинився, щойно вона побачила в одному з вікон переляканого малюка. Жадаючи розправи з критиком Латунським, що скривдив майстра, Маргарита водночас не здатна приректи його на смерть. Перетворення її на відьму не позбавляє головного — справжньої жіночності.*)
- ▼ Які проблеми розкриває тема кохання в романі? (*Роман змушує читача замислитися, на що здатна людина, щоб зберегти своє кохання. Так, дізнатися про майстра — єдине бажання незвіреної Маргарити, заради якого можна повірити у що завгодно, перетворитися на відьму, стати господинею балу самого сатани. Для неї стираються кордони Світла та Птьми: «Потойбічне або не потойбічне — це все одно»,— упевнена вона. Ієшуа, прочитавши роман, просить подарувати спокій письменникові та його коханій, і «князь темряви» спокій «влаштовує». Маргарита лишилася з коханим назавжди, поруч із ним вона смерті не боїться. «Береги твій сон буду я»,— говорить вона, ідучи з майстром до їхнього вічного дому. Сила кохання рятує також майстра від страждань, робить його сильним («я ніколи більше не допущу малодушності»,— обіцяє він героїні) і повертає світу його геніальний роман.*)

4. Слово вчителя

— Комічне і трагічне в романі «Майстер і Маргарита». Попри значну кількість драматичних моментів у творі, роман написано

настільки емоційною та живою мовою, що мимоволі твір можна вважати належним до сатиричного жанру.

Ми вже говорили про те, що у цьому романі є релігійна, сатирична та еротична складові, він порушує великі й одвічні теми протистояння добра та зла, теперішнього та минулого, матеріального та духовного. Насправді усі теми трагічні й можуть викликати тільки біль і скорботу, тому що люди бездушні, вони готові продатися дияволу за гроші, дорогі лахи, фальшиві почуття. Люди в булгаковській Москві глухі до страждань інших, вони готові підставити, зрадити. Творчий інтелігент майстер узагалі не може знайти свого місця в житті, він не потрібен — він інакомислячий. Показане письменником дійсно страшне, але варто звернути увагу на ту комічну форму, яку він застосовує для викриття людських вад. Він використовує образ Воланда: Сатана влаштовує бал і вдосталь потішається над людьми, оточує їх блискітками й атмосферою веселощів, викидає їх на вулицю оголеними. Вражає? Не те слово. Письменник використовує гумор як зброю у двобої із сьогоденням. Автор пускає всю Москву і москвичів у вир суперечливих подій, вони буквально летять у прірву. Причому сміх автора їдкий, але його не можна назвати злим. Булгаков використовує сатиру, яка викриває. Уводить богоподібного героя Ієшуа, даючи у такий спосіб надію своїм персонажам.

Узагалі роман «Майстер і Маргарита» дуже ємний, багатошаровий; у ньому трагедія та комедія сплетені воедино, перетворюючись на блискучу геніальну сатиру.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Постановка та розв'язання проблемних питань

- ▼ Поясніть слова Воланда, сказані вісникові царства світла Левію: *«Чи не зробиш ти ласку розкинути розумом над питанням: що б утворювало твоє добро, якби не існувало зла, і як би виглядала земля, коли б з неї пощезали тіні? Адже тіні утворюються від речей та людей. Ось тінь моєї шпаги. А бувають тіні від дерев і від живих істот. Чи не хочеш ти обідрати всю земну кулю, змівши з неї геть усі дерева та все живе заради своєї примхи втішатися голим світлом?»*.
- ▼ На вашу думку, чому Коров'єв і Бегемот спалили Торгсін і будинок Грибєєдова?
- ▼ Чи відповідає образ Воланда християнському баченню сатани?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Випереджальне (для домашніх груп): підготувати повідомлення про паралелі між романом М. О. Булгакова «Майстер і Маргарита» й іншими творами (1-ша група — Г. С. Сковороди «Потоп зміїний», «Вступні двері до християнської добронравності»; 2-га група — Й. В. Гете «Фауст»; 3-тя група — Е. Т. А. Гофмана «Золотий горнець»; 4-та група — М. В. Гоголя «Мертві душі»; 5-та група — Ф. М. Достоевського «Ідіот»; 6-та група — Новим Заповітом).

УРОК 22

РМ (УСНО). ТРАДИЦІЇ Й. В. ГЕТЕ, Г. С. СКОВОРОДИ, Е. Т. А. ГОФМАНА, М. В. ГОГОЛЯ, Ф. М. ДОСТОЄВСЬКОГО В РОМАНІ М. О. БУЛГАКОВА (КОМПАРАТИВНЕ АНАЛІЗУВАННЯ ТВОРІВ)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (знання змісту Нового Заповіту та творів М. О. Булгакова, Й. Гете, Г. Сковороди, Е. Т. А. Гофмана, М. В. Гоголя, Ф. М. Достоевського; навички компаративного аналізу; навички сприймання інформації на слух; уміння визначати символіку твору; культуру мовлення; критичне мислення; любов до мистецтва; естетичний смак);
- **ключові** (уміння вчитися: навички самостійної роботи; прагнення нових знань; комунікативну: навички роботи в групі й колективі; толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; інформаційну: уміння знаходити потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурну: зацікавленість спадщиною світової культури; прагнення літературної освіченості; читацькі інтереси; найкращі моральні якості особистості).

Тип уроку: урок узагальнення й систематизації знань, умінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети М. О. Булгакова, Й. В. Гете, Г. С. Сковороди, Е. Т. А. Гофмана, М. В. Гоголя, Ф. М. Достоевського; тексти їхніх творів, ілюстрації до них.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Інтерактивний прийом «Грунування»**

- ▼ Складіть ґроно за темою «Основні образи роману М. Булгакова “Майстер і Марґарита”».

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності****Слово вчителя**

— «*Рукописи не горять*»... Ця фраза є лейтмотивом твору, символізуючи безсмертя людського духу, творчості, добра, любові, волі, християнських ідеалів.

Останні рядки роману «Майстер і Марґарита» пройняті світлою надією та передчуттям спокою. Однак, щоб зрозуміти роман загалом, необхідно знати джерела, використані автором: це традиції багатьох митців зарубіжної літератури, сторінки Святого Письма (яке М. Булгаков знав практично досконало), різні міфи тощо. Читаючи роман, можна також помітити, що автор добре знався на образотворчому мистецтві, яке використовувало біблійні сюжети. Із деякими із цих джерел ми сьогодні познайомимосся докладніше.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Вступне слово вчителя**

— «Майстер і Марґарита» — це роман у романі. Композиція роману побудована за принципом контрапункту (тобто поєднання різних, відносно незалежних сюжетних ліній, які розвиваються з різною швидкістю). Характерною ознакою композиції є також те, що епічну оповідь поєднано з ліричними відступами, у яких виявляється авторська позиція. Однак читачеві інколи здається, що описана ситуація йому вже чимсь відома. Пояснити це можна тим, що М. О. Булгаков спирався на літературні традиції Й. В. Ґете («Фауст»), Е. Т. А. Гофмана («Золотий горнець»), М. В. Гоголя («Вечори на хуторі біля Диканьки», «Мертві душі»), Г. Сенкевича («Куди йдеш?»), Ж. Е. Ренана («Життя Ісуса»), Анатолія Франса («Прокуратор Іудеї»), А. Дюма-батька («Граф Монте-Крісто»), Ф. М. Достоевського («Брати Карамазови», «Біси» та ін.), О. С. Пушкіна, Л. М. Толстого, Г. С. Сковороди та ін. Багато

співзвучного є з поезією провансальських трубадурів та сторінками Євангелій. Критики шукали витоки роману передусім у творах видатних світових класиків та філософів. Безперечно, освіченість і енциклопедична начитаність Михайла Опанасовича давали на те все підстави.

2. Компаративне аналізування літературних творів (робота в групах)

Завдання для груп

- ▼ З'ясувати у 5 групах паралелі між романом Михайла Булгакова «Майстер і Маргарита» й іншими творами: *1-ша група* — Григорія Савича Сковороди «Потоп зміїний», «Вступні двері до християнської добронравності»; *2-га група* — Йоганна Вольфганга Гете «Фауст»; *3-тя група* — Ернеста Теодора Амадея Гофмана «Золотий горнець»; *4-та група* — Миколи Васильовича Гоголя «Мертві душі»; *5-та група* — Федора Михайловича Достоевського «Ідіот»; *6-та група* — Новим Заповітом.

Очікуваний результат

1-ша група

У побудові роману помітним є вплив Григорія Сковороди, у трактаті якого «Потоп зміїний» викладено концепцію про існування трьох світів: земного, космічного і біблійного, кожен з яких має зовнішню і внутрішню (приховану, невидиму) сторону. У романі М. Булгакова земний світ уособлюють персонажі з московського життя 30-х років (Берліоз, Римський, Варенуха та ін.), до космічного належать Воланд і його почет (Азazelло, кіт Бегемот, Коров'єв-Фагот, Гелла та Абадонна), а біблійний світ постає в історіях про Іешуа Га-Ноцрі, Понтія Пілата, Левія Матвія, Іуду та ін. Філософська основа роману Булгакова (за винятком христологічних переказів як сполучної ланки між людиною і Всесвітом, що виконують в романі функції Святого Письма) здебільшого збігається з наріжним каменем учення Сковороди. У Сковороди Булгаков запозичив, окрім ідеї «трьох світів», суперечку архангела Михаїла із Сатаною.

Майстер у Булгакова є близьким за сутністю до того, як розумів сутність людини Сковорода: людина складається з «двох натур»: видимої і невидимої. У виявленні невидимої натури через видиму полягає, за вченням Сковороди, основна проблема людського існування, яку розв'язують у подвигу самопізнання, у виявленні «внутрішньої», «щиросердної», «єдиної» людини.

Моральна концепція Сковороди збігається з реальним кредо булгаковського роману. Український філософ уважав, що все

потрібне людині вона вже має, а те, що важко їй дістається, зовсім не є життєвою необхідністю. Саме цим міркуванням починається робота Сковороди «Вступні двері до християнської добронравності».

Зрештою, філософія Сковороди допоможе зрозуміти одну з останніх глав булгаковського роману: «*Доля майстра і Маргарити визначена*». Автор роману про Пілата заслуговує не світла, уготованого лише святим мученикам за віру, а спокою, призначеного істинній людині. У цьому ж руслі міркує про спокій український Сократ. Шукання спокою — одна з постійних тем філософських праць Сковороди і його поезії. Спокій видається йому нагородою за всі земні страждання — це вічний його будинок.

Поміж літературознавців існує також думка про те, що, можливо, одним із прототипів майстра є Григорій Сковорода, який називав себе майстром в старому значенні цього слова, тобто знавцем євангельських текстів, що навчає грамоти за цими текстами (аналогічно єврейському меламену, або ребе).

2-га група

Уже в самій назві роману ім'я *Маргарита* має нагадати про трагедію Й. В. Гете «Фауст» і про її героїв — лікаря Фауста і його кохану Маргариту. Епіграф із трагедії зміцнює цей зв'язок.

Правильніше за все сказати, що Булгаков спирався не так на трагедію Гете, скільки на однойменну оперу Ш. Гуно за мотивами цього твору. Перше, що впадає в очі, — це схожість характеристики Воланда. Пам'ятає: сірий берет, тростина з ручкою у вигляді голови пуделя, праве око чорне, ліве зелене, брови одна вища за другу? Характеристика Мефістофеля ні на йоту не відрізняється від характеристики Воланда. У сцені балу у сатани Коров'єв повісив на груди Маргарити «*важке в овальній рамі зображення пуделя на важкому ланцюгу*»: у вигляді пуделя потрапляє Мефістофель до будинку Фауста.

Інша схожість: Берліоз і Бездомний встигли помітити в паспорті і на портсигарі Воланда літеру *W*, яку можна прочитати (з іншого боку портсигара) і як слов'янську *М* — Мефістофель.

І, зрештою, сам майстер говорить Бездомному: «*Вибачте, може бути, втім, ви навіть опери “Фауст” не чули?*». Майстер — автор роману про Пілата. Це також зближує його з героєм трагедії, який у Гете перекладає німецькою Новий Заповіт, прагнучи, як і майстер, дати власне тлумачення описаного в ньому.

Побоювання майстра, що може погубити Маргариту, також мають нагадати про лікаря Фауста, який боїться погубити свою Маргариту-Гретхен і зрештою губить її; Азазелло, що виконує волю

Воланда, захоплює в останній політ і майстра, і його подругу, тоді як Мефістофель захоплює одного Фауста, а Гретхен залишається чекати страти. Автор роману наполегливо підкреслює, що він розповідає історію нових Фауста і Маргарити.

Суперечка між Мефістофелем і Фаустом про те, хто управляє життям людини, про сенс цього життя, про межі людського розуму і про пошуки істини продовжено в романі Булгакова, починаючи розмовою Воланда з Берліозом і завершуючи визначенням долі майстра та Маргарити.

3-тя група

У казці Гофмана в невеликому будиночку, де живе архіваріус Ліндгорст (у Булгакова в квартирі № 50, що стала тимчасовим притулком Воланда і його почту), чудесним чином поміщаються величезні зали, зимові сади, нескінченні сходи... У Ліндгорста в зимовому саду перегукуються фантастичні птахи-пересмішники; на балу у сатани в «Майстрі і Маргариті» в оранжереї перегукуються папуги із зеленими хвостами.

Багато в чому схожа розмова в Олександрівському саду між Азazelло і Маргаритою з розмовою в «Золотому горнці» між старою відункою і студентом Ансельмом: Маргарита побоюється прийняти запрошення на бал Сатани, і Азazelло вигукує: *«Так пропадуть же ви пропадом... Сидіть тут на лавці одна...»*. *«Ну, так сиди тут і пропадай!»* — вигукує стара відьма в «Золотому горнці», коли Ансельм відмовляється підкоритися її чаклунській силі. У Гофмана одна з героїнь «Золотого горнця», Вероніка, думає, що чорний кіт старої відунки — зовсім не зловна тварюка, а освічена молода людина найліпшого виховання. У Булгакова кіт Бегемот виявляється зрештою юнаком-пажем. Нарешті, ідея повісті-казки Гофмана «Золотий горнець» полягає в тому, що *«кожному буде дано по його вірі»*, але ж саме ці слова вкладає Булгаков в уста Воланда, коли тому підносять на балу блюдо з головою Берліоза. Є, зрештою, свідоцтва, що Булгаков не тільки полюбляв творчість Гофмана, а й певним чином пов'язував свою творчість із творами німецького романтика.

4-та група

У біографіях М. Булгакова і М. Гоголя є багато паралелей. Булгаков уважав себе учнем Гоголя і так само, як Гоголь спалив свій другий том «Мертвих душ», Михайло Опанасович спалив чернетку майбутнього роману «Майстер і Маргарита» і змусив потім свого майстра, свідомо наділеного багатьма гоголівськими рисами, спалити роман про Понтія Пілата.

Чорт у Гоголя схожий на німця, на чиновника (за Гоголем, німцем у нас тоді називали будь-якого іноземця), Гоголь згадає кульгавого біса. Воланд у Булгакова відрекомендовується як німець та як чиновник. Так само, як і Чичиков, Воланд приїхав «у справах» і він кульгає.

У Коров'єва багато рис від Ноздрьова.

Літаюча відьма — це авторський знак. У Гоголя це панночка у «Вії», у Булгакова Маргарита. Маленька і дріб'язкова людина у Гоголя перетворюється в Булгакова на «маленьку і дріб'язкову» країну під керуванням Хлестакових. Поява реального чиновника, що приїхав за іменним повелінням із Петербурга, і подальша німа сцена в «Ревізорі» Гоголя відповідають появі Воланда в товаристві Берліоза й Бездомного.

Друга частина «Майстра і Маргарити» починається з того, що Маргарита із сумом спостерігає за похоронною процесією. Похоронна процесія перегороджує шлях Чичикову наприкінці «Мертвих душ».

Цікаво, що Воланд з одного боку є аналогом «реального» ревізора з Петербурга, а також Чичикова, який зайнятий тільки тим, що збирає мертві душі по всій окрузі. Тобто саме Воланд у «Майстрі і Маргариті» — це позитивний герой, якого Гоголь не міг знайти в спаленому рукописі — другій частині «Мертвих душ», тобто «ревізор мертвих душ». У такий спосіб добро робить у «Майстрі і Маргариті» тільки Сатана. І зробити добро Воланд може тільки за допомогою зла. А «мертвих душ» в «Майстрі і Маргариті» достатньо. Саме до послуг мертвих душ удаєся Воланд для проведення своїх концертів у Вар'єте, на прийомі і взагалі — у русі між світами.

5-та група

Імовірно, що прототипом булгаковського Ієшуа є головний герой роману Достоевського «Ідіот» — князь Мишкін. Якщо порівняти Ієшуа з князем Мишкіним, одразу помічаєш, що обох героїв поріднюють їхні яскраві донкіхотські риси. Князь Мишкін запевняє потворних і злих людей, що вони прекрасні й добрі, переконуює нещасних, що вони щасливі, дивиться на світ, який лежить у злі, і бачить самий лише «образ чистої краси». Ієшуа також запевняє Пілата, що злих людей немає, із будь-якою людиною досить поговорити, і вона зрозуміє, що добра. Цю різку подібність характерів двох героїв ще більше підкреслено низкою практично цілковитих паралелей між ними: зовнішність, манери, погляди, риси характеру тощо.

Ця різниця подібності доводить також, що двоє інших ключових героїв ершалаїмських глав Булгакова є двійниками ключових героїв «Ідіота». Образ єдиного учня Ісхуа Левія Матвія фактично списано з Рогожина, а образ Іуди — з Гані Іволгіна. Обидва герої запальні, з гарячим характером, обидва залишають свою колишню головну пристрасть — гроші (Матвій кинув гроші на дорогу) заради однієї ідеї — насправді заради любові.

Ми бачимо, що і тут Булгаков, як і у випадку з паралеллю Рогожин / Левій Матвій, без сумніву, запозичує зовнішні риси образу Гані, описуючи свого Іуду, щоб ще раз показати спорідненість Ісхуа Га-Ноцрі та князя Мишкіна.

Достоевський, створюючи образ свого героя, хотів сказати: це Христос, від Якого відняли Його Божественну сутність — просто дуже хороша людина, великий вчитель моральності.

У булгаковській ершалаїмській оповіді бачимо того самого героя, поміщеного в псевдоевангельський контекст. Так само оточуючі сприймають його як дурника; так само він метушиться і робить безглузді вчинки, а його присутність каталізує зло у всіх, із ким він стикається. Як і Мишкін, він промовляє хороші й піднесені слова, яких ніхто не чує й не сприймає. Його єдиний учень зовсім не збирається дотримувати порад свого вчителя, випромінюючи в навколишній світ лише неприйняття, ворожнечу, злість і ненависть. Такий вчитель не здатний нікого повести за собою і тим більше не може нікого врятувати.

Сербський літературознавець Мілівоє Йованович вважає, що прототипом Воланда з булгаковського «Майстра і Маргарити» є Свидригайлов, персонаж зі «Злочину і кари» Ф. М. Достоевського.

6-та група

Зіткнення реального й фантастичного — це типова ситуація для багатьох романтично-гротескних творів, яку застосовують для дослідження морально-етичного потенціалу людини й суспільства. У романі «Майстер і Маргарита» відбувається випробування людини дияволом. Зіштовхуючи своїх персонажів із сатаною (Воландом), Булгаков намагався виявити насамперед внутрішню, моральну сутність кожної людини.

На підставі сюжету роману «Майстер і Маргарита» можна зробити висновок, що М. Булгаков запозичив головні ідеї в Євангеліях. Розповівши про вирок Понтія Пілата, винесений невинному, автор здійснив аналіз цього вчинку. Однак автор знімає будь-який релігійний аспект у зображенні подій в Ершалаїмі. У романі немає

мотивів богосинівства, жертви в ім'я спокутування людського гріха. Використовуючи біблійну легенду, письменник водночас відходить від неї. Ісшуа, як звичайна людина, боїться болю, смерті, лякається, коли думає, що його хочуть убити. У романі немає апостолів, матері Марії, немає освячених релігією слів *хрест*, *розп'яття*, не кажучи вже про те, що Ісшуа не робить жодних чудес і не воскресає. Письменник максимально приземлює біблійний сюжет.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Узагальнювальне слово вчителя

— В основу роману «Майстер і Маргарита» покладено філософські теорії Володимира Соловйова та Григорія Сковороди. Автор також демонструє глибоку обізнаність у галузі світової міфології, активно використовуючи елементи давньослов'янських, німецьких, біблійних (євангельських) та інших міфів. Завдяки цьому «Майстра і Маргариту» можна вважати одним із перших у російській та світовій літературі XX ст. філософським романом-міфом.

Традиційні в романі М. О. Булгакова три світи показано вже на перших сторінках роману, коли під липами на лаві представники земного світу Берліоз та Іван Бездомний ведуть мову про Ісуса Христа (біблійний образ), а перед ними з'являються посланці космічного світу — спочатку дивного вигляду прозорий громадянин (Коров'єв-Фагот), а потім і сам маестро Воланд. Якщо Мефістофель приходить спокусити, то Воландові спокушати не потрібно, жителі Москви вже достатньо зіпсовані. Його призначення — викрити, покарати, провчити, нагородити (роздати по заслугі). Він у романі уособлює правосуддя.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Сформулюйте провідну особисто для вас ідею роману М. О. Булгакова «Майстер і Маргарита». Свій вибір поясніть.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Однією фразою»

- ▼ Однією фразою по черзі підбийте підсумки уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Модернізм».

УРОК 23

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМОЮ «МОДЕРНІЗМ» (РІЗНОРІВНЕВІ ЗАВДАННЯ)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (систематизовані й узагальнені знання з теми «Модернізм»; творче мислення; писемне мовлення; гуманістичний світогляд; уміння аргументувати власну точку зору);
- **ключові** (*інформаційну*: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; *загальнокультурну*: прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, творчих умінь і навичок.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інструктаж щодо виконання контрольної роботи

2. Виконання контрольної роботи

1 варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Життєві обставини, які спонукали М. Булгакова до написання циклу оповідань «Нотатки юного лікаря»:
 - а) *робота лікарем за здобутим фахом*;
 - б) розповіді знайомого лікаря;
 - в) переданий рукопис лікаря, загиблого під час Першої світової війни;
 - г) тривале перебування в лікувальних закладах через хворобу.
2. Світосприйняття якого соціального прошарку зображено у прозі та драматургії М. Булгакова?
 - а) Робітничого класу;
 - б) інтелігенції;
 - в) селянства;
 - г) дворянства.
3. Автобіографічність новели «Перевтілення» Ф. Кафки простежуємо:
 - а) у схожих із героєм снах;
 - б) у професії комівояжера;

- в) у складних взаєминах із батьком;
- г) у тяжкій хворобі, що спричинила перевтілення.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Визначте одну з характерних ознак творчості М. Булгакова:
 - а) настрої прощання зі старим світом і вітання нового життя;
 - б) зображення побутових реалій, сповнених багатобарвної гри сенсів;
 - в) протиставлення одвічних засад духовного буття історичній сучасності в усіх її вибухових і спотворених виявах;
 - г) утвердження активно-творчого ставлення до життя.
5. Визначте, якого змісту набуває символ комахи у творі Ф. Кафки «Перевтілення»:
 - а) утрата життєвих перспектив;
 - б) тваринне існування звичайної людини;
 - в) гіперболізовані самотність і відчуження;
 - г) абсурдність людського життя.
6. Зазначте назву твору Ф. Кафки:
 - а) «Замок»; б) «Улісс»;
 - в) «У пошуках утраченого часу»; г) «Дублінці».

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Які філософсько-моральні проблеми розкриває роман майстра?
 - а) Зрадництва;
 - б) влади і народу;
 - в) морального злочину, скоєного під тиском страху;
 - г) духовних шукань;
 - д) морального вибору.

Високий рівень (максимальна оцінка — 3 бали)

8. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю. Як у романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита» оголено справжню сутність кожної людини та явища?

II варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Життєві обставини, які спонукали М. Булгакова звернутися з листом до уряду СРСР:
 - а) прагнення виїхати за межі країни, щоб зібрати матеріал для нової книги;
 - б) позбавлення умов для творчого і фізичного виживання;
 - в) усвідомлення необхідності провадження реформ у сфері культури;
 - г) необхідність виступити на захист опального літератора.

2. Твір, на сторінках рукопису якого М. Булгаков зробив напис «Дописати раніше, ніж померти»:
- а) «Біла гвардія»; б) «Театральний роман»;
в) «Останні дні»; г) «*Майстер і Маргарита*».
3. Зазначте жанр твору «Перевтілення» Ф. Кафки:
- а) повість; б) роман;
в) *новела*; г) есе.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Кого з персонажів роману «Майстер і Марґарита» Воланд карає за порушення моральних норм?
 - а) Понтія Пілата;
 - б) Левія Матвія;
 - в) *Степана Лиходєєва*;
 - г) Азazelло.
5. Визначте, що є визначальним для композиції твору Ф. Кафки «Перевтілення»:
 - а) історія перевтілення людини на комаху;
 - б) родинний конфлікт та його наслідки;
 - в) *три сутички, три тури боротьби Грегора Замзи з оточенням*;
 - г) порушення часово-просторових і причинно-наслідкових зв'язків між подіями.
6. Позначте пропозицію, яку щодо Грегора Замзи внесла його сестра:
 - а) *його потрібно спекатися*;
 - б) не можна його ображати;
 - в) його присутність слід терпіти;
 - г) зараз він найбільше потребує уваги та піклування.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Зазначте риси творчості Ф. Кафки:
- а) романтичні мотиви;
 - б) *екзистенціалізм*;
 - в) *поєднання реальності з міфотворчістю*;
 - г) використання біблійних сюжетів та символів;
 - д) *підкреслено буденний, беземоційний опис фантастичних подій.*

Високий рівень (максимальна оцінка — 3 бали)

8. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю. У чому виявляються ознаки модерністської поетики у «Перевтіленні» Ф. Кафки? Проілюструйте свою думку прикладами з твору.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення:

- «Найбільшим своїм досягненням сьогодні я вважаю те, що...»;
- «Мене сьогодні надихало...»;
- «Найскладнішим під час тестування для мене виявилось...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене про особливості модерністської літератури.

Випереджальне (*індивідуальне, для 2–3 учнів*): підготувати повідомлення про основні течії європейської поезії ХХ ст. та про її найвідоміших представників.

ШЕДЕВРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІРИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.

УРОК 24

РОЗМАЇТТЯ ТЕЧІЙ МОДЕРНІЗМУ Й АВАНГАРДИЗМУ В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ ЛІРИЦІ ХХ ст. (ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (знання особливостей розвитку й основних течій європейської поезії першої половини ХХ ст. та її найвідоміших представників; поглиблені знання про модернізм та авангардизм; навички визначення провідних тенденцій у поетичному мистецтві);
- **ключові** (*уміння вчитися*: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; *комунікативні*: навички роботи в групі; *інформаційні*: навички самостійної роботи із джерелами інформації; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; читацьку активність, світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: модернізм, авангардизм, експресіонізм, дадаїзм, колаж, сюрреалізм, футуризм, імажизм, герметизм, поетизм, неокласицизм.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети та видання творів (Г. Тракля, П. Елюара, Ф. Г. Лорки, Т. Еліота, Ю. Тувіма та ін.); репродукції картин представників модернізму; ілюстративний, роздавальний матеріал та презентація за темою уроку, медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Шукаючи нові засади зображення світу та відтворення людських почуттів, поети на початку ХХ ст. віддавали перевагу формі над змістом. Зміни форми спричинили відповідні зміни змісту: дехто з митців ішов від змісту, що деформувало класичну, традиційну форму, а інші намагалися повністю зруйнувати колишні сталі форми, змісти та ідеї, вважаючи їх застарілими й такими, що не відповідають новій добі. Саме тому митці поетичного слова вдалися до активного експериментування з формою та засобами вираження, оскільки вони щиро бажали засобами мистецтва віднайти та зберегти світ краси й людяності. Сьогодні ми розпочинаємо докладніше знайомитися з такою творчістю.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ**1. Аналізування контрольної роботи**

(Учитель разом з учнями аналізує результати контрольної роботи за темою «Модернізм».)

2. Інтелектуальна розминка**▼ Завершіть речення.**

- Сукупність мистецьких течій, які своїми естетичними програмами і творчою практикою заперечували реалізм, традиційні форми творчості, спрямовували свої зусилля на пошук нових естетичних принципів, — це... (*модернізм*).
- Твори, у яких оспівано мужність, подвиг, романтику пригод, а сюжету притаманні напруженість, елементи небезпеки, боротьби, де відбуваються таємничі або надприродні події, належать до... (*неоромантизму*).
- Імітування безпосереднього передавання хаотичного мислення людини в літературі має назву... (*потік свідомості*).
- Тип художньої образності, який ґрунтується на примхливому поєднанні фантастичного і реального, прекрасного й потворного, трагічного і комічного, — це... (*гротеск*).

- Течія у мистецтві, головним у якій є відтворення світо-сприйняття створенням виразних, яскравих, але умовних, деформованих образів, часто поданих у фантастичному чи гротескному ракурсі, а дійсність зображено у зіткненні протилежностей,— це... (*експресіонізм*).

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів).

Повідомлення учнів за індивідуальним домашнім завданням

- ▼ За повідомленнями однокласників запишіть до зошитів відомості про основні течії європейської поезії ХХ ст.

Очікуваний зміст повідомлення

Основні течії європейської поезії ХХ ст.

Авангардизм (від фр. *avant gardisme*, від *avant garde* — передовий загін) — антитрадиційний напрям у літературі й мистецтві ХХ ст., зорієнтований на руйнування звичних художніх форм і канонів.

Дадаїзм (у перекладі з фр. *dada* — гра в конячки, іграшковий коник, *перен.* — дитячий белькіт) — авангардистська літературно-мистецька течія, у якій абсолютизовано авангардистські принципи, заперечено будь-які авторитети й традиції.

Колаж (від фр. *collage* — дослівно *наклеювання*) — технічний прийом в образотворчому мистецтві, який ґрунтується на введенні у твір різних за фактурою та кольором предметів; у широкому розумінні колаж — це включення за допомогою монтажу у твори літератури, театру, кіно, живопису, музики різностильових об'єктів або тем для посилення естетичного ефекту.

Сюрреалізм (від фр. *surrealisme* — надреалізм) — авангардистська течія, представники якої наголошували на важливості у творчій практиці підсвідомого та несвідомого, використовували прийом автоматичного письма, правила випадковості, сновидіння тощо.

Імажизм (від фр. *image* — образ) — модерністська течія у зарубіжній літературі, провідним у якій є поняття образу як самодостатньої одиниці поетики художнього твору. Імажиністи впроваджували верлібр (вільний вірш).

Герметизм — течія в італійській поезії, яка спиралася на принципи закритого, ізолюваного від світу мистецтва; для нього характерна спрямованість до виявлення символічних можливостей поетичного слова, що має передати читачеві найширші контексти зовнішнього та внутрішнього світів. Унаслідок багатозначності образів герметичний твір припускав водночас кілька

тлумачень, що досить часто унеможливлювало його досягнення у межах традиційної логіки.

Поетизм — модерністська течія, що поширилася у 1920–1930-ті рр.; увібрала естетичний досвід сюрреалізму та футуризму, проте більшою мірою, ніж європейський авангард, вона була орієнтована на широкий читацький загал.

Кубізм — авангардна течія в образотворчому мистецтві початку ХХ ст., яка передувала абстрактному мистецтву. Кубізму притаманні підкреслено геометризовані форми, прагнення подрібнити об'єкти на стереометричні складові. Сучасники (Гійом Аполлінер та ін.) називали творчість кубістів *орфізмом*, *ліризмом*, спроможним сформувати новий художній світ із ніякого завдяки ірраціональному неміметичному¹ акту. Кубізм уплинув на інші види мистецтв, зокрема на літературу. Так, М. Жакоб уважав, що сенс літературного твору міститься у ньому самому, а не в довколишньому світі.

2. Повідомлення учнів за індивідуальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленнями про найвідоміших представників європейської поезії ХХ ст.)

- ▼ За повідомленнями однокласників складіть стислий опорний конспект.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Інтерактивний прийом «Вільне письмо»

- ▼ За правилами інтерактивного прийому «Вільне письмо» запишіть свої думки щодо теми «Поезія першої половини ХХ ст.».

Методичний коментар. Пропонований різновид роботи допомагає сконцентрувати власні думки завдяки їхньому записуванню без зупинки. Для роботи надається 5–10 хвилин. Упродовж цього терміну учні записують свої думки щодо запропонованої теми, не припиняючи іншої роботи на уроці. До уваги не беруть стиль та орфографічні чи пунктуаційні помилки. Принцип роботи полягає в тому, що в учнів з'являється можливість зафіксувати свої емоції, не соромлячись їх. «Вільне письмо» («Письмо для себе», «Написання есе») варто використовувати на етапі усвідомлення матеріалу та під час вивчення ліричних творів і творів філософського змісту. Охочі зачитують написане перед однокласниками.

¹ Слово походить від *міметизм* — різновид мімікрії, що виявляється в подібності тварин одного виду до тварин іншого виду, які мають спільні за будовою захисні засоби від ворогів (наприклад, зозуля схожа на яструба).

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Найбільше мене сьогодні вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: вивчити значення записаних упродовж уроку термінів, опрацювати матеріал підручника за темою уроку.

Випереджальне (індивідуальне, для 1–2 учнів): підготувати повідомлення про життя Гійома Аполлінера.

Франція

УРОК 25

ГІЙОМ АПОЛЛІНЕР (ВІЛЬГЕЛЬМ АЛЬБЕРТ ВЛАДІМІР АЛЕКСАНДР АПОЛЛІНАРІЙ КОСТРОВИЦЬКИЙ) — ПОЕТ-АВАНГАРДИСТ. ЗВ'ЯЗОК ПОЕЗІЇ МИТЦЯ З ЕСТЕТИКОЮ КУБІЗМУ, СВОЄРІДНІСТЬ СЮРРЕАЛІЗМУ ПИСЬМЕННИКА, ЙОГО ХУДОЖНІ НОВАЦІЇ В ЦАРИНІ ЛІРИКИ. ЗБІРКИ ПОЕТА. ТЕМА КОХАННЯ Й ЧАСУ У ВІРШІ «МІСТ МІРАБО»

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу; знання про життя та творчість Гійома Аполлінера; читацьку активність);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційні*: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; *здоров'язберезні*: розуміння необхідності здорового способу життя; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: символізм, кубофутуризм, неоромантизм, верлібр.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Гійома Аполлінера, видання його творів, презентація за темою уроку, медіазасоби.

*Звісно, життя поета — непересічне, але доля
мене втягувала у такі пригоди, які, попри все,
мені до душі,— я вмію радувати людей
і добре це усвідомлюю...*
Гійом Аполлінер

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Повторення теорії літератури (запис до зошитів)

- ▼ Що таке *символізм*? *кубізм*? *кубофутуризм*? *неоромантизм*? Назвіть їхні характерні ознаки.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Слово вчителя

Я всесвітом упився
Із надбережжя дивлячись на гін ріки і сон шаланд
Тож слухайте мене бо я гортань Парижа
Захочу знову вип'ю цілий світ

— Це слова відомого французького поета, прозаїка, драматурга, автора статей про літературу та мистецтво — Гійома Аполлінера. Естетичні шукання Аполлінера увиразнювали притаманний авангардизму пафос докорінного оновлення світу та мистецтва. Про цього поета та його творчість поговоримо сьогодні.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають з оглядом життя Гійома Аполлінера.)

2. Складання анкети письменника (запис до зошитів)

- ▼ Складання анкети за творчістю Гійома Аполлінера.

Очікуваний результат**Анкета Гійома Аполлінера**

- *Повне ім'я:* Вільгельм Альберт Владімір Александр Аполлінарій Костровицький.
- *Дата народження:* 26 серпня 1880 р.
- *Місце народження:* Рим.
- *Національність:* італієць.
- *Знання мов:* італійська, польська, французька.
- *Освіта:* релігійний коледж Св. Карла у Монако, ліцей Станіслава у Каннах.
- *Громадянство:* Франція (отримав 9 березня 1916 року).
- *Кохана жінка:* англійка Анна Плейден.
- *Рік початку творчої діяльності:* 1897.
- *Дебют у пресі (рік):* 1901.
- *Приєднався до авангардистів (рік):* 1903.
- *Рік виходу друком статті «Футуристична антитрадиція» та книги «Художники-кубісти: міркування про мистецтво»:* 1913.
- *Рік видання віршів-каліграм:* 1914.
- *Пішов добровольцем на фронт (рік):* 1915.
- *Рік смерті:* 1918.
- *Основні твори:* збірки віршів «Каліграми. Вірші Миру і Війни», «Алкоголі...», збірка розповідей «Убивство поета», комедія «Казанова», п'єса «Груді Тирезія», поеми «Зона», «Пісня нелюбого».

Гійом Аполлінер**3. Теорія літератури (запис до зошитів)**

Верлібр (від фр. *vers libre* — вільний вірш) — вільний вірш, у якому відсутні чергування наголошених та ненаголошених складів і поділ на стопи, тобто це вірш, позбавлений метра, рими, суворого ритму, однакової довжини рядків, проте сповнений музичальності, внутрішньої поетики.

4. Лекція вчителя (запис до зошитів)

(Учитель розповідає про зв'язок поезії Гійома Аполлінера з естетикою кубізму, своєрідність сюрреалізму письменника, його художні новації в царині лірики.)

- ▼ Під час лекції вчителя складіть стислий опорний конспект.

Очікуваний результат

Кубізм Аполлінера полягав у тому, що митець використовував прийом колажу (фрагменти діалогів та фраз вуличного натовпу).

Своєрідність сюрреалізму письменника. Поет називав своє мистецтво «новим реалізмом», «надреалізмом», сюрреалізмом. Цей термін уперше пролунав із вуст поета 1917 року, започаткувавши нову модерністську течію. Сюрреалізм прагнув *«створити видимість надреальної дійсності, яка поєднує риси яви й сну»*, *«перебуває поза логікою, доводами розуму, традиційними естетичними та моральними нормами»*. У сюрреалістичних творах зазвичай наявне строкате зібрання власних страхів і наслань, незрозумілих явищ — мани чи мари, без пластичної цілісності композиції, але з утвердженням насолоди від почуття розкнутості, творчої свободи, від звільнення глибоко захованих думок і сутностей, навіть від звільнення мови від бідноти граматики. Для Гійома Аполлінера сюрреалізм був передусім засобом пізнання *«не слів, не марень, а реальності»*, однак пізнання глибшого за просте відтворення життя, пізнання глибинного, внутрішньої сутності, ідеї. Отже, його поезія має насамперед філософський характер.

Новації Гійома Аполлінера в царині лірики

1. Аполлінер повернув у поезію реально-чуттєве начало, але повернув на нових естетичних засадах. Його прагнення всебічно охопити життя виявляється у поєднанні епічного й ліричного, різних виявів духовного та матеріального, найтонших порухів душі та прози повсякдення. Поет використовував техніку «прямого слова» — тобто слова в його прямому значенні. Митець спирався на принцип політематичності (наявність і одночасний розвиток у творі кількох тем), асоціативні зв'язки та техніку монтажу — спосіб поєднання різноманітних елементів для відображення розмаїття життя. Пошуки у царині форми привели поета до створення зорової поезії — каліграм, написаних так, що їхній текст утворював певний малюнок.
2. Аполлінер намагався поєднати поезію та «життєву прозу». Для цього він звернувся до народнопоетичної творчості. Прикладом цього є його перша збірка «Звірослов, або Почет Орфея». Кожен вірш збірки — мініатюра, що описує якусь тварину. Поет відштовхується від характерної риси звіра або комахи, яких змальовує, і робить жартівливі узагальнення щодо явищ людського життя.

У цій збірці поет показав зразок модерного використання народнопоетичних джерел, створивши веселу «міні-енциклопедію» різноманітних проявів життя. Ця збірка стала прелюдією до авангардистського перевороту, який своєю творчістю здійснив Аполлінер.

3. Застосування каліграм: 1918 року вийшла друком збірка «Каліграми. Вірші Миру і Війни». Поет знав про війну не з чужих слів: він на власному досвіді пізнав фронтове буття, втрати та смерть, жахіття боїв.

Отже, суть поетичної реформи Аполлінера полягала у новому підході до розуміння поезії. Він пропонував уважати її засобом «пізнання життя». Метою поета було передусім прагнення наблизити поезію до життя. Він не обмежувався естетичною програмою певного літературного напрямку чи течії, використовуючи елементи поетики романтизму і реалізму, символізму, кубізму та сюрреалізму. Свою творчість поет визначав як «новий реалізм» («надреалізм», сюрреалізм). Новації в поезії Аполлінера поєднано з традиціями, поезію з прозою, реальні історичні події з міфом. До найсміливіших новацій поета можна зарахувати використання верлібру та відмову від розділових знаків.

5. Аналізування поетичних творів

(Учні за допомогою вчителя виразно читають та аналізують «Міст Мірабо» Гійома Аполлінера.)

Учитель. Вірш «Міст Мірабо» — один із найліричніших творів Аполлінера — належить до збірки «Алкоголі. Вірші 1898–1913 років». Ця поезія — проплинність часу, про кохання, про вічне коло життя. Основою для написання вірша став особистий досвід нерозділеного кохання поета. Вірш насичений образами-символами:

- міст Мірабо — символ об'єднання як двох берегів, так і двох сердець;
- вода символізує одвічний рух, швидкоплинність почуттів і самого життя;
- годинник, який визначає час для всього земного, і саме годинник нагадує ліричному героєві про те, що все минає — і позитивне, і негативне, — а життя людини триває (ці рядки є рефреном у вірші).

Автор ніби нагадує читачеві, що, навіть коли настає ніч — час темряви, час невідомого, — це теж мине, і тим приємніше почуватися частиною нового дня; не втратити оптимізму, не зневіритися допомагає кохання. І хоча почуття не вічні, але вони поступаються місцем новим емоціям і почуттям, тому слід цінувати кожну миттєвість життя.

Вірш Аполлінера сповнений музичальності: завдяки використанню алітерації ([пл] — [сп] — [чт] — [хч]) можна почути, як вода тече, хлюпоче, шепоче. Образ води, що постійно рухається, надає віршу динамічності.

У вірші відсутні розділові знаки, що дає змогу читачеві самостійно визначити його інтонацію й ритміку. Це зробити нескладно: смислове навантаження вірша від перших рядків наче підказує, як потрібно його читати. Реальну картину, що постає перед нами (Сена, міст, закохані, годинник, ніч), висвітлено через внутрішній світ героя, що змінює реальне світовідчуття і створює нову реальність — сюрреалістичну.

Поезія не втратить своєї актуальності, допоки людство хвилюють питання плинності земного життя, міжособистісних взаємин, цінності почуттів.

Каліграма Гійома Аполлінера «Міст Мірабо»

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЇЬ, УМІВЬ ТА НАВИЧОК

Складання сенкана

- ▼ Складіть сенкан до постаті Гійома Аполлінера.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні на уроці мене вразило/здивувало...».

2. Узагальнювальне слово вчителя

— Аполлінер проголосив ХХ сторіччя початком нової ери в історії людства й культури, що вимагала нової свідомості —

дослідження й пошуку істини. Його недовгий, але напружений творчий шлях вражає розмаїттям напрямів пошуків цієї істини.

Він був поетом зі сміливою вдачею, сильною волею і прагненням відчувати життя в усіх його проявах. Зважаючи на нові естетичні засади, поет повернувся у поезію реально-чуттєве начало, реальність якого зображено у своєрідному синтезі, нерозривному зв'язку та взаємовпливі внутрішнього світу людини й реальності.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: «Міст Мірабо» Гійома Аполлінера вивчити напам'ять, опрацювати матеріал підручника за темою уроку.

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): підготувати виразне читання «Зарізана голубка й водограй», повідомлення про дружбу Гійома Аполлінера та Пабло Пікассо.

УРОК 26

ГІЙОМ АПОЛЛІНЕР. СПЕЦИФІКА ВІРШОВАНОЇ ФОРМИ КАЛІГРАМ («ЗАРІЗАНА ГОЛУБКА Й ВОДОГРАЙ»). ВЕРЛІБР У ТВОРЧОСТІ МИТЦЯ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу та про творчість Гійома Аполлінера; уміння аналізувати ліричний твір; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; інформаційні: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; здоров'язбережні: розуміння необхідності здорового способу життя; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: символізм, кубофутуризм, неоромантизм, каліграма, монтаж.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Гійома Аполлінера, збірка «Каліграми. Вірші Миру і Війни», схема за темою уроку.

Знаки пунктуації не мають сенсу, тому що справжня пунктуація — ритм і паузи вірша.

Гійом Аполлінер

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

— Сьогодні ми продовжимо ознайомлення з творчістю ліричного й епічного поета Гійома Аполлінера, що є важливою сторінкою у розвитку французької поезії ХХ ст. Поетичні засади Аполлінера розкрили нові можливості ліричного самовираження, стверджували епічність художнього бачення, складну й несподівану метафоричність, асоціативність мислення, свободу поетичної мови. Аполлінер прагнув створити поезію, яка б завдяки мовному багатоголоссю, напруженості та розмаїттю ритмів відкривала багатогранність дійсності. Запроваджений Аполлінером термін *сюрреалізм* став назвою течії в мистецтві, а його традиції втілені у творчості поетів наступних поколінь.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

III. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Фронтальне опитування

- ▼ Які факти з життя Аполлінера ви пам'ятаєте?
- ▼ Яким було життя поета?
- ▼ Про що йдеться у вірші «Міст Мірабо»?
- ▼ Що таке *верлібр*?

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
- (Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.)

3. Декламування поетичних творів.

Перевірка домашнього завдання

(Учні напам'ять декламують вірш «Міст Мірабо» Гійома Аполлінера.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленням про дружбу Гійома Аполлінера та Пабло Пікассо.)

2. Теорія літератури (запис до зошитів)

Каліграма (фігурний вірш) — вірш, записаний у формі малюнка (графічна загадка, яка стимулює образне мислення, розвиває спостережливість і вміння концентруватися); такі вірші запровадив еллінський поет Сіммії; вони набули поширення в європейській літературі ХVІІ ст.; слово *каліграма* винайшов Аполлінер.

Монтаж — створення єдиного цілого з окремих частин, що добирають за певним планом.

3. Робота з текстом літературного твору

1) Виразне читання й аналізування поетичного твору

(Учні виразно читають та аналізують каліграму Гійома Аполлінера «Зарізана голубка й водограй».)

2) Бесіда за змістом літературного твору

- ▼ Визначте основну тему й основну думку вірша Гійома Аполлінера «Зарізана голубка й водограй».
- ▼ У якій формі написано цей вірш? Чи додає щось до розкриття змісту його малюнок?
- ▼ Визначте функцію антитези у вірші.
- ▼ Поясніть образ «раненого» сонця на «багрянистому горизонті».
- ▼ Кого згадано у вірші? Чому саме? Чи сподівається ліричний герой почути відповіді на свої запитання? Визначте назву цього художнього засобу.
- ▼ Розкрийте символічне значення образів зарізаної голубки та водограю.

3) Виразне читання поетичного твору

(Учні виразно читають інші каліграми Гійома Аполлінера зі збірки «Каліграми. Вірші Миру і Війни».)

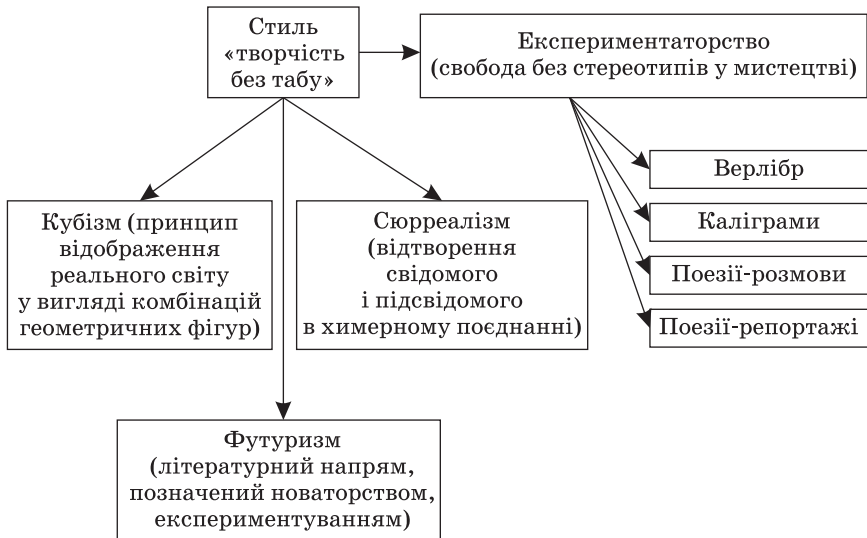
4. Творчо-аналітична робота

- ▼ Самостійно опрацюйте схему «Художні здобутки Гійома Аполлінера». Що нового ви дізналися?

Каліграма Гійома Аполлінера «Зарізана голубка й водограй»

Художні здобутки Гійома Аполлінера

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Бесіда-узагальнення

- ▼ Елементи яких течій і напрямів втілено у творчості Гійома Аполлінера?
- ▼ Якими новими знахідками завдячує поезія Гійому Аполлінеру?
- ▼ Елементи яких видів мистецтв характерні для творчості поета?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний метод «ПРЕС»

- ▼ Яке значення мала творчість Гійома Аполлінера для світової літератури?

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати есе «Слово Аполлінера» (або завершити фразу «Новаціями Гійома Аполлінера у всесвітній літературі є...»); повторити назви й ознаки літературних напрямів й течій XX ст.

Випереджальне (індивідуальне, для 3–4 учнів): підготувати повідомлення про Р. М. Рільке, його творчість та зв'язок з Україною.

Австрія

УРОК 27

ЖИТТЄВИЙ ТА ТВОРЧИЙ ШЛЯХ РАЙНЕРА МАРІЇ РІЛЬКЕ. СИНТЕТИЧНИЙ ВИЯВ НОВІТНІХ ТЕЧІЙ ТА ТЕНДЕНЦІЙ В ПОЕЗІЇ МИТЦЯ. СВОЄРІДНІСТЬ ПОГЛЯДІВ І ПОЕТИКИ РІЛЬКЕ. ДІАЛОГ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ З БОГОМ («ЗГАСИ МІЙ ЗІР...»). РІЛЬКЕ Й УКРАЇНА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу; знання про життя та творчість Р. М. Рільке; читацьку активність);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційні*: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; *громадянські*: любов до рідної землі; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: символізм, філософська лірика, жанр «вірша-речі», міфологізм лірики.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Р. М. Рільке, видання його творів, навчальні таблиці, презентація за темою уроку, медіазасоби.

*Він є тутешній? О ні,— двох держав
Розмахом духу свого він сягає.
Р. М. Рільке «Сонети до Орфея»*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Експрес-опитування

- ▼ Що таке *авангардизм*?
- ▼ Чи можна насправді вважати авангардизм передовим загоном мистецтва?
- ▼ Які модерністські течії у західнослов'янській поезії ви пам'ятаєте?
- ▼ Назвіть причину чи причини їхнього виникнення.

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Поясніть, як ви розумієте епіграф до уроку.
(Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.)

2. Слово вчителя

— Райнер Марія Рільке — австрійський поет порубіжжя XIX–XX ст., творчість якого ввібрала все розмаїття модерністських напрямів і течій своєї доби, у якій він намагався досягнути й донести до читача художнім словом одвічні істини життя. *«Поезія Рільке — це плоди такого внутрішнього дозрівання, прозріння суті світу через людську добрість і високість, через болісний процес осягнення радості бути зі світом на “ти”»*, — писав Василь Стус. Про Р. М. Рільке та глибинні зрушення в поезії початку XX ст. поговорімо сьогодні.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Рідко перед яким поетом XX ст. публіка схилилася з таким благоговінням, як перед Р. М. Рільке. Надгробна промова Фредеріка Брауна, відомого американського письменника-фантаста, виголошена у мить прощання з поетом, найкраще показує те, ким був Рільке для своїх сучасників: *«Янголи були для нього не оздобою вірша чи поетичним жестом: духи не ховалися від нього, він жив водночас у двох світах; і коли когось, хто ненавмисно й нерозважливо вдивлявся в нього, раптом наворачалися сльози, то причиною, певно, був не він, адже він був лише посланцем. Діяло те, що позаду поета; неймовірна духовна країна рік у рік завдяки йому розсувала ізсередини свої кордони, доки нарешті не затягнула його у свої глибини. Це і тільки це виявляють його книжки; власне, те саме прочитувалося і в його обличчі. І хто бачив усе це, хто бачив усе це ясно та чітко, того приголомшувала таємниця»*.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

(Учні виступають із повідомленнями про життєвий і творчий шлях Р. М. Рільке.)

- ▼ За повідомленням однокласників складіть таблицю «Творчий шлях Р. М. Рільке».

Очікуваний результат

Творчий шлях Р. М. Рільке

Період	Роки	Особливості творчості
Перший	1890–1902	<i>Поетичні збірки</i> : «Життя й пісні», «Офіри ларам», «Свят-вечір», «Мені до свята» → підсумком стали збірки «Книга картин», «Книга годин». <i>Поетичний стиль</i> : символізм, імпресіонізм, неоромантизм. <i>Духовна Батьківщина</i> : Україна, Росія
Другий	1902–1918	Двомовник «Нові вірші» → вплив творчості й особистості О. Родена → розроблення жанру «вірша-речі». <i>Поетичний стиль</i> : синтез модерністських стилів. <i>Духовна батьківщина</i> : Франція
Третій	1919–1926	<i>Поетичні цикли</i> : «Дуїнянські елегії», «Сонети до Орфея» → поет наділений даром перетворювати світ. <i>Поетичний стиль</i> : неокласицизм. <i>Духовна Батьківщина</i> : Швейцарія, замок Мюзю

3. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (Учні виступають із повідомленням про роль України в житті Р. М. Рільке.)

Очікуваний зміст повідомлення

Особливе місце в житті та творчості Р. М. Рільке посідали Україна та Росія — землі, де він знайшов свою духовну Батьківщину. Протягом 1899–1900 рр. видатний австрійський поет двічі відвідав Російську імперію (у складі якої тоді перебувала більша частина України). Спілкування з українською та російською інтелігенцією, безкраї простори і православ'я значно вплинули на поета. Як писав він у листі до Леоніда Пастернака, «в очікуванні майбутньої подорожі я почуваю себе так, немов дитина перед різдвяними святами».

Зустріч з Україною і Києвом, а особливо — з Києво-Печерською Лаврою зачарувала поета, благотворно вплинула на його духовний розвиток. Він разом із художницею Лу Андреас-Саломе відвідує Софійський і Володимирський собори. Поет навіть мріяв оселитися у Києві, цьому близькому до Бога місті,

Райнер Марія Рільке

і прийняти православ'я, але кохання сплутало всі карти... *«Згадую полтавські степи, надвечірні зорі, хатки, і охоплює душу сум, що мене там немає»*,— записав поет у щоденнику 1 вересня 1900 року. Навіть за 20 років у його віршах з'являтимуться реалії українських пейзажів.

Рільке подорожував Дніпром до Кременчука, зупинився у Каневі, знайомився з українцями, піднімався на Чернечу Гору вклонитися Кобзареві, якого вважав не тільки великим поетом, а й талановитим художником. Він захоплювався українським фольклором і вважав, що відчув дух Київської Русі, святої Русі. Рільке починає перекладати «Слово о полку Ігоревім» — один із неперевершених зразків давньої української літератури києво-руського періоду.

Під безпосереднім впливом двох подорожей Росією й Україною Рільке написав два поетичні цикли збірки «Книга годин»: «Книга життя чернечого» і «Книга прощ». В останній яскраво втілено київські враження, а вірш «В оцім селі...» навіяло поетові перебування у селі під Полтавою: *«Це було закличне звучання далини й самотності, яке залунало в мені одного разу під Полтавою, увечері, коли хатини були такі німі й самотні перед ніччю, що насувалася»*.

Отже, українські враження (перебування Рільке в Україні) значно вплинули на творчість видатного австрійського митця.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Клоуз-тестування

- ▼ Р. М. Рільке народився...
- ▼ Найгіршими роками у своєму житті Рільке вважав...
- ▼ Перша збірка Рільке мала назву...
- ▼ На подорожі до України та Росії поета надихнула...
- ▼ У листі до матері Рільке писав, що Київ — це місто...
- ▼ Значний вплив на Рільке справила поезія українського поета...
- ▼ Духовний досвід, який Р. М. Рільке здобув у подорожах Україною та Росією, закарбувався у збірці...
- ▼ Вершиною творчості митця стали...

2. Постановка та розв'язання проблемного питання

- ▼ У чому полягає позачасове значення поезії Р. М. Рільке?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Найбільше мене сьогодні вразило...».

ВІІ. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: уміти виразно читати твори Р. М. Рільке «Орфей, Еврідіка, Гермес», «Сонети до Орфея...», «Згаси мій зір...»; одну з поезій вивчити напам'ять (*за вибором*).

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): підготувати повідомлення про сонет, історію сонета, про Орфея, про новаторство Р. М. Рільке в царині сонета.

УРОК 28

ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ АНТИЧНИХ МІФІВ У ВІРШАХ МИТЦЯ («ОРФЕЙ, ЕВРІДІКА, ГЕРМЕС», ЗБІРКА «СОНЕТИ ДО ОРФЕЯ»). ФІЛОСОФСЬКИЙ ХАРАКТЕР ТА ХУДОЖНЯ ДОВЕРШЕНІСТЬ ЛІРИКИ ПОЕТА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу та про творчість Р. М. Рільке; читацьку активність);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційні*: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; *громадянські*: любов до рідної землі; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: символізм, філософська лірика, жанр «вірша-речі», міфологізм лірики.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Р. М. Рільке, видання його творів, кросворд.

Ти один сказав Богам щось нове.

М. Цвєтаєва

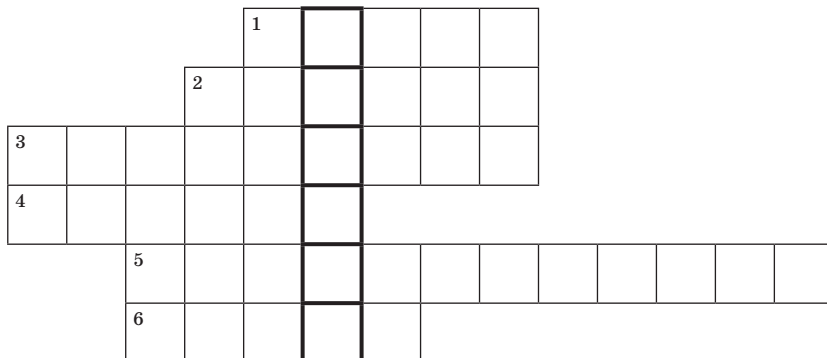
ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Розгадування кросворда

- ▼ Розгадавши кросворд, у обведених клітинках прочитаєте ключове слово.

1. Назва міста, у якому народився Р. М. Рільке. (*Прага*.)
2. Ім'я античного автора, творчість якого співзвучна з темою пізніх творів Рільке. (*Овідій*.)
3. Поетичний стиль, з якого починав свою творчість Рільке. (*Символізм*.)
4. Що спричинило розлуку двох закоханих у вірші Рільке? (*Смерть*.)
5. Поетичний стиль творчості Рільке останніх років. (*Неокласицизм*.)
6. Улюблений міфічний герой, якого оспівував Рільке. (*Орфей*.)
Ключове слово: Рільке.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

2. Слово вчителя

— Провідні мотиви поетичних творів Рільке, їхня художня та тематична самобутність зумовлені особливостями світогляду поета, дивовижним поєднанням у ньому здобутків різних культур, світобаченням, у якому мистецтву належить головна роль у пізнанні дійсності. Рільке прагне створити своєрідну модель Усесвіту, визначити місце в ньому людини. Музикальність, пластичність образів створюють нову реальність, наділяють творчу особистість неосожними можливостями. Саме про яскраву та своєрідну творчість Рільке ми сьогодні й говоритимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Світосприйняття Рільке обумовлено трактуванням ним сутності й покликання мистецтва. Поет мав на меті донести до читача ідею прагнення цілісності. Жити — означає бачити світ у художніх образах. У різні періоди життя Рільке в його свідомості відбувалися певні зміни, його думка долала нові етапи еволюції.

Спочатку він дотримував позиції, яку сповідували символисти (зокрема, джерелом творчості вважав несподіване натхнення, вищу ірраціональну силу, що надихає поета).

У зрілий період він дійшов висновку, що кожен твір митець виношує довго, наче дитину. Основою вірша може стати будь-яка річ, причому вірш не є описом речі, а сам по собі є річчю, існує окремо, на кшталт скульптури. Ці вірші доносять до читача розуміння світу, його сутності, у якому полягає покликання мистецтва. Із часом настав період занепадницьких настроїв поета — він зрозумів, що річ не може бути вищою за мистецтво, тому що вона, як і людина, смертна. Речі потрібно рятувати від загибелі — у цьому полягає покликання митця.

Можливо, саме ці роздуми наблизили поета до Бога. Тепер він убачав покликання мистецтва у тому, щоб навертати людину до Бога, який, за переконанням Рільке, визначає зміст існування людини, тому що він дає життя усьому, він сам є життя, та дивна і давня сила, яка існує всюди.

2. Повторення теорії літератури (запис до зошитів).

Повідомлення учнів за індивідуальним домашнім завданням

- ▼ За повідомленнями однокласників складіть стислий опорний конспект.

(Учні виступають із повідомленнями про сонет як про ліричний жанр, Орфея Р. М. Рільке як міфологічного героя та як героя «Метаморфоз» Овідія.)

3. Лекція вчителя (запис до зошитів)

- ▼ За лекцією вчителя доповніть стислий опорний конспект.

(Учитель розповідає про цикл «Сонети до Орфея» як вершину творчості Р. М. Рільке (загальний огляд).)

4. Аналізування поетичних творів

(Учні декламують та аналізують вірш Р. М. Рільке «Орфей, Еврідіка, Гермес».)

- ▼ Як зображає поет у вірші царство смерті, де перебувають душі померлих?
- ▼ Які відчуття виникають від цього опису?
- ▼ Як зображає поет Еввідіку?
- ▼ У чому полягає головна відмінність вірша від міфу?
- ▼ Яким є філософський зміст епізоду поразки Орфея у підземному царстві?

(Учні декламують та аналізують вірш Р. М. Рільке «Згаси мій зір...».)

- ▼ Розкажіть про композицію вірша.
- ▼ До кого звертається автор у вірші?
- ▼ Визначте емоційну кульмінацію вірша.
- ▼ Яким є загальний настрій вірша?

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Постановка та розв'язання проблемних питань

- ▼ За допомогою яких образів-символів поет утілює думку про піднесеність душі, усвідомлення високої істини?
- ▼ До чого поет закликає людство?
- ▼ Коли Орфей може припинити бути Орфеєм?

2. Складання сенкана

- ▼ Складіть сенкани за темами «Орфей», «Мистецтво», «Рільке». *(Охочі зачитують складені сенкани.)*

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Декламування поетичних творів

(Учні декламують напам'ять сонети Р. М. Рільке.)

2. Узагальнювальне слово вчителя

— Творча думка Рільке еволюціонувала, зрештою дійшовши висновку: людина має віднайти гармонію в одвічних цінностях, звернувшись до краси природи, духовності, Бога, а митець має відкрити перед людиною цілісний, розмаїтий світ.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити значення термінів *кубофутуризм, символізм, неоромантизм*.

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про Ф. Ґ. Лорку та виразне читання його віршів.

Іспанія

УРОК 29

ЯСКРАВИ ОБРАЗИ Й СИМВОЛИ У ВІРШАХ ФЕДЕРІКО ҐАРСІЇ ЛОРКИ. СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ПОЕТА. ЯСКРАВИ ОБРАЗИ Й СИМВОЛИ У ВІРШАХ ПОЕТА. СВОЄРІДНІСТЬ ХУДОЖНЬОГО СВІТУ ЛОРКИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про іспанську літературу першої половини ХХ ст.; знання про життя та творчість Ф. Ґ. Лорки; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; інформаційні: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: художні образи і символи, міфопоетика, ритмомелодика, голосіння-плач.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Ф. Ґ. Лорки, видання його творів, фрагменти відеофільмів («Федеріко Ґарсія Лорка»¹, «Федеріко Ґарсія Лорка. Гітара»²), презентація за темою уроку, медіазасоби.

*Справжня поезія — це любов, мужність
і жертва. Сьогодні поет зобов'язаний розтягти
собі вени заради інших...*

Ф. Ґ. Лорка

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Інтерактивний прийом «Ґрунування»

- ▼ Складіть ґроно за темою «Лірика першої половини ХХ ст.».

¹ Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=VRVeUgsRiFM>.

² Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=9q9X5j-1Pg4>.

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учитель демонструє фрагмент відеофільму «Федеріко Гарсія Лорка. Гітара» (вірш «Гітара» звучить у перекладі С. Осоки у виконанні перекладача).)

2. Слово вчителя

— Іван Драч назвав автора ліричного твору, який щойно прозвучав, «циганським баладником», тому що в його творах *«усе в нетривких, примарних чарах місяця — буденність закутується в романтичне покривало нічного місяця»*... Трагічна розв'язка його життя (на злеті літ митця розстріляли франкісти) стала своєрідним символом долі митця доби тоталітарних режимів і воєн ХХ ст. Саме про творчість Федеріко Гарсії Лорки — іспанського поета, драматурга, відомого також як музикант і художник-графік, ми сьогодні говоритимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

(Учні виступають зі стислим оглядом життя та творчості Ф. Г. Лорки.)

Очікуваний зміст повідомлення

Лорка народився 5 червня 1898 р. в містечку Фуенте-Вакерос в іспанській провінції Гранада. У школі хлопчик вчився не надто успішно. 1909 року родина переїхала до міста Гранада.

У 1910-х рр. Федеріко брав активну участь у діяльності місцевого художнього товариства. 1914 року Лорка почав вивчати право, філософію і літературу в університеті Гранади, багато подорожував країною.

1918 року вийшла друком перша поетична збірка Лорки «Враження і пейзажі», яка принесла йому популярність.

1919 року Гарсія Лорка приїжджає до Мадрида. У столичному університеті

Федеріко Гарсія Лорка

він знайомиться із Сальвадором Далі та Луїсом Бунюелем, а також із Грегоріо Мартінесом Сьєррою, директором театру «Еслава». На прохання Мартінеса Сьєрри Лорка пише свою першу п'єсу «Чаклунство метелика» і здійснює її постановку (1919–1920). До 1928 року він навчається в Мадридському університеті.

У наступні роки Гарсія Лорка стає помітною фігурою у середовищі художників-авангардистів. Виходять друком його нові поетичні збірки, зокрема «Циганське романсеро» (1928). У цих віршах поет, за його власними словами, *«хотів злити циганську міфологію зі всією сьогодишньою буденністю»*.

За рік Гарсія Лорка їде до Нью-Йорка, і незабаром з'являються нові твори — книга віршів «Поет в Нью-Йорку» (1931), п'єси «Публіка» (1931, 1936) і «Коли мине п'ять років» (1931).

Повернення поета до Іспанії збіглося з падінням режиму Прімо де Рівери й установам республіки. 1931 року Лорку призначають директором студентського театру «Балаган». Працюючи в театрі, митець створює свої найвідоміші п'єси: «Криваве весілля», «Йерма» та «Дім Бернарди Альби».

Перед початком громадянської війни Гарсія Лорка виїжджає з Мадрида до Гранади, хоча було очевидно, що там на нього чекає серйозна небезпека: на півдні Іспанії були особливо сильними позиції правих. 18 серпня 1936 року націоналісти заарештовують Гарсію Лорку і наступного дня поета вбивають як республіканця та комуніста. Багато сучасних досліджень спростовують цю думку, вважаючи причиною розстрілу Лорки ворожнечу між його сім'єю та іншими впливовими родинами регіону. Лорка не робив заяв на користь сторін конфлікту і був особистим другом Хосе Антоніо Прімо де Рівери. Після цього до смерті генерала Франко книги Гарсії Лорки були в Іспанії заборонені.

2. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учитель демонструє фрагмент відеофільму «Федеріко Гарсія Лорка».)

3. Аналізування поетичних творів

(Учні декламують та аналізують вірш «Гітара» Ф. Г. Лорки.)

- ▼ Яке начало більше притаманно Лорці — ліричне чи драматичне? Чому? *(Драматичне. Ритм вірша нагадує людське ридання, почуття ліричного героя подане на межі життя та смерті, на надриві.)*
- ▼ Які почуття переважають у вірші? *(Зорові та слухові асоціації, за допомогою яких створюються прекрасні образи: невпинної води, що рине з яру, плачу вітру, хмари, піску, останньої*

в голому гіллі пташки. Звуки гітари порівняно зі дзвоном розбитих кришталевих чар. Усі поетичні образи ніби демонструють завершеність свого існування, природа підкоряється дисципліні музичного ритму. Тут важливий прийом алітерації приголосних [р], [л], збережений перекладачем: «голім гіллі», «кличе біле латаття», «плаче стріла за ціллю». Він допомагає зберігати ритмомелодику голосіння-плачу, яка наближує вірш до мелодій канте хондо.)

- ▼ Де, на вашу думку, кульмінаційна точка вірша? Як ви розумієте образ «п'яти ножів», що одним ударом входять у серце? (Вигук «А-ой гітаро!» є кульмінаційною точкою вірша. Звівши в ньому лексику до мінімуму, митець сказав безмежно багато. Образ «п'яти ножів» можна сприймати багатозначно: це пальці музиканта, що примушують ридати гітару; це самі струни, які Лорка в іншому вірші порівнював зі струнами з плоті та сталі, персоніфікуючи їх; це наслідування андалузського танцю зі звуком кастаньєт та підборів танцюристів; це зрештою уособлення трагічного іспанського світовідчуття — одвічного двобою Заходу і Сходу, що, по суті, є розгорткою метафорою смерті. Певна недовомовленість вірша зачаровує.)
- ▼ Зазначте жанр та стиль твору. (Це ліричний вірш, написаний у стилі сюрреалізму.)
(Учні декламують та аналізують вірш Ф. Г. Лорки «Про царівну Місяцівну».)
- ▼ Чим позначений модернізм Лорки у цьому творі? (Удалим і, можна сказати, чарівним поєднанням міфології і фольклору: міфологія додає віршу неповторної образності, а фольклор забезпечує співочість і близькість до народної творчості. Це — яскравий приклад міфопоетики Лорки.)
- ▼ Як реагує циганський хлопець на жіночу красу Місяцівни? (Такої краси циганський син ніколи не бачив, тому йому аж серце в'яне. Жіночий образ у поета, якщо і грішний, то водночас — чистий і прекрасний. За неземну жіночу красу їй прощають усі гріхи.)
- ▼ Яке застереження отримує Місяцівна? Чому? (Голос прагне застерегти прекрасну Місяцівну від біди: коли цигани повернуться, накують із її серця намиста та багато перснів.)
- ▼ Що утримує Місяцівну на землі? (Відчайдушна красуня не поспішає, вона ще не награлася, не натішилася. Місяцівна ще хоче потанцювати з циганським сином, бо як вернеться цигани, він лежатиме на ковадлі із заплученими очима. Уже й цигани близько тупотять, а Місяцівна ще кружляє у танку, ще

й малого підбадьорює і просить не топтатися по її білім серпанковім покривалі.)

- ▼ Яка кульмінація цього твору? (*У гонитві за красою у смертельному танку помирає циганський хлопчик. А Місяцівна до приїзду циган залишає кузню. Кричать і тужать цигани над тілом хлопчика, а Місяцівну в нічному небі повивають хмари.*)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Усне словесне малювання

- ▼ Якщо би вам довелось малювати ілюстрації до життя або творчості Федеріко Гарсії Лорки, які кольори ви б використали? Чому?

2. Узагальнювальне слово вчителя

— У творчості Лорки сюрреалістські тенденції схрестилися з традиціями народнопісенної культури та здобутками вітчизняної барокової лірики. Завдяки такому поєднанню виник унікальний міфопоетичний світ, густо забарвлений «місцевим колоритом» і спрямований на відтворення «колориту духовного».

Отже, Лорка був обдарованим музикантом, талановитим композитором; добре знав і любив європейську класичну і народну іспанську музику. Музикальність вірша — найвизначніша риса поезії Лорки. Важко назвати іншого сучасника, твори якого були б так схожі на маленькі музичні композиції.

Лорку часто називають центральною фігурою «покоління 1927 року», одним із найяскравіших і найзначніших діячів іспанської культури ХХ ст. Убитий на початку Громадянської війни в Іспанії, як один із страчених жертв режиму Франко є символом закатованих франкістами та культурний символ ЛГБТ-руху в Іспанії.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Одним словом по черзі підбийте підсумки сьогоднішнього уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: створити асоціативну сітку за темою «Життя та творчість Ф. Г. Лорки».

Випереджальне (індивідуальне, для 3–4 учнів): підготувати повідомлення про історичну ситуацію в Росії на межі ХІХ–ХХ ст., релігійно-філософську думку та тенденції в художній культурі цієї доби.

Росія

УРОК 30

СРІБНА ДОБА РОСІЙСЬКОЇ ПОЕЗІЇ. ПОШУКИ НОВИХ ПРИНЦИПІВ І ФОРМ ПОЕТИЧНОЇ ВИРАЗНОСТІ. ТЕЧІЇ СРІБНОЇ ДОБИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (знання про провідні модерністські, авангардистські напрями й течії Срібної доби, їхніх представників; навички виокремлення провідних ознак, особливостей різних літературних напрямів у творчості письменників; читацьку активність);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички засвоєння та критичного осмислення здобутої інформації; *комунікативні*: навички роботи в групі; *інформаційні*: навички самостійного здобуття інформації та її систематизування; *загальнокультурні*: любов до поезії; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: Срібна доба, символізм, акмеїзм, футуризм, імажинізм, новоселянська поезія.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети митців Срібної доби, видання їхніх творів; ілюстративний матеріал, опорно-логічні схеми й таблиці та презентація за темою уроку; фрагменти відеофільмів («Срібна доба російської поезії: Блок, Ахматова, Пастернак»¹; «Срібна доба російської поезії»²); медіазасоби.

*Знемога духу, прагнення позамежного,
пронизує нашу добу...*

В. Маяковський

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Охочі ознайомлюють однокласників зі складеними вдома асоціативними сітками за темою «Життя та творчість Ф. Г. Лорки».)

¹ Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=Yd-WpgFwUQ8>.

² Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=C7sazAqpnw>.

III. ОГолошення теми й мети уроку. мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

— На межі ХІХ–ХХ ст. у російській літературі, як і в більшості європейських літератур, провідну роль відіграють модерністські течії, що найяскравіше виявились у поезії. Епоху модернізму в російській літературі називають Срібною добою (назву було обрано за аналогією із Золотою добою, яку ототожнювали з ХІХ ст., здебільшого — з пушкінською творчістю). Специфіка Срібної доби полягає в тому, що, здійснюючи творчі пошуки на загальних засадах модернізму, письменники на початку ХХ ст. мали визначитися щодо актуальних проблем доби. Це позначилося на долі та творчості багатьох діячів цієї доби. Саме про них ми сьогодні говоритимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Це були часи, коли дерево культури збагачувало своїми плодами не тільки національні, а й світову духовну скарбницю. Ренесанс переживала російська релігійно-філософська думка, міжнародного визнання зажили російські театр та балет, нові зірки зійшли на музичному небосхилі, небаченим розмаїттям нових напрямів, течій і шкіл вибухнуло образотворче мистецтво. Дух усебічного оновлення панував у російській ліриці. І все це — попри те, що в країні було зруйновано звичні устої та й сама держава перебувала на межі руйнації...

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

(Учні виступають із повідомленнями про політичну ситуацію в Росії, російську релігійно-філософську думку та розвиток російської художньої культури на межі ХІХ–ХХ ст.)

- ▼ За повідомленнями однокласників складіть стислий опорний конспект уроку.

3. Теорія літератури (запис до зошитів)

Основні ознаки Срібної доби

- Посилена увага до особистості, індивідуалістичної та «абсолютно вільної».
- Спроби сформулювати новий ідеал життя і новий ідеал світосприйняття.

- Увага до філософії, що пояснює таємниці буття (О. Блаватська та ін.), як результат — перебільшений містицизм мислення, відчуттів.
- Елегантний еротизм поезії.
- Зневага до добробуту і комфорту особистого життя.
- Абсолютна свобода форми.

4. Творчо-аналітична робота (у групах)

- ▼ У складі 5 груп опрацюйте матеріал підручника. Заповніть відповідні стовпчики таблиці «Срібна доба російської поезії: найвидатніші представники та художні здобутки».

**Срібна доба російської поезії:
найвидатніші представники та художні здобутки**

Група	Течія	Особливості	Представники
1-ша	Символізм	...	...
2-га	Акмеїзм	...	...
3-тя	Футуризм	...	...
4-та	Імажинізм	...	...
5-та	Новоселянська поезія	...	...

Методичний коментар. Матеріал для опрацювання добирає вчитель.

Очікуваний результат

**Срібна доба російської поезії:
найвидатніші представники та художні здобутки**

Група	Течія	Особливості	Представники
1-ша	Символізм	▪ Підвищена увага до музики слова; ▪ звернення до містичної філософії; ▪ невизначене, невизначене розуміння світу через тонкі натики й напівтони	<i>Старше покоління:</i> В. Брюсов, Ф. Сологуб, Д. Мережковський, З. Гіппіус, К. Бальмонт. <i>Молодше покоління:</i> О. Блок, Андрій Бєлий, А. Бальмонт
2-га	Акмеїзм	▪ Джерела у французькому класицизмі; ▪ витончена, але свіжа й проста поетична мова; ▪ точний образ; ▪ деталізування («особистісний мікроскоп»)	М. Гумільов, С. Городецький, М. Кузмін, А. Ахматова, І. Анненський, Осип Мандельштам, Г. Іванов

Група	Течія	Особливості	Представники
3-тя	Футуризм	■ Заперечення спадщини минулого; ■ незрозуміла мова, словотворчість; ■ соціальний протест; ■ епатаж	В. Маяковський, Велимир Хлебников, Б. Пастернак, М. Асєєв, С. Бобров, Ігор Северянін
4-та	Імажинізм	■ Проголошення образу самоціллю творчості; ■ нехтування змістом твору; ■ каскад дивовижних художніх засобів; ■ використання вишуканого сплетіння метафор, епітетів, порівнянь та інших тропів	В. Шершеневич, С. Єсенін, А. Марієнгоф
5-та	Новоселянська поезія	■ Увага до долі російського народу, особливо селянства; ■ пісенний характер; ■ міфологічність і релігійність	М. Клюєв, С. Кличков, С. Єсенін

5. Слово вчителя

— Фізично у цей час було знищено М. Гумільова, Осипа Мандельштама; змушені були емігрувати Д. Мережковський, З. Гіппіус, М. Цветаєва; С. Єсенін, В. Маяковський покінчили життя самогубством (або їх убили); зазнали переслідувань Б. Пастернак, А. Ахматова.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні переглядають фрагменти відеофільмів за темою уроку (наприклад, «Срібна доба російської поезії: Блок, Ахматова, Пастернак» або «Срібна доба російської поезії»).)

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку? (Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Я побачив (побачила) Срібну добу російської поезії як...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене за підручником.

Випереджальне (*індивідуальне, для 1–2 учнів*): підготувати повідомлення про О. О. Блока, використовуючи різні джерела інформації (зокрема, інтернет-ресурси), декламування поетичних творів митця.

УРОК 31

ЗВ'ЯЗОК ПОЕЗІЇ ОЛЕКСАНДРА ОЛЕКСАНДРОВИЧА БЛОКА ІЗ СИМВОЛІЗМОМ. АНТИТЕЗИ У ВІРШІ «НЕЗНАЙОМА». ЗАСОБИ ЗОБРАЖЕННЯ БЕЗДУХОВНОГО ЖИТТЯ СУСПІЛЬСТВА ТА МРІЇ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про поезію Срібної доби; знання про життя та творчість О. О. Блока; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційні*: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; *здоров'язбережні*: розуміння необхідності здорового способу життя; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: символізм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет О. О. Блока, видання його творів, текст поезії «Незнайома», презентація за темою уроку, медіазасоби.

Жити варто тільки так, аби висувати непомірні вимоги до життя; все або ніщо; очікувати несподіваного... життя віддасть нам це, тому що воно — прекрасне.

О. Блок

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Експрес-опитування

- ▼ Який період у російській поезії називають Срібною добою? Чому?

- ▼ Якими є характерні риси цього періоду?
- ▼ Назвіть найвідоміших представників літератури Срібної доби.
- ▼ На яких засадах формувався символізм у російській літературі та якими є головні ознаки цього напрямку?

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Сьогодні ми відкриємо для себе одну з найяскравіших постатей Срібної доби — Олександра Олександровича Блока, видатного російського поета, драматурга, публіциста. Значення О. Блока як особистості та як художника стисло, але влучно визначила Анна Ахматова: *«Блока я вважаю не тільки найвизначнішим поетом першої чверті ХХ ст., а й людиною-епохою, тобто найхарактернішим представником свого часу...»*.

Для багатьох своїх сучасників — майстрів слова, критиків, величезної аудиторії читачів — він був культовою постаттю. У ньому вбачали обраного долею спадкоємця російської лірики ХІХ ст. та відкривача шляхів поезії ХХ ст., лицаря Прекрасної Дами і митця, зачарованого *«музикою революції»*, уособлення поезії та медуіма, який відтворював у своїх художніх картинах нетутешній світ — світ таємничий і прекрасний.

Звісно, упродовж одного уроку ми не зможемо розкрити всі грані таланту цієї яскравої постаті, але спробуємо хоча б частково відчувати світ митця.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Творчо-аналітична робота

- ▼ Колективно складіть опорну схему-конспект «Життя О. О. Блока»¹.

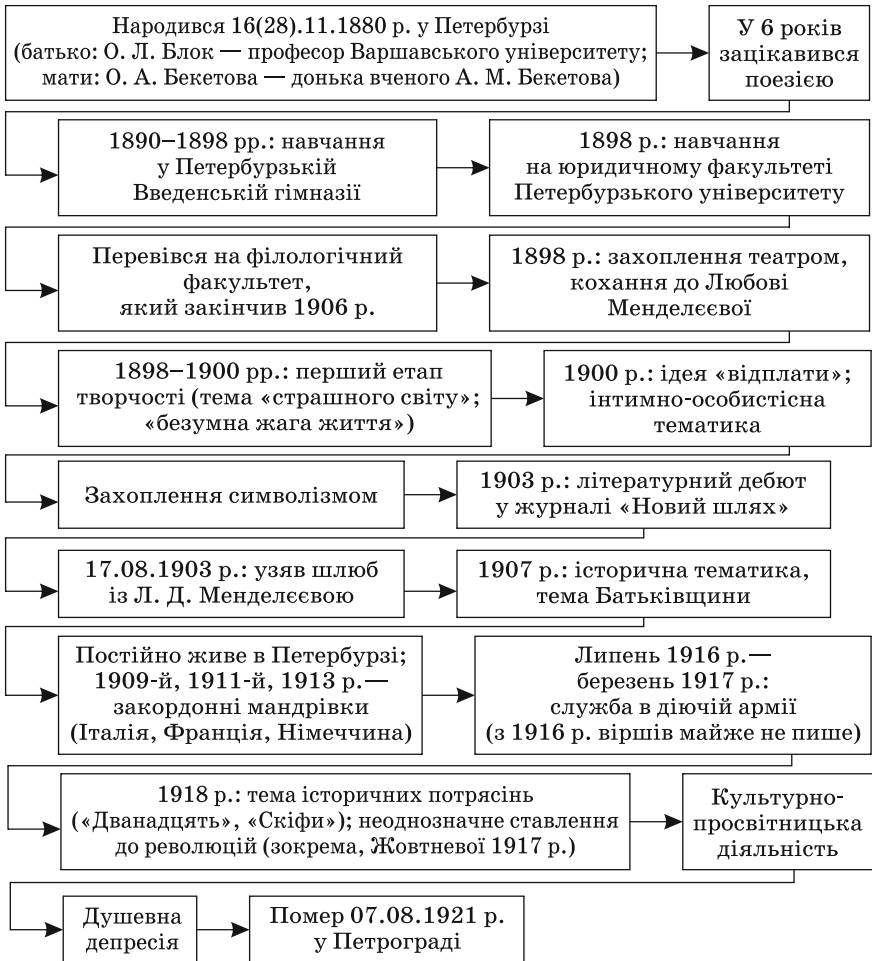

Олександр Блок

¹ *Примітка.* На базі самостійно знайденої учнями інформації. У процесі знайомства з життям поета доречно використати фотоілюстрації, спогади його сучасників.

Очікуваний результат

Життя О. О. Блока

2. Аналізування поетичного твору

(Учні виразно читають та аналізують поезію «Незнайома» О. О. Блока.)

- ▼ Скільки частин можна виокремити у вірші? Схарактеризуйте їх.
- ▼ Утіленням чого є образ Незнайомої?
- ▼ Яким є настрій твору?
- ▼ Розкажіть про віршовий розмір твору. (Двоскладовий ямб, перехресне римування.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

2. Постановка та розв'язання проблемного питання

- ▼ Доведіть, що для поезії О. Блока характерний символізм.

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Усне словесне малювання

- ▼ Розкажіть, яким ви побачили Олександра Блока — як митця та людину.

2. Декламування поетичних творів

(Учні декламують інші твори О. О. Блока (за наявності часу).)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене.

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про А. А. Ахматову та декламування її віршів.

УРОК 32

АННА АНДРІЇВНА АХМАТОВА Й АКМЕЇЗМ. ЕТАПИ ТВОРЧОСТІ МИТЧИНІ. ПРОВІДНІ ТЕМИ Й МОТИВИ РАННЬОЇ ЛІРИКИ

А. А. АХМАТОВОЇ, ОБРАЗ ЛІРИЧНОЇ ГЕРОЇНІ, КОНКРЕТНІСТЬ ОПИСІВ, ЩОДЕННИКОВІСТЬ ТА ПСИХОЛОГІЗМ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про поезію Срібної доби; знання про життя та творчість А. А. Ахматової; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; інформаційні: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; соціальна та громадянська: розуміння ролі творчої спадщини поетів у ствердженні суспільно-значущих ідей для своєї доби й сучасності; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: акмеїзм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети А. А. Ахматової (образотворчі та фотографічні), видання її творів, презентація за темою уроку, медіазасоби.

*Лірика для Ахматової — не душевна сировина,
а найглибше перетворення внутрішнього досвіду.*
Л. Гінзбург

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

Бліцопитування

- ▼ Яку картину створюють перші чотири строфи вірша О. Блока «Незнайома»?
- ▼ Якими є характерні деталі цієї картини? Яку роль вони відіграють?
- ▼ Які риси Незнайомої вказують на її приналежність до реального світу?
- ▼ Які риси примушують читача сприймати Незнайому як гостю з інших світів?
- ▼ Чи можна стверджувати, що Незнайома — реальна істота, а не мрія ліричного героя?
- ▼ Якими словами ви б стисло описали талант О. Блока?

Анна Ахматова

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Анна Андріївна Ахматова... Поетеса, творчість якої узагальнила шлях розвитку російської культури від Срібної доби до періоду хрущовської відлиги. Дебютувавши у межах акмеїстської течії, Ахматова впродовж своєї мистецької еволюції сягнула вершин модерністської лірики. Критика майже одразу відвела А. Ахматовій місце поруч із О. Блоком; та й сам Блок з великою повагою вирізняв її на тлі багатьох творчих особистостей Срібної доби. Він навіть книжки свої надписував їй як рівний — рівний: «Блок — Ахматовій».

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів)

- ▼ Що таке акмеїзм?
- ▼ Назвіть естетичні засади акмеїзму.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

(Учні виступають з оглядом (презентацією) життєвого шляху А. А. Ахматової.)

- ▼ За повідомленнями однокласників складіть стислий опорний конспект уроку.

Очікуваний результат

- 11 (23) червня 1889 р. — народження А. А. Ахматової (Горенко).
- 1900–1905 рр. — навчання в Царськосільській жіночій гімназії.
- 1906 р. — переїзд до Києва.
- 1910 р. — шлюб із М. Гумільовим.
- Березень 1912 р. — вихід друком першої збірки «Вечір».
- 18 вересня 1913 р. — народження сина Лева.
- 1914 р. — вихід друком другої збірки «Чотки».
- 1918 р. — розлучення з М. Гумільовим, шлюб із В. Шилейком.
- 1922 р. — шлюб із М. Пуніним.
- Грудень 1933 р. — перший арешт сина, Льва Гумільова.
- 1935 р. — переїзд до Москви, зумовлений другим арештом сина.
- 1938 р. — третій арешт і засудження Л. Гумільова.
- 1940 р. — вихід друком збірки «З шести книг».
- 28 жовтня 1941 р. — евакуація до Ташкента.
- Травень 1943 р. — вихід друком збірки віршів у Ташкенті.
- 15 травня 1945 р. — повернення до Москви.
- Літо 1945 р. — переїзд до Ленінграда.
- 1 вересня 1946 р. — виключення А. А. Ахматової зі Спілки письменників.
- Листопад 1949 р. — четвертий арешт і засудження Л. Гумільова.
- Травень 1951 р. — відновлення в Спілці письменників.
- Грудень 1964 р. — здобуття премії «Етна-Таорміна».
- 5 березня 1966 р. — смерть.

3. Слово вчителя

— **Загальний огляд творчості А. А. Ахматової.** У житті А. А. Ахматової були і злети, і падіння; взаємини з читацькою аудиторією також зазнавали змін: шалений успіх перших книжок, що уславили її як російську Сапфо, і багаторічний період писання віршів без надії побачити їх надрукованими. З одного боку були знаки міжнародного визнання її таланту, з іншого — цькування, організоване партійною верхівкою, та відверте ігнорування. Як поетеса вона також здолала складний творчий шлях: починала з камерного жанру, захоплювалася особистими любовними переживаннями, завершила ліриком

з широким епічним охопленням буття, органічно пов'язаного з долею свого народу й землі, схильного до філософських рефлексій.

Творчість поетеси генетично пов'язана з традиціями російської психологічної прози, важливим чинником формування її поетичної манери була естетична програма акмеїзму з її запереченням містицизму й символістських принципів творення художнього світу та прагненням повернути поезію обличчям до реального життя. В її поезії — зосередження на внутрішньому, предметному, чуттєвому.

4. Аналізування поетичних творів

(Учні виразно читають та аналізують вірш А. А. Ахматової «Сіроокий король».)

- ▼ Які мотиви ахматовської лірики звучать у вірші «Сіроокий король»?
- ▼ За допомогою яких деталей розкрито психологічний стан героїв?
- ▼ Знайдіть приклади стриманих емоційних реакцій героїв у творі. Які почуття приховано за цим зовнішнім спокоєм?

Методичний коментар. Літературні критики не змогли дізнатися, кому насправді присвячено вірш «Сіроокий король». На момент написання цього твору Ахматова була з головою занурена в сімейну, домашню обстановку. Не було жодного чоловіка в цей період часу, який міг бути схожим на сіроогого героя. Саме тому склалася думка, що герой цього вірша — це чергова вигадка поетеси.

До того ж Ахматова щойно завершила весільну подорож містами Європи. Швидше за все, образ лицаря народився в її уяві саме завдяки цьому.

Перед читачем постають два паралельні світи, які в один момент зіткнулися й об'єдналися.

Головний герой вірша гине на полюванні. І ця подія завдає надзвичайного болю поетесі. Неймовірний контраст створює байдужість оточуючих, які не реагують на таку сумну подію. Звістку про те, що сталося, повідомляє героїні чоловік. Однак він співчуває не своїй дружині, яка поранена звісткою до глибини душі, а вдові, яка щойно втратила свого короля і вмить посивіла.

Такий таємний сенс віршованої роботи ще раз підкреслює досить холодні взаємини між Ахматовою та її чоловіком — Гумільовим. Справжнє кохання поетеси померло. Сіроокий король загинув. Такою творчою роботою Анна Ахматова говорить про те, що заміжній жінці, якій не вдалося побудувати особистого щастя, більше не варто шукати його деінде й заводити таємні романи.

Хоча кризь рядки читач бачить натяк на те, що сірі очі її дочки схожі на погляд загадкового сіроогого короля. Поетеса оплакує його смерть і цим ще більше руйнує свої сімейні взаємини.

(Учні виразно читають та аналізують вірш А. А. Ахматової «Був ти нецирим у ніжності...».)

- ▼ Знайдіть у вірші «Був ти нецирим у ніжності...» відомі вам ознаки художнього світу Ахматової.
- ▼ Сформулюйте концепцію кохання у вірші.
- ▼ У чому, за логікою твору, полягає різниця між любовними почуттями жінки й чоловіка?
- ▼ Якою є роль християнських мотивів у вірші?
- ▼ Як ви розумієте слова героїні: «Ні прутиком, ні трояндою не буду в садах Отця»?

(Учні виразно читають та аналізують вірш А. А. Ахматової «Жовтіє світло з темноти...».)

- ▼ З ким, на вашу думку, веде діалог лірична героїня твору «Жовтіє світло з темноти...»: з коханим чи сама із собою?
- ▼ Визначте настрій цього вірша.
- ▼ Що ви можете сказати про художню образність вірша?
- ▼ «Кожен вірш — новела у найнапруженіший момент свого розвитку, звідки відкривається можливість побачити весь попередній перебіг подій» (В. Жирмунський). Доведіть або спростуйте цю думку на прикладі вірша «Жовтіє світло з темноти...».

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя (запис до зошитів)

(Учитель узагальнює характеристики поетичної творчості А. А. Ахматової.)

- ▼ За почутою інформацією складіть стислий опорний конспект.

Очікуваний результат

Загальна характеристика поетичної творчості А. А. Ахматової

- Загальна настанова на «пізнання світу через біль».
- Розроблення теми кохання під кутом зображення драматичних надломів і розривів почуття, утілення настроїв розчарування, туги й образи; рефлексія над нерозділеним або втраченим коханням.
- Матеріалізація душевних переживань, перекладання глибинних рухів душі тілесною мовою (мімікою, жестами).
- Позиція морального стоїцизму, духовної стійкості та гідності й переживання трагічних життєвих випробувань, готовності власною долею розділити загальнонародне лихо.
- Тема особистої та історичної пам'яті, її поєднання з ідеєю морального обов'язку та проблемою безсмертя.

- Тема пам'ятника (яка розвиває традиції російської поезії XIX ст.), її зв'язок з осмисленням можливостей поетичного слова та призначенням поета.

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Складання сенкана

- ▼ Напишіть сенкан на одну із тем: «Поезія Ахматової», «Почуття», «Анна».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: одну з поезій А. А. Ахматової вивчити напам'ять (*за вибором, можна мовою оригіналу*).

Індивідуальне (*для охочих*): знайти цікаві вислови про А. А. Ахматову чи цікаві факти з її життя.

УРОК 33

ПОЕМА А. А. АХМАТОВОЇ «РЕКВІЕМ» ЯК ВІДОБРАЖЕННЯ ОСОБИСТОЇ І СУСПІЛЬНОЇ ТРАГЕДІЇ. ПРОТЕСТ ПРОТИ НАСИЛЬСТВА, БІБЛІЙНІ МОТИВИ В ПОЕМІ. ОБРАЗ МАТЕРІ. А. А. АХМАТОВА Й УКРАЇНА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про поезію Срібної доби; знання про життя та творчість А. А. Ахматової; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок оточуючих; *інформаційні*: уміння самостійно знаходити потрібну інформацію та презентувати її; *здоров'язбережні*: розуміння необхідності здорового способу життя; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд)

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: акмеїзм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети А. А. Ахматової (образотворчі й фотографічні), тексти поеми А. А. Ахматової «Реквієм», ілюстрації до творів митчини, відеофільм, медіазасоби.

Ні, не під чужинним небозводом
Вирієм я тішила судьбу —
Я тоді була з моїм народом,
Там, де мій народ, на лихо, був...
А. А. Ахматова «Реквієм»¹

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Учні декламують напам'ять вірші А. А. Ахматової.)

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні повідомляють цікаві факти із життя А. А. Ахматової.)

Очікуваний зміст повідомлення

- Протягом свого свідомого життя Ахматова вела щоденник, фрагменти якого вийшли друком 1973 року. Напередодні своєї смерті, лягаючи спати, поетеса написала, що їй шкода, що тут, у кардіологічному санаторії, немає її Біблії. Імовірно, Анна Андріївна передчувала, що нитка її земного життя от-от обірветься.
- У «Поємі без героя» Ахматової є рядки: *«Чистий голос: я до смерті готовий»*. Ці слова звучали і в житті: їх промовив друг і соратник Ахматової по Срібному століттю Осип Мандельштам, коли вони разом із поетесою гуляли Тверським бульваром.
- Після арешту Льва Гумільова Ахматова разом із сотнями інших матерів ходила до сумно відомої в'язниці «Хрести». Одного разу одна зі змучених чеканням жінок, побачивши поетесу та впізнавши її, запитала: *«А ЦЕ ви можете описати?»*. Ахматова відповіла ствердно і саме після цього випадку розпочала роботу над «Реквіємом».
- Незадовго до смерті Ахматова все-таки зблизилася із сином Львом, який упродовж тривалого часу незаслужено на неї ображався. Після смерті поетеси Лев Миколайович узяв участь у спорудженні пам'ятника разом зі своїми студентами (Лев Гумільов був доктором Ленінградського університету). Матеріалу бракувало, і сивочолий лікар разом зі студентами блукав вулицями у пошуках каменів.

¹ Тут і далі: цитати з поеми А. А. Ахматової «Реквієм» наведено у перекладі Володимира Золотовітра.

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Як ви вже знаєте, одна з найталановитіших поетес Срібного століття Анна Ахматова прожила довге, насичене як яскравими моментами, так і трагічними подіями життя. Вона тричі брала шлюб, однак щастя не пізнала. Вона була свідком двох світових воєн, протягом кожної з яких відчувала нечуваний творчий підйом. У неї були складні стосунки із сином, який став політичним в'язнем, і до кінця життя поетеси вважав, що та віддала перевагу творчості, а не любові до нього... Сьогодні ми дізнаємося, чи це справді так.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

Учитель *(декламує епіграф до уроку)*. Наприкінці уроку ми повернемося до цих рядків.

2. Слово вчителя

(Учитель розповідає про зв'язки Анни Ахматової з Україною.)

- ▼ За почутою інформацією складіть стислий опорний конспект.

Очікуваний результат

- А. А. Ахматова народилася в Україні, поблизу Одеси.
- Родовід А. А. Ахматової тісно пов'язаний з Україною: батько походив з козацької старшини, дід за материнською лінією був начальником канцелярії при київському генерал-губернаторові та брав участь у благоустрої Києва. Вийшовши у відставку, оселився в Україні, де були розташовані його маєтки.
- Анна Ахматова відвідувала Поділля двічі — 1896-го та 1912 р. У її щоденнику занотовано: *«Я всі свята проводила у тьоті Вакар у Слобідці Шеліховській...»*. Це мальовниче подільське село знають у багатьох країнах світу завдяки славетній поетесі.
- Улітку 1914 р. у Києві А. А. Ахматова навчалася в останньому класі Фундуклеївської жіночої гімназії.
- 1905 рік минув у Євпаторії, гімназійний курс тієї зими опановувала вдома через хворобу (загострився туберкульоз). Зате улюблене море шуміло весь час поряд, воно заспокоювало, лікувало й надихало.
- 1958 року А. А. Ахматова переклала російською мовою збірку поезій Івана Франка «Зів'яле листя».

3. Словникова робота (запис до зошитів)

Реквієм — це католицьке богослужіння за померлим, а також траурний музичний твір. Слово *реквієм* походить від перших слів

латинської молитви «Вічний спокій» і означає *спокій*. У музичному мистецтві найвідомішим є «Реквієм» В. А. Моцарта. Саме у Моцарта Ахматова запозичила свою назву. Як у творі видатного композитора, так і в поемі Ахматової 12 частин.

4. Слово вчителя

— Пізня поезія А. А. Ахматової. Правда совісті змушувала поетесу-християнку знаходити духовний зміст у супереч важким випробуванням, які в той період припали на її долю та долю всього народу. Саме тоді, коли більшість друзів Ахматової емігрувала, вона не залишила Батьківщини, свого народу. Про це поетеса говорила в епіграфі до поеми «Реквієм», який сьогодні є епіграфом нашого уроку.

Доля Ахматової сповнена бідами. 1921 року розстріляли М. Гумільова, колишнього чоловіка поетеси, друзі опинилися в еміграції. 1935 року за антирадянську діяльність заарештували її сина, Льва, який проведе у таборах 13 років. Увесь цей час мати боротиметься за його життя та свободу. Писатиме вірші, багато з яких знищить сама, побоюючись за сина. Хвиля репресій також торкнулася її другого чоловіка — мистецтвознавця М. Пуніна.

Історія написання поеми «Реквієм». Швидше за все, поема «Реквієм» спочатку була фрагментами, частинами, які зберігалися розрізнено у шифрованому вигляді. Ці частини було записано лише на початку 1960-х рр. Але видати поему тоді не судилося.

У Радянському Союзі «Реквієм» було опубліковано лише 1987 року. Поема вийшла друком без згоди авторки в Мюнхені 1963 року. Замість передмови Ахматова описала реальний факт із біографії. Тут є відповіді на всі запитання: поетеса спочатку таємно, пошепки, а потім на весь голос донесла небезпечне слово правди про смертельну епоху і про живу людську душу, яку не можна вбити.

Отже, тема твору — трагедія радянського народу за часів панування тоталітарної системи. В особистій трагедії Ахматова показує трагедію всього народу, страшну правду життя. Найповніше тему розкриває «Вступ», у якому змальовано картину країни, розколотої навіпіл величезним тюремним муром. Обабіч муру стоять засуджені та нескінченні черги їхніх рідних, місто гойдається «зайвим доважком» біля в'язниць. «Епілог» знову повертає до загальної теми, знову виникає образ тюремної черги, але вже символічний. Друга частина «Епілогу» розкриває традиційну «тему монумента». Але в Ахматової ця тема набуває трагічного і філософського звучання. Такого ще не було: щоб поет заповадав поставити собі пам'ятник під тюремною стіною! Це мав би бути пам'ятник усім невинним жертвам, яких закатували в страшні 1930-ті та інші роки.

За жанром — це ліро-епічний твір, тобто ліричний твір, у якому є зв'язок з реальними подіями, з правдою життя. Особливою є також мова твору: у своїй поемі Ахматова традиційний розмовно-інтелігентський стиль змінює на народний. Поетеса широко використовує фольклорні традиції: «горькая обновушка», «кровушка», «за тобой, как на выносе шла», «горница», «жёнки», «чело», «выть». У поемі наявна давня традиція народного плачу.

5. Робота з епіграфом до уроку (продовження; запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть есе за темою «Сила слова А. А. Ахматової».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Одним словом по черзі підбийте підсумки сьогоднішнього уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати «Реквієм» А. А. Ахматової.

УРОК 34

РМ (ПИСЬМОВО). ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕКСТУ ПОЕМИ А. А. АХМАТОВОЇ «РЕКВІЄМ»

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про творчість А. А. Ахматової; уміння аналізувати проблематику, образну систему, композицію, засоби виразності поетичного твору на прикладі поеми «Реквієм»);
- **ключові** (уміння вчитися: навички виразного читання, аналізу тексту, самостійного мислення; **комунікативні**: навички роботи в групі; **інформаційні**: навички роботи з підручником; уміння критично оцінювати теоретичний матеріал; **соціальні**: свідоме ставлення до світу, його протиріч і розмаїття; **загальнокультурні**: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок розвитку усного та писемного мовлення.

Основні терміни й поняття: ліричний герой.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет А. А. Ахматової, тексти поеми «Реквієм», аудіозапис (В. А. Моцарт «Реквієм»), медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Евристична бесіда

- ▼ Який літературний період ми наразі вивчаємо?
- ▼ Чому він має таку назву?
- ▼ Який часовий період охоплює ця доба?
- ▼ Чому цю добу називають трагічною?
- ▼ Творчість яких поетів цієї доби ми вивчали?
- ▼ Що ви знаєте про історію створення А. Ахматовою поеми «Реквієм»?
- ▼ Якою є тема поеми?

III. ОГолошення теми й мети уроку. Мотивація навчальної діяльності

1. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні прослуховують фрагмент «Реквієму» В. А. Моцарта.)

2. Слово вчителя

— Дихаючи отруйним повітрям, у якому задихалися мільйони співгромадян, спостерігаючи, як Батьківщина, що на початку ХХ ст. вражала світ розквітом культури, стрімко перетворюється на жорстоку виправну колонію, у якій «удосконалення» людської природи супроводжується хрускотом кісток і ріками крові, Ахматова дедалі глибше усвідомлювала свою особисту причетність до загальнонародного лиха. Жахливу абсурдність того, що відбувалося в країні та в її власній долі, поетеса з афористичною влучністю згодом сформулює у поетичному рядку: *«Таке вигадував Кафка»*. Тож над сторінками її поеми ми сьогодні працюватимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Слово вчителя (запис до зошитів)

— Композиція поеми «Реквієм». Поема містить окремі вірші, різні за тематикою, звучанням, віршовою структурою, що створює ефект емоційного напруження, схвильованого монологу ліричної героїні, яка переживає драму в особистому і суспільному житті.

2. Аналізування поетичних творів

- ▼ Складіть аналітичну таблицю за поемою А. А. Ахматової «Реквієм».

Очікуваний результат

Частина поеми	Ключові слова та фрази	Засоби
Посвята	Горе, тюрма, каторга, вирок	Звертання: « <i>Де тепер сестриці безталанні / Двох моїх осатанілих літ?..</i> »
Вступ	Пісня розлуки, «зорі смерті»	Образ ліричної героїні
I	Цвинтар, «крига ікони», «смертний піт», «смертна мить», «вити і вить»	Образ ліричної героїні
II	«Хвора жінка в нім. Сама. Мужа вбито. Син в тюрмі. Хто заплаче по мені?»	Образ ліричної героїні
III	Ніч	Образ ліричної героїні
IV	«Уявити б тобі...»	Звернення до себе
V	Кат, «все переплуталось», «кадильний подзвін», «у небуття сліди», «зловісний знак»	Образ ліричної героїні
VI	«Не збагну», «нашіптують про смерть»	Почуття ліричної героїні
VII. Вирок	«Треба...»	«Треба вбити пам'ять і любов, Треба, щоб душа закам'яніла, Треба вивчитися жити знов»
VIII. До смерті	«Мені вже все дарма»	Почуття героїні: байдужість, бажання померти
IX	«Чорне безуму крило»	Образ безумства
Розп'яття	«Хор янгольський», «небесна твердь»	Біблійні персонажі: ангели, Магдалина. Образ матері
Епілог	Страх, страждання, «вуста безкровні», «сухенький сміх»	Близькість ліричної героїні до народу

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Бесіда-узагальнення

- ▼ Погляньте на ключові фрази кожної частини поеми. Що в них спільного? Чому?
- ▼ Від імені кого ведеться оповідь у творі?
- ▼ До кого звертається героїня поеми?
- ▼ Який настрій має поема?
- ▼ Які кольори домінують у художньому просторі поеми?
- ▼ Які узагальнені образи діють у цьому творі?
- ▼ Яке місце відведено жінці в поемі?
- ▼ Чому композиція поеми не має чіткої структури? Чи допомагає така фрагментарність створити емоційне напруження?
- ▼ Чому поетесі вдалося настільки чітко й чуйно передати страждання «стомільйонного народу»?
- ▼ У чому, на вашу думку, полягає сутність звернення до біблійної тематики?

2. Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть в довільній формі невелику творчу роботу за темою «Щоб ніколи не повторилося...».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Узагальнювальне слово вчителя

— У художньому світі А. А. Ахматової відбувається матеріалізація складних і тонких душевних порухів. Поетеса широко використовує психологічну деталь. Ахматовській ліриці притаманні емоційна стриманість, лаконізм і аскетизм у доборі художніх засобів, настанова на відтворення буденної мови; і при цьому вона досягає довершеності поетичної мови.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні на уроці я...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: підготувати запитання для взаємоперевірки за вивченим на уроці.

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про В. В. Маяковського та виразне читання його віршів (за вибором учителя й учнів).

Для охочих: переглянути фільм «Панянка та хуліган» (реж. Є. О. Славінський та В. В. Маяковський, 1918, РРФСР).

УРОК 35

ВОЛОДИМИР ВОЛОДИМИРОВИЧ МАЯКОВСЬКИЙ — ПОЕТ-НОВАТОР. УПЛИВ ФУТУРИЗМУ НА ПОЕТИКУ МИТЦЯ. ПРОТИСТАВЛЕННЯ НИЦОЇ БУДЕННОСТІ Й ПРАГНЕННЯ ЛІРИЧНОГО ГЕРОЯ ДО ІНШОГО (ОМРІЯНОГО) СВІТУ В РАННІЙ ЛІРИЦІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу та футуризм; знання про життя та творчість В. Маяковського; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі, лідерські здібності; інформаційні: уміння знаходити і критично осмислювати інформацію та презентувати її; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: футуризм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети та видання творів В. В. Маяковського, фрагмент кінофільму «Панянка та хуліган» (реж. Є. О. Славінський та В. В. Маяковський, 1918, РРФСР), аудіозапис декламування вірша «Послухайте!» В. В. Маяковським, медіазасоби.

*Якщо зірки засвічують —
виходить — це комусь треба?
Виходить — хтось хоче, щоб вони були?
В. В. Маяковський «Послухайте!»*

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

**Перевірка домашнього завдання.
Інтерактивний прийом «Методика
взаємозапитань»**

(Учні ставлять одне одному запитання й відповідають на них. Якщо школярі не зважили на якісь важливі деталі, запитання формулює вчитель.)

Володимир Маяковський

III. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте рядки, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотують до зошитів епіграф до уроку.)

2. Слово вчителя

— Такі запитання ставити могла тільки зірка! Навіть на тлі на-
прочуд багатьох талантами російської поезії початку ХХ ст. В. Ма-
яковський справляє враження велетня!

Доля і творчий шлях поета — яскравий приклад пристрасно-
го служіння мистецтву у трагічний для Батьківщини період. Його
називали *поетом-бунтарем, поетом-трибуном*, тому що з перших
своїх творів В. Маяковський повстав проти тих правил суспільно-
го життя, що нищать в людині все людське, закликав «розливом
нового потоку» переміряти «світів городи»... Саме про такого поета
з трагічною долею ми сьогодні говоритимемо.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленням про життя В. Маяков-
ського.)

2. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні переглядають фрагменти кінострічки «Панянка та ху-
ліган» (реж. Є. О. Славінський та В. В. Маяковський, 1918, РРФСР).)

Методичний коментар. Такий перегляд допоможе увійти в епо-
ху. Ознайомлювати з творчістю поета доцільніше після огляду
його життя.

3. Повторення теорії літератури (запис до зошитів)

- ▼ Що таке футуризм?
- ▼ Назвіть його характерні ознаки.

4. Аналізування поетичних творів

(Учні декламують та аналізують вірш «А ви змогли б?...»
В. В. Маяковського.)

- ▼ Які слова змальовують світ буденності, позбавлений будь-якої
мети? Які слова символізують існування іншого світу — пре-
красного й духовного?
- ▼ У чому полягає основний конфлікт твору «А ви змогли б?...»?
Яким є його головний мотив?

- ▼ Схарактеризуйте ліричного героя твору.
- ▼ Яке питання В. Маяковський виніс у назву та фінал?
- ▼ Які тропи використовує поет?

(Учні декламують та аналізують вірш «Послухайте!» В. В. Маяковського.)

- ▼ Схарактеризуйте образ ліричного героя вірша «Послухайте!».
- ▼ До чого поет прирівняв зірки?
- ▼ Яким є ставлення до Бога у творі? *(Особливо вражає у цій картині «жиляста рука»¹, що пасує більше трудівникові, аніж Творцеві Всесвіту. Підкреслюючи буденність, прозаїчну олюдненість образу Бога, Маяковський позбавляє того ореолу недосяжності, надприродної могутності та величі. Зображений ним Бог не підноситься над людиною, а стоїть поруч із нею.)*

5. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні прослуховують аудіозапис вірша «Послухайте!» у виконанні В. В. Маяковського.)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Інтерактивний прийом «Слово до автора»

- ▼ Уявіть, що вам випала нагода поспілкуватися з В. Маяковським. Що б ви йому сказали? Яке враження у вас склалося від його поезій?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Узагальнювальне слово вчителя

— У віршах, які ми щойно прослухали, з особливою силою пролунали саме пафос самоствердження та самовиявлення поетичного «я» поета. Так, у вірші «А ви змогли б?..» виявлено щонайменше три головних мотиви його ранньої лірики. Насамперед, це мотив міста, а отже, мотив нової міської «машинної», за словом футуристів, цивілізації. З образом флейти можна співвіднести другий важливий смисловий мотив твору: образ флейти — це загальноживана тогочасна метафора поезії; мотивом флейти поет створює образ власної поезії, яку усвідомлює як альтернативу традиційної абстрагованої від реального життя з його злободенними проблемами лірики символістів та акмеїстів. Третій мотив — декларування власних принципів поетичного мистецтва, поданих через своєрідне футуристичне бачення.

¹ Тут і далі: цитати з твору В. В. Маяковського «Послухайте!..» наведено у перекладі Кіри Шахової.

Проблематику вірша «Послухайте!» найчастіше тлумачать як декларацію загальної світоглядної позиції поета. Поет звертається до теми призначення людини, сенсу її земного та зоряного існування і стверджує, що особистість не проживе без краси, яку створюють диваки-поети. Ліричний герой вірша — саме такий поет, для якого немає часових і просторових меж, він вривається до Бога, він причетний до засвічування зірок.

Ліричний герой Маяковського і в ранній ліриці, і в віршах останніх років зберігає свою цілісність. Він не приймає ситого існування, протестує проти убозтва життя, вірить у можливість змін на краще, стверджує нові ідеали засобами свого мистецтва.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: вивчити одну з поезій В. В. Маяковського напам'ять (*за вибором*).

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): знайти цікаві факти про В. В. Маяковського, підготувати стислі повідомлення про Маяковського як художника-плакатиста.

УРОК 36

ОСОБЛИВОСТІ ВІРШОВАНОЇ СИСТЕМИ В. В. МАЯКОВСЬКОГО. МЕТАФОРИЧНІСТЬ ОБРАЗІВ, ПОЕТИЧНА МОВА

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу та футуризм, тонічне віршування; знання про творчість В. В. Маяковського; читальську активність; виразність читання та артистизм);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі, лідерські здібності; *інформаційні*: уміння знаходити і критично осмислювати інформацію та презентувати її; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: футуризм, тонічне віршування, метафора, футуристичний епатаж, рима.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети, плакати В. В. Маяковського, збірки творів поета, мультимедійна презентація за темою уроку, медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****1. Декламування поетичних творів.****Перевірка домашнього завдання**

(Учні напам'ять декламують вірші В. В. Маяковського.)

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні повідомляють цікаві факти із життя В. В. Маяковського, про створені ним плакати.)

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Початок ХХ ст. — розквіт російської поезії. У цей період з'являються нові поетичні форми, по-іншому починають звучати традиційні теми, виникає незвичайна поетична мова. Саме В. В. Маяковського вважають новатором в галузі віршування. Його особливий стиль, увага до ритму вірша, нетрадиційні римування, використання нових слів — усе це відрізняє поезію В. В. Маяковського від традиційної лірики. Творчість поета досі є предметом дискусій.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Вступне слово вчителя**

— У поетичній системі Маяковського особливо важливі рими, усічені рядки, різнонаголошені вірші. Поет використовує власний стиль написання вірша: у такий спосіб В. В. Маяковський виділяє паузами важливі, на його думку, значущі рядки.

2. Теорія літератури (запис до зошитів)

Тонічна система віршування (грец. τόνος — наголос) — система віршування, яка ґрунтується на сумірності наголосів у віршорядках (ізотонізмі), а також на їхній варіативній різномірності — упорядкованій і неупорядкованій. Кількість наголосів визначає розмір віршорядка: він може бути наголошеним двічі, тричі тощо. Найчастіше спостерігаються рядки з трьома та чотирма наголосами. Ненаголошені та напівнаголошені слова виконують лише допоміжну й варіативну роль у творенні тонічного розміру.

Уважають, що є чотири щаблі переходу від силабо-тонічного віршування: 1) силабо-тонічний віршорядок — обсяг міжкіткових¹ інтервалів постійний (у ямбі та хореї — один склад, у трискладових розмірах — два склади); 2) дольний — обсяг міжкіткових інтервалів коливається в діапазоні двох варіантів (1–2 склади); 3) тактовик — обсяг міжкіткових інтервалів коливається в межах трьох варіантів (1–2–3 склади); 4) акцентовик — обсяг міжкіткових інтервалів коливається необмежено і на слух не сприймається. Суто тонічне віршування починається за порогом тактовика і вимірюється вже не кількістю стоп (відповідно кількістю сильних місць, іктів), а кількістю слів (відповідно наголосів).

Цей досить зручний для арифметичних обрахунків підхід водночас ігнорує індивідуальні особливості творів, надто тих, що їх «надиктувала» авторам певна мелодія, а також тих, де, залежно від манери декламування, емпатичні наголоси, подібно до мелодійних акцентів у пісенній тоніці, переважають словесні. Прихильники музичної та декламаційної концепції тонічного віршування шукали інших критеріїв його ідентифікації, наприклад графічних (В. Маяковський).

3. Аналізування поетичних творів

(Учні за допомогою вчителя виразно читають та аналізують вірш В. В. Маяковського «Добре ставлення до коней» (з коментуванням учителем про особливості читання цього твору).)

У ч и т е л ь. Нетрадиційний поділ вірша на рядки допомагає поетові привернути увагу читача до найголовнішого, відчуття безвихідності передано не тільки лексично, а й синтаксично — особливим поділом рядка.

- ▼ Яка картина виникла у вашій уяві під час прослуховування вірша?
- ▼ За допомогою яких художніх засобів авторові вдалося досягти такого ефекту? (*Звуконаслідування, повтори, звукопис, асонанс, алітерація; завдяки вмінню застосовувати різні поетичні засоби у творі, зокрема метафори, письменник допомагає читачам не тільки бачити картину, а й чути все, що відбувається: цокіт копит, сміх тощо. Він може кількома словами передати нам повну картину.*)
- ▼ Як відреагував натовп на падіння коня? Як до цього ставиться автор?
- ▼ Які емоції викликало у вас зображене у творі?

¹ Термін походить від слова *ікти* — наголошені склади.

- ▼ Сформулюйте основну думку цього твору. (*Вірш містить глибокий зміст, і тут варто розуміти гарне ставлення до людей, до ближніх. Автор закликає нас навчитися співчувати ближньому, підтримувати та розуміти його. Усе може статися в житті, і лише підтримка оточуючих, добре слово творять дива, змушують рухатися вперед, не зневірюватися.*)

4. Слово вчителя (запис до зошитів)

— **Метафоричність образів, поетична мова В. В. Маяковського.** Улюблений прийом В. Маяковського — *метафора*, особливо гіперболічна, побудована на перебільшенні. Нерідко Маяковський використовував так звану футуристичну метафору, що встановлює зв'язки між віддаленими речами й предметами (згадайте вірш «А ви змогли б?...», у якому читачів вражає метафоричний образ «*флейти ринв*»).

Властивий Маяковському також *футуристичний епатаж* — шокування «добропорядної публіки», коли поет уживає грубі, зухвалі, підкреслено неестетичні образи або висловлення, як, наприклад, у вірші «Нате!»: «*Я зареочу й радісно плюну, плюну в обличчя вам...*».

Часто зустрічаємо у творах Маяковського *еліпси* — пропуски значущих слів, що характерно для розмовної, емоційної мови. Подібні порушення можна пояснити негативною програмою футуристів: для них характерна декларативна відмова від норм існуючої мови. Але руйнування для художників-авангардистів було завжди актом творчим, для якого граматичні неправильності — не самоціль, а спосіб народження нових змістів.

Своєрідний і лексичний склад поезії Маяковського. Його добутки насичені розмовною лексикою, неправильними й просторічними формами (*нате, хочете*). Особливістю художнього світу поета є також часте вживання неологізмів (*хмарочоси, аероплан, автомобілі*). Він і сам любив вигадувати нові слова (російські *громадѣ, медногорлый, бесконечнотастый, стихачество, пианинить, легендарь, бродвешце* й багато інших).

Маяковського справедливо вважають також майстром римування: переборюючи сформовані в поезії традиції, він прагнув використовувати *різні види рим*. Майже всі його рими відзначаються екзотичністю, тобто вони не знайомі читачеві, не завжди навіть пізнавані як рима. Наприклад, у вірші «Послухайте!» не одразу помітне досить послідовне перехресне римування, оскільки цей вірш складається всього з чотирьох чотиривіршів, кожен рядок розбито на сегменти за рахунок написання їх драбинкою.

Слід зазначити, що *драбинка* — це новаторство Маяковського. Воно виявлялося в тому, що поет розбивав віршовані рядки, кожне окреме слово ставало ніби сходиною (звідси назва — драбинка), що підказує читачеві зупинку, своєрідну паузу для акцентування на змісті слова. Звичайні розділові знаки видавалися поетові недостатніми. Це нововведення є незвичним дотепер, але воно виправдано, оскільки Маяковський уважав, що вірші призначені не тільки для читання очами, а й для проголошення вголос. Драбинка — це своєрідна підказка виконавцеві про темп читання, характер інтонації, місця пауз.

Подолання традицій виявляється також у запереченні Маяковським старих законів мелодійності віршованої мови. Він не прагне милозвучності, як це робили поети ХІХ ст., а навпаки — створює вірші так, що вони скрегочуть, ріжуть слух. Поет свідомо добирає неблагозвучні слова.

5. Аналізування поетичних творів

(Учні за допомогою вчителя виразно читають та аналізують вірш В. В. Маяковського «Борг Україні».)

- ▼ Якими мотивами пронизано цей твір?
- ▼ Які запитання до читача ставить поет? Ці запитання є конкретними чи риторичними?
- ▼ За допомогою яких художніх засобів митець розкрив дух України?

В. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАТЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя

— В. Маяковський і Україна. Костянтин Кирилович Маяковський, прадід поета по батькові, був сином полкового осавула, який служив у славному козацькому місті Бериславі Херсонської губернії, що нині розкинулося на правому березі Каховського водосховища. 1822 року, після завоювання Російською імперією Грузії, його перевели на службу на Кавказ.

Дід поета по батьківській лінії — Маяковський Костянтин Костянтинович — народився в українському Бериславі, проте виріс у Грузії, упродовж тривалого часу служив секретарем повітового правління (нині б сказали — райвиконкому) Ахалціхе.

Бабуся поета по батькові, Євфросинія Йосипівна Данилевська, походила з роду вихідця з Подільської губернії (нині — Вінницька область) козака й була двоюрідною сестрою відомого українського дослідника і письменника Г. Данилевського. (До

речі, саме Данилевського можна назвати одним із родоначальників української фантастики. У своєму фантастичному оповіданні «Життя через сто років», написаному 1868 року, він описує світ 1968 року, де: централізоване постачання міст водою, електроенергією і теплом; трансляція вистав по телефону; підземна залізниця між Англією і Францією; штучне море на місці Сахари і т. ін.)

Мати Володимира, Олександра Олексіївна Павленко, була дочкою українця, штабс-капітана Олексія Івановича Павленка (дід поета по матері), який загинув під час російсько-турецької війни 1877–1878 рр.

Батько поета, Володимир Костянтинович Маяковський, народився в Ахалціхе, навчався в Кутаїсі та Тбілісі, служив лісничим у фортеці Багдаті. Саме там народився етнічний українець В. Маяковский, який уславив Україну, Грузію та... російську літературу.

2. Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «В особі В. В. Маяковського мені відкрилося...».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Одним словом по черзі підбийте підсумки сьогоднішнього уроку.

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати есе за темою «А ви змогли б?...».

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення (презентацію) про життя Б. Л. Пастернака, виразне читання вірша «Зимова ніч».

УРОК 37

ТВОРЧИЙ ШЛЯХ БОРИСА ЛЕОНІДОВИЧА ПАСТЕРНАКА В КОНТЕКСТІ СРІБНОЇ ДОБИ. ФІЛОСОФСЬКА СПРЯМОВАНІСТЬ ЛІРИКИ Й ПРОЗИ МИТЦЯ. ТЕМИ КОХАННЯ, СЕНСУ ЖИТТЯ, ТВОРЧОСТІ, БОРОТЬБИ З НАСИЛЬСТВОМ У СПАДЩИНІ ПИСЬМЕННИКА**Мета — формувати компетентності:**

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу та футуризм; знання про життя та творчість Б. Л. Пастернака; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі, лідерські здібності; інформаційні: уміння знаходити й критично осмислювати потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: футуризм.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети та видання творів Б. Л. Пастернака, аудіозапис пісні на слова Б. Л. Пастернака «Зимова ніч», медіазасоби.

*Його груди заповнені природою до межі. Здається, уже
з першим своїм подихом він вдихнув, втягнув її всю —
і раптом захлинувся нею і все подальше життя з кожним
новим віршем (подихом) видихає її, але ніколи не видихне.*

М. Цветаєва

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Перевірка домашнього завдання**

(Охочі зачитують складені вдома есе «А ви змогли б?..».)

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****1. Слово вчителя**

Це — загуслий залиivistий свист,
Це — при березі лускіт льодинок,
Це — умерзлий у темряву лист,
Це — кількох солов'їв поєдинок.

Це — солодкий притихлий горох,
Це — усесвіту сльози в лопатках,
Це — з пюпітрів і флейт — Фігаро
Круто валиться градом на грядку...

Б. Л. Пастернак «Визначення поезії» (переклад А. Кичинського)

— Так про поезію міг сказати тільки майстер, який тонко відчував єдність та нерозривність людини і світу, людини і природи, мистецтва і життя. Усе це було для нього єдиним й основним. Лірика Пастернака, із поезією якого ми сьогодні починаємо знайомитися, сповнена майже язичницького поклоніння природі, у ній постійно наявні образи сліз від захвату і внутрішнього трепету.

2. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотовують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Борис Леонідович Пастернак — російський поет, прозаїк, перекладач, лауреат Нобелівської премії, людина з досить складною долею, якій стало мужності та сили духу протистояти натиску ідеології, зберегти вірність високому покликанню поета. Сенсація, призначення людини, сутність світу — ось проблеми, які хвилювали митця-мислителя впродовж його творчого шляху.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням (запис до зошитів)

(Учні виступають із повідомленням про життя та творчість Б. Л. Пастернака.)

- ▼ За повідомленнями однокласників складіть стислий опорний конспект.

3. Розповідь учителя

— Одвічні теми в поезії Б. Л. Пастернака. Філософська насиченість — одна з визначальних рис поезії митця. Поезію Пастернак розумів як відображення життя творчої особистості. Безумовна вимога справжньої поезії — свобода митця. Провідні теми його поезії можна визначити як одвічні: людина та її буття, людина та історія, людина та суспільство, людина та природа, людина та мистецтво, людина та кохання.

Як справжній митець Пастернак бачить світ і людину в ньому у складних взаємозв'язках, тому в межах одного вірша можуть з'являтися різні мотиви.

Сутність творчого процесу — одна з провідних тем поезії Пастернака, до якої він повертається впродовж усього творчого життя. Ця тема віддзеркалює зміни у ставленні до поезії та мети творчості. Поезія, душа, творчість — для нього ці поняття світоглядні, з роками ці мотиви набувають драматичного звучання.

Важливу роль відіграє також біблійна тема. Образ Христа в його творчості — символ людини, готової до самопожертви у боротьбі зі злом. Але, як кожній людині, їй властиві сумніви і страх, які слід подолати. Біблійні мотиви поет використовує для визначення високої духовної сутності людини, різноманітних проявів цієї духовності. Часто тему кохання Пастернак також передає за допомогою біблійних мотивів. За Пастернаком, справжнє кохання підносить людину, може врятувати духовний світ, у мороці життя стати єдиним світлом. Таке справжнє кохання є для людини нагородою та водночас вимагає самопожертви.

Борис Пастернак

4. Аналізування поетичних творів

(Учні виразно читають та аналізують вірш Б. Л. Пастернака «Зимова ніч».)

- ▼ Визначте основний прийом, який автор використав у вірші.
- ▼ Якого характеру набувають образи замічені та свічки через протиставлення?
- ▼ Які кольори асоціюєте з цими образами?
- ▼ У чому полягає смисл цих образів?
- ▼ На вашу думку, з якою метою автор використовує прийом рефрену, у центрі якого — образ свічки?
- ▼ Який ще значущий образ-символ уведено до вірша «Зимова ніч»?

5. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні прослуховують аудіозапис пісні на слова Б. Л. Пастернака «Зимова ніч».)

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Постановка та розв'язання проблемного питання

- ▼ Чи виявився Б. Пастернак у вірші «Зимова ніч» прихильником футуризму? Відповідь обґрунтуйте.

2. Експрес-опитування

- ▼ У якій родині народився Борис Пастернак?
- ▼ Із ким із відомих особистостей зустрічався поет?
- ▼ У яких університетах навчався?

- ▼ Під впливом яких модерністських течій формувалася творчість Б. Л. Пастернака?
- ▼ Чим займався митець у період творчої кризи?
- ▼ Чому поет відмовився від Нобелівської премії?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Для поетичного світу Б. Л. Пастернака характерні...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: опрацювати матеріал підручника за темою уроку, вивчити одну з поезій Б. Л. Пастернака напам'ять (*на розсуд учнів*).

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): підготуватися до виразного читання поезій «В житті я хочу до всього...» («В усьому хочеться дійти...»), «Гамлет».

УРОК 38

ВІДЛУННЯ МОТИВІВ СВІТОВОЇ КУЛЬТУРИ У ВІРШАХ Б. Л. ПАСТЕРНАКА. ЗАСОБИ ХУДОЖНЬОЇ ВИРАЗНОСТІ. МУЗИЧНІ ТЕМИ Й МОТИВИ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про модерністську літературу та футуризм; знання про життя і творчість Б. Л. Пастернака; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі, лідерські здібності; інформаційні: уміння знаходити і критично осмислювати потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: футуризм, філософська лірика.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Б. Л. Пастернака, тексти його поезій, кросворд.

*В житті я хочу до всього
Дійти — до сенсів...*

Б. Л. Пастернак «В житті я хочу до всього...»

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

1. Перевірка домашнього завдання

(Учні декламують вірші Б. Л. Пастернака напам'ять.)

2. Розгадування «Кросворда навпаки»

- ▼ Сформулюйте запитання до кросворда.

					¹ П	Р	И	Р	О	Д	А
² М	А	Л	Ю	В	А	Н	Н	Я			
	³ Ф	І	Л	О	С	О	Ф	І	Я		
		⁴ Ц	Е	Н	Т	Р	И	Ф	У	Г	А
			⁵ П	О	Е	З	І	Я			
	⁶ Ф	У	Т	У	Р	И	З	М	У		
	⁷ К	О	Х	А	Н	Н	Я				
		⁸ Ж	И	В	А	Г	О				
		⁹ М	О	С	К	В	А				

Очікуваний результат

- Одна з улюблених тем Б. Л. Пастернака. (*Природа.*)
- Одне з перших захоплень майбутнього поета. (*Малювання.*)
- Захоплення молодого Пастернака, для її вивчення виїздив до Марбурга. (*Філософія.*)
- Футуристична група, у роботі якої брав участь митець. (*«Центрифуга».*)
- Улюблений вид мистецтва Б. Л. Пастернака. (*Поезія.*)
- Один із модерністських напрямів, якому віддавав перевагу. (*Футуризм.*)
- Тема вірша «Зимова ніч», одна із провідних тем творчості. (*Кохання.*)
- Роман, за який автор зазнав гонінь, — «Доктор... (*Живаго*)».
- Місто, де народився Пастернак. (*Москва.*)

Ключове слово: Пастернак.

III. ОГЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)

— У вірші «В житті я хочу до всього...» («В усьому хочеться дійти...») Пастернак звертається до творів польського композитора Фридерика Шопена і стверджує, що музика для його ліричного героя є ще одним засобом дійти «до сенсів»: *«До сутності всіх днів моїх, / До їх причини / Та до незнаних берегів, / До правд глибини»*¹. Тож пропоную приєднатися до Бориса Леонідовича й піти вслід за ним, щоб відчутти музику слова, музику природи та музику пристрасті, які разом становлять філософію життя, філософію пізнання світу.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку й епіграф до нього.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Теорія літератури (запис до зошитів)

Філософська лірика — поезія, спрямована на філософське осмислення світу, людини, є виявом філософських поглядів ліричного героя. Філософська лірика і філософія мають спільний предмет осягнення — загальні закономірності життя, природи, розвитку суспільства; проте наука базується на узагальненнях логічного порядку, а поезія — на асоціативних роздумах. Характерні особливості філософської лірики: художня настанова на пізнання сутнісних проблем буття, часу і простору; превалювання узагальнених образів; медитація як спосіб ліричного осмислення дійсності.

2. Аналізування поетичних творів

(Учні декламують та аналізують вірш Б. Л. Пастернака «В житті я хочу до всього...».)

Учитель. Ліричний герой у віршах Пастернака — здебільшого сам поет. Не випадково його поетична мова насичена душевними переживаннями, почуттями, пристрастю, притаманними саме Пастернаку. Це своєрідні роздуми про сенс людського життя, про одвічне та тлінне, про Зло і Добро, про Землю і Космос. Роздуми про природу, мистецтво, про таємницю народження поезії та аналіз внутрішніх душевних колізій; це прагнення поета сягнути серцевини та кореня речей, які він уважав особливо вагомими й важливими.

(Учні декламують та аналізують вірш Б. Л. Пастернака «Гамлет».)

¹ Тут і далі: цитати з вірша Б. Л. Пастернака «В житті я хочу до всього...» наведено у перекладі Олесі Райської.

Ліричний герой поезії «Гамлет» усвідомлює також трагедію доби, за якої живе, і те, що він, можливо, єдиний намагається боротися з неправдою, але, незважаючи на це, готовий іти обраним шляхом до кінця. Роздуми ліричного героя непрості. Початок (зачин) одразу являє читачеві людину, яка потрапила на перехрестя історії та намагається усвідомити минуле та сучасне, прагне віднайти не тільки зміст власного життя, а й сенс буття світу. В основній частині вірша відчуваємо напружену боротьбу, що відбувається у його душі та завершується перемогою внутрішньої свободи над трагедією реальності, нездоланного духу над мороком смерті. Кульмінацією конфлікту, що зосереджується в душі особистості, є остання строфа: ліричний герой дійшов висновку, що світ фарисейства йому чужий, він почувається самотнім у навколишній дійсності, проте не відмовляється від власних моральних принципів. Відчуваємо пафос перемоги людини над собою і водночас трагедію невідворотності долі. Доля ліричного героя поезії «Гамлет» багато в чому нагадує долю автора.

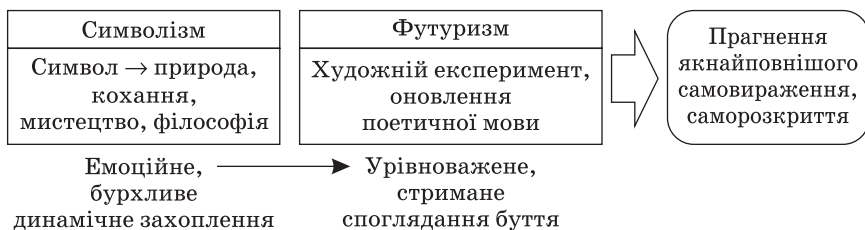
V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Творчо-аналітична робота (запис до зошитів)

- ▼ Колективно складіть схему «Еволюція поезії Б. Л. Пастернака».

Очікуваний результат

Еволюція поезії Б. Л. Пастернака

2. Інтерактивний прийом «Відкриті думки у колі»

- ▼ Чим, на вашу думку, є поезія Б. Л. Пастернака?
- ▼ Що саме для вас означають вірші цього поета?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Узагальнювальне слово вчителя

— Доля Пастернака була однією з найдивовижніших у літературі: вижити в роки сталінських репресій, пережити самотність

у Передєлкіно, отримати Нобелівську премію, стати завдяки «Доктору Живаго» відомим на весь світ, так любити свою Батьківщину, як він, і отримувати ляпаси від «своїх». Але Пастернак був сильною людиною. Він вистояв і тепер не поспішає відходити у Вічність.

2. Поетична хвилинка

(Учні декламують улюблені поетичні твори Б. Л. Пастернака за власним вибором (за наявності часу).)

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати твір-роздум за темою «Свіча горіла на столі...».

Випереджальне (*індивідуальне, для 5 учнів*): підготуватися до уроку позакласного читання за темою «Найвидатніші явища зарубіжної поезії першої половини XX ст.», бути готовими організувати роботу в групах.

УРОК 39

ПЧ. НАЙВИДАТНІШІ ЯВИЩА ЗАРУБІЖНОЇ ПОЕЗІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XX ст.¹

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про особливості розвитку європейської поезії першої половини XX ст. та її найвідоміших представників, про модернізм та авангардизм; навички літературного аналізу);
- **ключові** (уміння вчитися: навички оцінювання культурно-мистецьких явищ; комунікативні: навички роботи в групі; лідерські здібності; інформаційні: навички критичного мислення під час роботи із джерелами інформації; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; читацьку активність, світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок; урок позакласного читання.

Основні терміни й поняття: модернізм, символізм, сюрреалізм, футуризм, імажинізм, акмеїзм, неоромантизм.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети та видання творів (Велимира Хлебникова, С. О. Єсеніна, Осипа Мандельштама, М. С. Гумільова, М. І. Цветаєвої), репродукції картин представників модернізму, ілюстративний та роздавальний матеріал, аудіозаписи (пісні на вірші С. О. Єсеніна), медіазасоби.

¹ Твори для позакласного читання вчитель обирає на власний розсуд (з урахуванням рекомендацій укладачів навчальної програми). Роботу в групах можна замінити на захист учнівських проєктів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Евристична бесіда**

- ▼ Що ви пам'ятаєте про історичну та політичну ситуацію в Європі на межі ХІХ–ХХ ст.?
- ▼ Як це вплинуло на розвиток різних видів мистецтв, особливо літератури?
- ▼ Появі яких літературних явищ це сприяло?

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— На попередніх уроках ми мали змогу дослідити мистецтво поетичного слова визнаних корифеїв поезії початку ХХ ст. Звісно, це тільки маленька частка тих, чий талант увійшов до скарбниці світової літератури. Сьогодні ми пригадаємо ще кілька імен яскравих майстрів слова.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Дослідницька робота в групах «Розсип поетичного слова»**

- ▼ У 5 групах самостійно опрацюйте інформацію про поетів Срібної доби російської поезії, тексти їхніх поетичних творів, ілюстративний матеріал за темою та поділіться новими знаннями з рештою однокласників, зважаючи на рекомендації вчителя щодо напрямку роботи.

Методичний коментар. Групи отримують картки з необхідною інформацією, ілюстративний матеріал, тексти поетичних творів та рекомендації вчителя.

Картки для роботи груп

1-ша група. **Велимир (Віктор Володимирович) Хлебников (1885–1922).** Відзначити, що це російський поет, прозаїк, співзасновник кубофутуризму, один із найвизначніших авангардистів ХХ ст. Псевдоніми: Є. Луньов, Велимир Хлебников, Велиполк Хлебников. У селі Руч'ї Крестецького району Новгородської області, де 1922 року поховано Хлебникова, 1986 року відкрито музей поета, там відбуваються щорічні літературні читання. На честь

Хлебникова названо астероїд 3112, який 1977 року відкрив астроном Микола Черних.

Основні ознаки творчості: незвичайна лексика (на ранньому етапі творчості — винайдення великої кількості неологізмів), умисне порушення синтаксичних норм, активне використання таких тропів, як уособлення та плеоназм; космологічні й міфологічні мотиви.

У пошуках джерел «поезії майбутнього» звертався до слов'янських і давньосхідних міфів. Його творчість вирізняється сміливими словотворчими експериментами, що спираються на праслов'янську основу, оригінальні фонетичні композиції. Особливе місце в поезії Хлебникова посідають українські мотиви.

Велимир Хлебников

- ▼ Прочитати та проаналізувати вірші «Коли козак на вежі вартовий...», «Мені набагато приємніше...», «Вночі садиба, чингизхань!...», «Коли вмирають коні — зітхають...».
- ▼ Використати висловлювання Н. Берковського: *«Робота Хлебникова над російським словом, розвідки в його глибину, пошуки прихованих смислів і зв'язків мови, прагнення зберегти російське слово від псування, боротьба з тими, хто неакуратний з ним,— усе це поривання справжнього «сина вітчизни», бажання в слові й крізь слово побачити свою країну і свій народ в невідомих і неясних ще їхніх властивостях, бажання почути непочутне».*

2-га група. Сергій Олександрович Єсенін (1895–1925). Поет, якого вважають новоселянським. Прихильник імажинізму. Провідні теми: любов до Батьківщини, до землі; замилювання природою, милосердне ставлення до тварин. Уболіває за долю села, яке стискує «залізна рука» міста (трактори, залізниця тощо.). Багато любовної лірики. Вірш мелодійний, легкий, емоційно насичений, близький до народної творчості.

Сергій Єсенін

- ▼ Прослухати пісні на слова С. Єсеніна.

- ▼ Прочитати та проаналізувати поезії «Відгомонила золота діброва...»; «Не жалю, не зову, не плачу...»; «Шагане ти моя, Шагане...» та ін. Використати висловлювання О. Блока про С. Єсеніна: «*Вірші свіжі, чисті, голосисті...*»; М. Тихонова: «*Вірші Єсеніна не можуть постаріти, адже в них тече "вічно молода кров вічно живої поезії"*».

3-тя група. Осип Емільович Мандельштам (1891–1938). Відзначити, що Осип Мандельштам — поет, прозаїк, есеїст, теоретик та практик акмеїзму. Для його творів характерні культурологічна масштабність, класицистична чіткість ліній, пластичність і монументальність образів.

- ▼ Прочитати та проаналізувати вірші «Бессоння. І Гомер. Шатри тугих вітрил...», «За розбурхану доблесть майбутніх віків...», «Загубився у небі я,— де я?» та ін. Використати відповідь Осипа Мандельштама на запитання, що таке акмеїзм: «*Туга за світовою культурою*», «*Кожне слово є пучком смислів, і смисл поширюється від нього в різні боки*», «*Любіть існування речі більше за саму річ і своє буття більше за себе*».

4-та група. Микола Степанович Гумільов (1886–1921). Відзначити, що це представник акмеїзму. Створив цех поетів на протигагу культу вічної жіночності, що панував у ліриці російських символістів, обстоював принципи «поезії мужності».

Творчість позначена впливом неоромантизму. Приділяв значну увагу проблемам поетичної майстерності та техніці віршування. Риси творчості: новизна, сміливість поезії, гострота почуттів, схвильованість думки. Перебував у стані творчого змагання з А. Ахматовою.

- ▼ Прочитати та проаналізувати вірш «Канцона». Використати вислів М. Гумільова: «*Прекрасні вірші, як живі істоти, входять у коло нашого життя, вони то повчають, то кличуть, то благословляють...*».

Осип Мандельштам

Микола Гумільов

5-та група. Марина Іванівна Цветаєва (1892–1941). Відзначити, що це поетеса, авторка поетичних драм, есе, перекладка. Її лірику характеризують сповідальний пафос, романтичний розмах почуттів, достовірне передавання стихії внутрішнього життя, зв'язок із фольклорною традицією, мовні експерименти (із синтаксисом, морфемами). У центрі поетичного світу Цветаєвої — «я» ліричної героїні, яка прагне поєднати «життєтворчість» з поетичним ремеслом, висловити свою безмірність «у світі мір», виявити в художньому слові, що наділяється магічною силою, потаємну сутність буття. Для творів М. Цветаєвої є характерними не мелодійність, а дисгармонійність, поривання, різка зміна настроїв.

Марина Цветаєва

- ▼ Прочитати та проаналізувати вірші «Не самозванка — господиня я...», «Не розвести нас ворожнечі...» та ін. Використати вислів М. Цветаєвої: *«І найкраще поет прислужиться своєму часові, якщо дасть йому через себе сказати, сказатися»*.

2. Презентація результатів роботи груп

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні на уроці мене найбільше вразило...».

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити особливості розвитку літератури модернізму на початку XX ст., підготуватися до написання контрольної роботи за темою «Шедеври європейської лірики першої половини XX ст.».

УРОК 40

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМОЮ «ШЕДЕВРИ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЛІРИКИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ ХХ ст.» (РІЗНОРІВНЕВІ ЗАВДАННЯ)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (систематизовані й узагальнені знання з теми «Шеведри європейської лірики першої половини ХХ ст.»; творче мислення; писемне мовлення; гуманістичний світогляд; уміння аргументувати власну точку зору);
- **ключові** (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, творчих умінь і навичок.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. ОГолошення теми й мети уроку.
мотивація навчальної діяльності****III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ****1. Інструктаж щодо виконання контрольної роботи****2. Виконання контрольної роботи****I варіант**

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Одна з найвизначніших течій авангардизму:
 - а) сюрреалізм;
 - б) імажизм;
 - в) дадаїзм;
 - г) футуризм.
2. Течія в російській літературі, яку представляли Андрій Бєлий, О. Блок, С. Соловйов:
 - а) Імпресіонізм;
 - б) футуризм;
 - в) символізм;
 - г) акмеїзм.
3. Авангардистський поет, якого називали «поетичним Гартманом», що важко пристосовується до людських критеріїв:
 - а) Р. М. Рільке;
 - б) Гійом Аполлінер;
 - в) Ш. Бодлер;
 - г) Поль Елюар.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Російський поет Срібної доби, який перебував поза будь-якими літературними угрупованнями:

- а) *М. Цветаєва*;
 в) В. Маяковський;
 б) О. Блок;
 г) Б. Пастернак.
5. Письменник-модерніст, який зажив репутації «пророка минулого» й «Орфея XX ст.»:
 а) Гійом Аполлінер;
 в) *Р. М. Рільке*;
 б) А. А. Ахматова;
 г) В. Маяковський.
6. Поетеса, яку називали російською Сапфо:
 а) М. Цветаєву;
 в) О. Телігу;
 б) З. Гіппіус;
 г) *А. Ахматову*.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Якою поетичною новацією ознаменований паризький період життя Р. М. Рільке?
 а) Привнесенням містичного струменя в поезію;
 б) *розроблянням жанру «вірша-речі»*;
 в) використанням зашифрованої символіки;
 г) створенням скульптурно-об'ємних і пластичних образів.
8. Поетичний світ В. Маяковського характеризують:
 а) *ідея добровільного принесення себе в жертву майбутньому оновленню світу*;
 б) загальна настанова на «пізнання світу через біль»;
 в) акцентування психологічної деталі, через яку розкрито характер або сутність ситуації;
 г) *дух оновлення поетичного слова, образу, рядка, рими і ритму*;
 д) передчуття катастрофи, апокаліптичні настрої.

Високий рівень (максимальна оцінка — 3 бали)

9. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю (одне за вибором).
- а) Коли Орфей може припинити бути Орфеєм (за поезією Р. М. Рільке)?
 б) Який ще підтекст, крім психологічного, є в представлених у поемі А. Ахматової «Реквієм» образі матері й сина?
 в) Який поетичний твір європейської лірики першої половини XX ст. вас найбільше вразив? Відповідь аргументуйте.

II варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Найвизначніші течії в російській літературі Срібної доби:
 а) імпресіонізм, дадаїзм, сюрреалізм;
 б) експресіонізм, імажизм, герметизм;
 в) *символізм, акмеїзм, футуризм*;
 г) імпресіонізм, поетизм, футуризм.

2. Авангардистська течія, яка дала поштовх до розвитку в кіно тієї лінії, що трансформувалася у так звані фільми жахів:
- а) сюрреалізм; б) експресіонізм;
 - в) футуризм; г) імажизм.
3. Художній напрям світової літератури кінця XIX — початку XX ст., у творах представників якого речі матеріального світу перетворювалися на знаки вічних ідей, що перебувають поза межами земної реальності:
- а) соцреалізм; б) символізм;
 - в) натуралізм; г) імпресіонізм.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Твір Г'йома Аполлінера, що став поетичною емблемою Першої світової війни:
- а) «Єресіарх»; б) «Зона»;
 - в) «Зарізана голубка й водограй»; г) «Міст Мірабо».
5. Символічне значення образу Незнайомої з однойменного вірша О. Блока:
- а) вічного страждання; б) недосяжної мрії;
 - в) ідеальної краси; г) Вічної Жіночності.
6. Один із визначних поетичних циклів Р. М. Рільке:
- а) «Часослов»; б) «Життя Марії»;
 - в) «Сонети до Орфея»; г) «Книга картин».

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Жанри творчості В. Маяковського:
- а) вірші, поеми, сатиричні п'єси; б) сонети, оди, мелодрами;
 - в) притчі, балади, інтермедії; г) елегії, байки, трагедії.
8. Ознаки, характерні для поетичного світу Г'йома Аполлінера:
- а) прагнення наблизити поезію до візуальних видів мистецтва, створення каліграм;
 - б) відтворення містичної єдності Бога, янголів, людини, природи, речей;
 - в) політематичність (наявність і синхронний розвиток у творі багатьох тем);
 - г) змалювання єдиного колообігу життя і смерті, у якому обертаються природа й людство;
 - д) відтворення світобачення покоління, юність якого понівечила війна.

Високий рівень (максимальна оцінка — 3 бали)

9. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю (одне за вибором).

- а) Що приховано за начебто звичними та знайомими поняттями у творах Гійома Аполлінера?
- б) Як ви зрозуміли поняття *психологізм* та *поліфонізм* щодо творчості А. Ахматової?
- в) Який поетичний твір європейської лірики першої половини ХХ ст. вас найбільше вразив? Відповідь аргументуйте.

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення:
 - «Найбільшим своїм досягненням сьогодні я вважаю те, що...»;
 - «Мене сьогодні надихало...»;
 - «Найскладнішим під час тестування для мене виявилось...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене за темою «Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.».

Випереджальне (індивідуальне, для 2–3 учнів): підготувати повідомлення про спільне й відмінне між утопією та антиутопією ХХ ст.

АНТИУТОПІЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ

УРОК 41

РОЗВИТОК ЖАНРУ АНТИУТОПІЇ У ХХ ст.: ОЗНАКИ ТА ПРЕДСТАВНИКИ (ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про антиутопію як жанр літератури та головні художні відкриття письменників цього жанру; читацьку активність);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички засвоєння та критичного осмислення здобутої інформації; *комунікативні*: навички роботи в колективі; *інформаційні*: навички самостійного здобуття інформації та її систематизування; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: утопія, антиутопія.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети та видання творів авторів антиутопій, презентація за темою уроку, фрагменти екранізацій (за вибором учителя), медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****1. Аналізування контрольної роботи**

(Учитель разом з учнями аналізує результати контрольної роботи за темою «Шедеври європейської лірики першої половини ХХ ст.».)

2. Бліцопитування «Запитання — відповідь»

- ▼ Які науково-фантастичні твори про майбутнє ви знаєте?
- ▼ Пригадайте роман Рея Дугласа Бредбері «451° за Фаренгейтом». Що ви можете сказати про тему та ідею цього твору?
- ▼ До якого жанру належить цей твір?

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Люди завжди мріяли зазирнути в майбутнє. Звісно, що це є неможливим, однак письменники-фантасти намагались розкрити своє бачення майбутнього. Одні зазирали в нього з оптимізмом, інші — з тривогою та страхом. Поміж багатьох жанрів фантастики з'явився літературний жанр антиутопії, який став своєрідним літописом трагедії, попередженням суспільству про небезпеку духовної деградації та насильства. Антиутопія — це супутник утопії. Сьогодні ми ближче познайомимось з цими жанрами та найяскравішими творцями творів антиутопії.

(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Розповідь учителя. Теорія літератури (запис до зошитів)**

— *Утопія* — прекрасне, але нездійсненне майбутнє з елементом соціальної міфології. Утопію трактували як досконалу країну, зображення досконалого суспільного устрою, позбавленого наукового обґрунтування; довільне конструювання ідеалів; загальну назву планів, проєктів, для реалізації яких немає практичних підстав; нездійсненні плани соціальних перетворень; сукупність соціальних ідей, лозунгів, цілей, які мають відтінок популізму.

З'явилося це слово з волі англійського письменника і громадського діяча Томаса Мора, який назвав написану латиною

в 1515–1516 рр. книгу «Утопією», утворивши це слово з двох коренів «*u*» і «*topos*» (тобто місце, якого ніде немає), а, можливо, з інших коренів — «*eu*» — благо і «*topos*» — місце (тобто блаженне місце).

В «Утопії» Томас Мор змалював ідеальну, з його точки зору, державу, де все побудовано за законами розуму, де всі люди рівні в усьому: у праці, відпочинку, навіть одязі; де все регламентовано і все підлягає суворому розкладу й дисципліні. Утопія Т. Мора — країна щастя, можливого на землі, до того ж була заселена пересічними земними людьми, тільки дуже розумно організованими.

Отже, *утопія як літературний жанр* — це абстрактна модель ідеальної соціальної системи, що відповідала уявленням письменника про гармонію людини і суспільства. Коріння жанру сягали фольклору, Біблії, філософських трактатів та інших творів.

Антиутопія з'явилася тоді, коли держава і суспільство виявили свої негативні риси, стали небезпечними для людини, не сприяли прогресу. Це критичне зображення негуманістичної державної системи. В антиутопії автори завжди висловлювали протест проти насильства, абсурдного соціального устрою, безправного становища людини. Автори антиутопій, посилаючись на аналіз реальних суспільних процесів, за допомогою фантастики намагалися передбачити небезпечні наслідки існуючого порядку або утопічних ілюзій. Отже, *антиутопічний роман* — це роман, у якому розкрито абсурдність і безглуздість нового порядку. Однак, на відміну від гострої критики соціальної дійсності, антагоністичне суспільство антиутопій за своєю сутністю практично стало сатирою на демократичні й гуманістичні ідеали, воно покликане морально справдити історичний соціальний устрій, який виливається в пряму або в додаткову аналогію антагоністичного суспільства.

Класичну антиутопію характеризують:

- абстрактність;
- художні моделі ідеального суспільства;
- настанова на результат соціального розвитку;
- принцип просторово-часової символічності;
- підвищена емоційність стилю.

Світ майбутнього в антиутопії є гіршим за той, який критикують, справжній. Антиутопія показує картину трагічної реальності, апокаліптичного буття; якщо утопія являє собою позитивну модель соціальної системи, то антиутопія заперечує і дійсний, і можливі варіанти майбутнього. В антиутопії втілено протест проти насильства, абсурдного існуючого устрою, безправного становища особистості. Автори антиутопій, спираючись на аналіз

реальних суспільних процесів, за допомогою фантастики намагалися передбачити розвиток їх у майбутньому, попередивши тим самим про небезпечні наслідки існуючого порядку.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленням про спільне й відмінне між утопією та антиутопією XX ст.)

Очікуваний зміст повідомлення

В утопіях зображено світ, сповнений чимось нереальним, який змальовує сторонній наглядач. В антиутопіях світ подано «ізсередини», через бачення його окремими мешканцями, які на собі відчують недоліки цього світу.

Спільне: утопія й антиутопія з'явилися у зв'язку з необхідністю осягнення існуючого суспільного устрою і прогнозування його в майбутньому; їх поєднував комплекс соціально-політичних проблем, поміж яких були такі: людина й суспільство, особистість і держава, свобода й насильство та інші, що мали філософський характер. Письменників хвилювали питання загального порядку: могла чи не могла інша система дати людині змогу досягнути свободи, щастя, плідної праці; якими були принципи її організації; чи відповідала вона гуманістичним ідеалам. Суттєвою особливістю утопії та антиутопії стало те, що вони змодельовали певний тип державного устрою. Ця художня реальність була наділена власною цінністю, завершеністю, системністю. Утопія і антиутопія як художні моделі орієнтувалися на дослідження соціальної системи державного устрою, на вивчення стану людей і взаємин між ними за певних умов.

Важливою ознакою утопії та антиутопії був їхній прогнозований характер. Вони націлювали на реальність, яку необхідно було змінювати, вказували, як проводити ці зміни. Однак утопія й антиутопія різнилися цільовою настановою, характером закладених у них конфліктів, співвідношенням реального й фантастичного, своєрідністю поетики.

Відмінне: утопія завжди була пов'язана з вигадкою, міфами різного роду, оскільки вона виражала мрію, сподівання на краще майбутнє. Метою антиутопії було розкриття справжніх протиріч життя, звільнення від хибних міфів.

Якщо до утопії звертались у порівняно мирні, передкризові роки в очікуванні майбутнього, то антиутопії писали в складний період невдач. Роман-антиутопія показував неспроможність ідей утопістів. Не можна побудувати ідеальне суспільство, де б було щастя для всіх.

Художні утопії й антиутопії зверталися передусім до розуму, а не до душі читачів. Однак це не їхній недолік, а жанрова особливість, закладений у них життєвий план, основний принцип.

Якщо для утопії характерний ствердний пафос, то для антиутопії визначальним став заперечливий. Установлюючи спільні, типові риси антиутопії, слід зазначити чудове жанрово-стильове розмаїття творів цього роду.

- ▼ Складіть таблицю відмінностей утопії й антиутопії за щойно почутою інформацією.

Очікуваний результат

Відмінності між утопією й антиутопією

Утопія	Антиутопія
Ґрунтується на міфах	Розвінчує міфи різного роду. Зіткнення міфу та антиміфу або міфу й реальності — основа антиутопії
Конфлікт гарного і прекрасного	Конфлікт людини і держави. Головна проблема — духовна деградація людини в умовах насильства
Утопія — особливий різновид фантастичної літератури (але особливого роду, пов'язаного з прогнозуванням суспільства)	Антиутопія не є різновидом фантастики, хоча використовує її елементи. Фантастика в антиутопії має 2 функції: розкрити соціальний абсурд і дати художній прогноз суспільству. Антиутопія завжди пов'язана з реальними процесами, які читач повинен упізнати
Зовнішнє зображення суспільства («світ усіх»)	Зображення суспільства «ізсередини» очима людини, котра переживає конфлікт із державою
Позитивна модель суспільної системи	Негативна модель суспільної системи

3. Теорія літератури (запис до зошитів)

Ознаки антиутопії

- Змалювання певного суспільства або держави, їхньої політичної структури.
- Зображення дії в далекому майбутньому (передбачалося майбутнє).
- Розкриття світу «ізсередини», через бачення його окремими мешканцями, які на собі відчувають недоліки цього світу.
- Викриття негативних явищ у житті суспільства, класової моралі, нівелювання особистості.
- Розповідь від імені героїв у формі щоденника, нотаток.

- Відсутність опису домашнього житла й родини як місця, де панують свої принципи та духовна атмосфера.
- Притаманність мешканцям антиутопічних міст рис раціоналізму й запрограмованості.

***Різновиди жанру антиутопії в літературі XX ст.
та його представники***

- Соціально-фантастична антиутопія (Є. Замятін «Ми», М. Булгаков «Майстер і Маргарита», А. Платонов «Котлован» і «Чевенгур»).
- Науково-фантастична антиутопія (М. Булгаков «Рокові яйця»).
- Антиутопія-алегорія (М. Булгаков «Собаке серце», Ф. Іскандер «Кролики і удави»).
- Історико-фантастична антиутопія (В. Аксьонов «Острів Крим», А. Гладілін «Репетиція в п'ятницю»).
- Антиутопія-пародія (В. Войнович «Москва 2042», Лао Ше «Нотатки про кошаке місто»).
- Роман-попередження (П. Буль «Планета Мавп», Г. Веллс «Війна в повітрі»).

Антиутопія в українській літературі

У сучасній українській літературі антиутопій порівняно небагато, проте є віддані жанру автори. Поміж них:

- Володимир Винниченко «Сонячна машина»;
- Юрій Щербак «Час смертохристів: Міражі 2077 року», «Час Великої Гри. Фантоми 2079 року», «Час тирана. Прозріння 2084 року»;
- Артем Чапай «Червона зона»;
- Марія Косян «Коли у місті N дощить»;
- Олег Шинкаренко «Кагарлик»;
- Ярослав Мельник «Маша, або Постфашизм»;
- Тарас Антипович «Хронос», «Помирана».

Антиутопія в кіно

Поміж найвідоміших екранізацій творів цього жанру: «Метрополіс» (реж. Фріц Ланг, 1927), «Механічний апельсин» (реж. Стенлі Кубрик, 1971), «1984» (реж. Майкл Редфорд, 1984), «Людина, що біжить» (реж. Пол Майкл Глейзер, 1987), «Дванадцять мавп» (реж. Террі Гілліам, 1995), «Листоноша» (реж. Кевін Костнер, 1997), «V означає Вендетта» (реж. Джеймс Мактіг, 2006), «Голодні ігри» (реж. Гері Росс, 2012), «Той, що біжить лабіринтом» (реж. Вес Болл, 2014) та ін.

4. Сприйняття творів інших видів мистецтв

(Учні переглядають фрагменти згаданих екранізацій антиутопій (за вибором учителя, за умови наявності часу).)

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Доберіть слово-асоціацію до терміна *антиутопія*.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: написати розгорнуту відповідь на запитання: «М. Бердяєв назвав утопію прокляттям нашого часу. Як ви розумієте цей вислів?»; прочитати роман «1984» Джорджа Орвелла.

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): підготувати повідомлення про життя та творчість Джорджа Орвелла.

Велика Британія

УРОК 42

ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ. ОГЛЯД ЖИТТЯ ТА ТВОРЧОСТІ. ЗВ'ЯЗОК ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА ІЗ СОЦІАЛЬНО-ІСТОРИЧНОЮ СИТУАЦІЄЮ ДОБИ. ВИКРИТТЯ СУТНОСТІ ТОТАЛІТАРНОЇ СИСТЕМИ ТА ЇЇ ІЄРАРХІЇ В АНТИУТОПІЯХ МИТЦЯ. РОМАН «1984»

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про особливості розвитку літератури першої половини ХХ ст. (зокрема, про жанр роману-антиутопії); знання про життя та творчість Джорджа Орвелла, про його роман «1984»; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; *комунікативні*: навички спілкування в колективі; *інформаційні*: уміння знаходити та презентувати потрібну інформацію; *громадянські*: неприйняття будь-яких проявів тоталітаризму; почуття любові до Батьківщини; *загальнокультурні*: прагнення літературної освіти; естетичний смак; гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: роман-антиутопія.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрети Джорджа Орвелла, видання його творів, презентація за темою уроку, медіазасоби.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ

Перевірка домашнього завдання

(Охочі зачитують розгорнуту відповідь на запитання «М. Бердяєв назвав утопію прокляттям нашого часу. Як ви розумієте цей вислів?».)

III. ОГолошення теми й мети уроку.
Мотивація навчальної діяльності

Слово вчителя

— «Дванадцять голосів кричало з пересердя і всі були один до одного подібні. Тепер було без жодного сумніву ясно, що трапилося з обличчями свиней. Створіння, що стояли назовні, переводили погляд зі свині на людину і з людини знов на свиню, та вже не було змоги сказати, хто були одні, а хто другі»¹, — так завершується один із найвизначніших творів ХХ ст. — «Ферма тварин» («Скотоферма», «Колгосп тварин») Джорджа Орвелла. Цей твір 1940-х рр. актуальний досі, адже досі є важливими питання, які автор порушив у ньому: де межа, за якою людина втрачає людяність? Чи здатна вона зберегти людські риси? Орвелл уважав, що здатна. Інакше не писав би творів, як ті, із якими ми розпочинаємо ознайомлюватися.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— Із вірою у своє призначення як письменника Орвелл спостерігав за життям, не відвертаючи погляду від найогиднішого в ньому, досліджував соціальне дно Парижа і Лондона. І завжди намагався заглибитися в сутність людини, зрозуміти її.

Щороку виходили друком його романи: «Бірманські дні» (1934), «Донька священика» (1935), «Не кидай конвалії» (1936). Написати твір, у якому верхівку влади названо свинями («Ферма тварин»), означало підписати собі смертний вирок. Таким смертним ви роком став для Орвелла не відомий вітчизняному

Джордж Орвелл

¹ Тут і далі: цитати з творів Джорджа Орвелла наведено: «Ферма тварин» — у перекладі Юрія Шевчука, «1984» — у перекладі Віталія Данмера.

читачеві майже півстоліття його останній роман «1984». У колишньому СРСР із творчістю Орвелла читачі познайомилися тільки 1988 року, коли в журналах було опубліковано «Ферму тварин». У цей період зняли багаторічне табу з іншої антиутопії Орвелла — «1984», роману, про який у Радянському Союзі трактували як антирадянський, реакційний. А 2009 року впливова британська газета *The Times* оголосила роман «1984» найважливішою книгою, виданою за останні 60 років. Джордж Орвелл писав цей роман, усамітнівшись на острові Юра, у старому фермерському будинку, куди, поховавши дружину, переселився разом із прийомним сином. Усамітнися так, що навіть друзі ледь могли до нього дістатися: будинок, який орендував письменник, був у 25 км від єдиної там крамниці, ще й приблизно 8 із цих 25 км потрібно було долати пішки. Самотній, незрозумілий сучасникам Орвелл наприкінці життя максимально відмежувався від людей і цивілізації кілометрами землі та води. Однак саме про людство та цивілізацію він думав і писав. У цьому романі багато пророцтв. І вони не застаріли. Можливо, тому, що письменник не тільки переносив своїх героїв у майбутнє — він жив у цьому майбутньому думками.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленням про життя та творчість Джорджа Орвелла.)

Очікуваний зміст повідомлення

Джордж Орвелл (Оруелл, Оруел, Орвел) — псевдонім, узятий письменником для його першої книжки нарисів «У злиднях Парижа і Лондона» (1933): *Джордж* — на честь Святого покровителя Англії Джорджа, *Орвелл* — за назвою річки на півночі країни.

Ерік Артур Блер (справжні ім'я та прізвище письменника) народився 23.01.1903 р. в Індії, у м. Бомбей, у родині англійського службовця. Батько Еріка походив зі збіднілого аристократичного роду, завдяки чому хлопець вступив до елітної школи Св. Кіпріана, а згодом — до Ітонського коледжу. В есе «Чому я пишу» Орвелл згадував: у 5–6 років він був переконаний, що стане письменником. В Ітоні визначилося коло його літературних пристрастей — Свіфт, Стерн, Джек Лондон.

Сумніви та суперечності, моральні норми та переконання, максималізм і шалена віра у справедливість, уміння не перейматися загальними ілюзіями — усе це, вочевидь, зароджувалось у його свідомості ще в дитинстві. Він рано зрозумів, що «закон життя — це постійний триумф сильного над слабким», і якщо не можна змінити світ чи самому стати сильним, то можна визнати

свою поразку, перетворивши її на перемогу. Джордж Орвелл багато годин проводив за друкарською машинкою, заробляв на життя миттям посуду в паризькому готелі, учителював, працював продавцем у книжковому магазині.

Після закінчення навчання Ерік виїхав з Англії до її східних колоній, як колись його батько й тисячі незаможних англійців. Він пішов на службу в імперську поліцію, спочатку в Індії, потім — у Бірмі. 1927 року, розчарувавшись в ідеалах і системі, якій він служив, Блер іде у відставку й переселяється на Портобелло Роуд, у квартал лондонської бідноти, потім іде до Парижа — осередку європейської богемі. Однак майбутній письменник вів аж ніяк не богемний спосіб життя: він мешкав у робочому кварталі, де заробляв миттям посуду й набирався досвіду та вражень, які згодом наповнять його романи й численні есе.

Наприкінці 1936 року, коли в Іспанії почалася громадянська війна, Орвелл як кореспондент *BBC* та лондонської газети «Обсервер» разом із дружиною Еллін О'Шоннесі вирушає до Іспанії. Повернувшись, він написав книжку про громадянську війну («Данина Каталонії», 1938). Одинак, скептик, бунтар Джордж Орвелл бореться з усім, що пов'язано з владою. Уже в романі «На свіже повітря» (1939) він передрік, що після війни, яку також передбачив, настане ера тоталітаризму, черг за продуктами, гумових кийків, гасел і садизму. Герой твору розмірковує, що «ніколи не буде нестачі у фізіономіях, розбитих гайковими ключами». 1939 року письменник замислюється над тим, що «завжди знайдеться новий тиран, готовий змінити старого».

Друга світова війна застала Орвелла в Лондоні. Він не зміг піти на фронт через підозру на туберкульоз. Натомість став сержантом волонтерів місцевої оборони, працював на *BBC*, публікував статті у пресі... І писав дивний твір, подібного якому ніколи не було в його доробку і який вважають найбільшим його здобутком — казку «Ферма тварин» (1945): про те, *«як революції неминуче зраджують свою природу; як ідею рівності втілюють у тому, що хтось виявляється рівнішим за інших; як заради нового ладу колективна воля чинить насильство над особистістю»*. Згодом виходить друком роман «1984» (1949), у якому автор змальовує гротескну картину життя в тоталітарній державі, ототожнюючи її з СРСР.

29.03.1945 р. під час хірургічної операції померла дружина письменника. Після втрати Еллін Орвелл переселився на відлюдний острів на узбережжі Шотландії, де працював, майже ні з ким не спілкуючись. Тут він завершив роман «1984», який вийшов друком 1949 року.

Джордж Орвелл не дожив до того часу, коли гігантська тоталітарна імперія СРСР розвалилася. Помер він 21.01.1950 р. в Лондоні, у віці 46 років. Однак донині його твори є актуальними, застерігаючи людство від небезпеки відродження тоталітарних режимів.

3. Дослідження сюжету літературного твору (колективна робота)

- ▼ Складіть опорну схему-конспект за сюжетом роману «1984».

Очікуваний результат

Частина перша (8 розділів): 39-річний Вінстон Сміт → у помешканні (як і всюди) плакат: «Старший Брат наглядає за тобою» → Міністерство Правди (Мініправда): Лондон — головне місто Першої Військово-Повітряної Зони провінції Океанії → Міністерство Миру (Мінімир), Міністерство Любові (Мінілюб), Міністерство Достатку (Мінідостаток) → член Внутрішньої Партії О'Брайєн → сон Вінстона (матір і батько, що зникли під час чисток) → «проли» — люди-істоти, зведені до рівня тварин → Саймі: «Словник з Новосуржу» — видалено непотрібні слова → крамничка старих речей — крамар Чаррінгтон.

Частина друга (10 розділів): кохання з Джулією → зникнення Саймі → дім О'Брайєна, його обіцянки «прийняття в Братство» → зміна зовнішнього ворога (з Євразії на Остасію) → книга Гольдштейна про поділ суспільства на три класи (Вищих, Поміжніх і Нижчих) та наміри стримувати розвиток суспільства засобами війни задля затримання зростання виробництва побутових та продовольчих товарів. За Гольдштейном, головна мета Партії — завоювання усієї земної кулі та знищення можливості незалежної думки → арешт Вінстона та Джулії — Чаррінгтон виявився працівником Поліції думок.

Частина третя (6 розділів): в'язень за номером 6079 → О'Брайєн виявився з «ними, тобто з Партією» → тортури → перший етап відновлення Сміта («навчанням») → другий етап — «розуміння» → О'Брайєн пояснює герояві, що об'єктом влади є влада (так само, як об'єктом репресій є репресії, а об'єктом тортур — тортури); влада заради самої влади — ось чого прагне Партія Океанії. О'Брайєн уважає, що сама по собі людина — ніщо, тільки всередині системи вона отримує безсмертя. На думку члена Внутрішньої Партії, остання повністю підпорядкувала собі матерію, оскільки змогла підкорити свідомість. «“Яким чином одна людина доводить своє право на владу над іншою, Вінстоне?” Вінстон задумався “Змушуючи її страждати”, — сказав він» → відмова від кохання (практично — зрада) → кафе під каштаном → «Він здобув цю перемогу над самим собою. Він любив Старшого Брата».

Додаток: у ньому викладено принципи Новосуржу — офіційної мови Океанії, розробленої для обслуговування ідеології англійського соціалізму.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Усне словесне малювання

- ▼ Розкажіть, якою ви побачили Океанію.

2. Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть стисле есе (7–9 речень) за темою «Майбутнє О'Брайєна».

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до художнього аналізу роману Джорджа Орвелла «1984», скласти запитання для взаємоперевірки.

УРОК 43

**РОЗКРИТТЯ В РОМАНІ «1984» ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА ПРОБЛЕМИ
СВОБОДИ ТА НЕОБХІДНОСТІ, ІСТИННОСТІ ЗНАННЯ,
ОБҐРУНТУВАННЯ ВОЛОНТАРИЗМУ В ПОЛІТИЦІ. БОРОТЬБА ПРОТИ
СТРАХУ Й РАБСЬКОЇ ПОКІРНОСТІ В СУСПІЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ.
ХОУДОЖНІЙ КОНФЛІКТ. СИСТЕМА ОБРАЗІВ. ПОЕТИКА АНТИУТОПІЇ
(ФАНТАСТИКА, МОВА, СИМВОЛИ, АЛЕГОРІЇ ТА ІН.)**

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про особливості розвитку літератури першої половини ХХ ст. (зокрема, про особливості роману-антиутопії Джорджа Орвелла «1984»); навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; комунікативні: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; інформаційні: уміння визначати роль деталі в тексті; навички роботи з книгою; громадянські: неприйняття будь-яких проявів тоталітаризму; почуття любові до Батьківщини; загальнокультурні: естетичний смак та зацікавленість читанням, гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: роман-антиутопія, тоталітарний режим.

Міжпредметні зв'язки: історія, мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Джорджа Орвелла, тексти роману «1984».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****1. Перевірка домашнього завдання.****Інтерактивний прийом «Методика взаємозапитань»**

(Учні озвучують підготовлені вдома запитання за змістом твору, однокласники відповідають на них. Якщо учні не згадують про якусь важливу подробицю, запитання формулює вчитель.)

2. Перехресне опитування

- ▼ Дайте визначення терміна *антиутопія*.
- ▼ Який роман ми називаємо антиутопічним?
- ▼ Зазначте основні ознаки антиутопії.

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Ми перегорнули останні сторінки видатного роману Джорджа Орвелла «1984»... Звісно, залишилося багато запитань, адже зміст твору актуальний і сьогодні, до того ж були часи, коли роман «1984» сприймали настільки революційним та політично небезпечним, що його заборонили деякі бібліотеки Сполучених Штатів, не кажучи вже про країни із тоталітарними режимами. Попри це роман посідає другу сходинку у «Рейтингу 100 найкращих книг усіх часів» журналу *Newsweek* (до речі, роман Маргарет Мітчелл «Віднесені вітром» посідає у цьому переліку 16-те місце, а Біблія — 41-ше). У чому полягає секрет популярності роману Джорджа Орвелла «1984» — з'ясуватимемо сьогодні.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Вступне слово вчителя****Цікаві факти про роман Джорджа Орвелла «1984»**

- Знаменита формула «*двічі два дорівнює п'яти*» спала Орвеллові на думку, коли він почув радянське гасло «*п'ятирічку за чотири роки*».
- Американська ІТ-компанія *Apple* використала посилання на роман Джорджа Орвелла «1984» у відомому рекламному ролику

Ріддлі Скотта напередодні випуску *Macintosh* 1984 року: у ролі Старшого Брата там виступає виробник комп'ютерів *IBM*.

- Роман «1984» посідає 8-ме місце в переліку «200 кращих книг за версією *BBC*» (2003).
- Твір Орвелла «1984» було заборонено в СРСР до 1988 р. У філософському енциклопедичному словнику 1983 р. зазначено: «*За ідейну спадщину Орвелла точиться гостра боротьба як реакційних ультраправих сил, так і дрібнобуржуазних радикалів*».

2. Аналізування літературного твору (робота в групах)

- ▼ У складі 3 груп проаналізуйте роман «1984» Джорджа Орвелла: 1-ша група — образи роману, 2-га група — світ роману, 3-тя група — партію у романі.

Очікуваний результат

1-ша група. Образи роману Джорджа Орвелла «1984»

Основні персонажі: *Вінстон Сміт* — головний герой, 39-річний чоловік; народився в Лондоні 1944-го або 1945 року. Працює у відділі документації Міністерства Правди; до його обов'язків належить унесення змін до документів, які містять факти, що суперечать партійній пропаганді. Зовні він удає, що є прихильником партійних ідей, проте у душі глибоко їх ненавидить. Протягом усього роману одягнений в уніформу партійного працівника Зовнішньої Партії; *Джулія* — дівчина, закохана в головного героя. Їй 26 років, у неї пишне каштанове волосся і карі очі, тонка талія, перетягнута червоним поясом Молодіжного Антистатегового Союзу; працює в Міністерстві Правди, у відділі літератури. Майстерно удає із себе прихильницю Партії, однак постійно порушує партійні закони; *О'Брайєн* — антагоніст, високопосадовець Внутрішньої Партії. Його зображено «здоровецьким, огрядним та сильним чоловіком з товстою шиєю і грубим, неввічливо глузливым, брутальним обличчям», водночас О'Брайєн не позбавлений чарівності, розумний, а зовнішність боксера-важкоатлета у поєднанні з вихованістю створює дивний контраст.

Епізодичні персонажі: *містер Чаррінгтон* (лахмітник); *Саймі* (філолог); *Том Парсонс* (сусід і колега Вінстона); *Амплефорт* (колега Вінстона, співробітник Міністерства Правди); *Мартін* (слуга О'Брайєна).

Персонажі, яких згадано в романі, але вони не беруть участі в подіях: *Старший Брат* (Великий Брат); *Еммануель Гольдштейн* (ворог держави № 1); *Катерина* (формальна колишня дружина Вінстона); *Джонс*, *Ааронсон* і *Резерфорд*.

2-га група. Світ роману Джорджа Орвелла «1984»

Світ роману Джорджа Орвелла «1984»

3-тя група. Партія у романі Джорджа Орвелла «1984»

Партія у романі Джорджа Орвелла «1984»

Три гасла Партії, які зображено всюди:

«Війна — це мир»,
«Свобода — це рабство»,
«Незнання — це сила»

Думкозлочин — єдиний злочин в Океанії, що карався смертю. Під це поняття підпадав не просто вчинок, а навіть сама думка про нього. Ідеологія проголошувала: подумавши про правопорушення, людина сама підписала собі смертний вирок, який рано чи пізно, проте завжди невідступно наздожене її у в'язниці Міністерства Любові. Репресивним органом, що запобігав думкозлочину, була Поліція думок, яка спочатку «переучувала злочинця», потім страчувала

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Постановка та розв'язання проблемного питання

- ▼ Які асоціації у вас виникли після прочитання роману Орвелла «1984»?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні на уроці мене вразило...».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Прочитати «Скотоферму» («Ферму тварин», «Колгосп тварин») Джорджа Орвелла, підготуватися до аналізування твору.

УРОК 44

САТИРИЧНА ПОВІСТЬ-ПРИТЧА ДЖОРДЖА ОРВЕЛЛА «СКОТОФЕРМА» ЯК АЛЕГОРІЯ РЕВОЛЮЦІЇ 1917 р. ТА НАСТУПНИХ ПОДІЙ У РОСІЇ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про особливості розвитку літератури першої половини ХХ ст. та про творчість Джорджа Орвелла (зокрема, про оригінальність його мислення, моральну безкомпромісність, дар передбачення); навички дослідницько-аналітичної роботи з текстом; культуру зв'язного усного мовлення; мислення);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до почуттів та думок оточуючих; *інформаційні*: уміння визначати роль деталей в тексті; навички роботи з книгою; уміння і навички аналітичного характеру; уміння обстоювати свою думку; *громадянські*: свідоме ставлення до передбачуваних шляхів розвитку суспільства й людства, почуття особистої та соціальної відповідальності за свою долю, свою справу, свою країну; *загальнокультурні*: естетичний смак та зацікавленість читанням, гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Основні терміни й поняття: роман-антиутопія, тоталітарний режим.

Міжпредметні зв'язки: історія.

Обладнання: портрет Джорджа Орвелла, тексти твору «Скотоферма».

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ**

Інтерактивний прийом «Грунування» (запис до зошитів)

- ▼ Складіть ґроно до постаті Джорджа Орвелла.

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Якось у селі Джордж Орвелл побачив хлопчика, що гнав дорогою коня, б'ючи його лозиною щоразу, як той намагався звернути вбік. *«Мене вразила думка,— згадував він,— що, якби лише тварини усвідомили свою силу, ми не змогли б панувати над ними. І що люди експлуатують тварин майже так само, як багаті експлуатують пролетаріат»*. Розмірковуючи над цим питанням, автор виплекав новий задум, який згодом утілив у творі-притчі з відвертою назвою «Скотоферма» («Ферма тварин», «Колгосп тварин»). Саме про цей твір ми поговоримо сьогодні.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ**1. Вступне слово вчителя**

— «Скотоферма» (англ. *Animal Farm*) — сатиричний роман-притча, що вийшов друком 1945 року (у багатьох джерелах жанр твору визначено також як повість-притчу). У романі зображено еволюцію стану тварин від безмежної свободи до диктатури свині на прізвисько Наполеон. У цьому творі Орвелл показав переродження революційних принципів і програм, тобто поступовий перехід від ідей загальної рівності та побудови утопії до диктатури й тоталітаризму. Цей роман — алегорія на революцію 1917 року й наступні події в Росії.

2. Аналізування літературного твору

- ▼ Складіть анкету роману Джорджа Орвелла «Скотоферма» та перелік правил, які тварини встановили на фермі.

Очікуваний результат

Анкета роману Джорджа Орвелла «Скотоферма»

Жанр твору: сатиричний роман-притча, антиутопія.

Тема: показ духовної деградації людей за умов тоталітарної системи.

Проблема: як відбувається перетворення нормальної мислячої людини на істоту, здатну тільки виконувати вимоги режиму.

Ідея: протест проти насильства, захист прав людини.

Правила (заповіді), які тварини встановили на фермі

1. Усяка двонога істота — ворог.
2. Усяка чотиринога істота чи птах — друг.
3. Тварина ніколи не носить одягу.
4. Тварина ніколи не спить у ліжку (пізніше додали: з простирad-лами).
5. Тварина не п'є спиртного (пізніше додали: надміру).
6. Жодна тварина не вбиває іншої тварини (пізніше додали: без причини).
7. Усі тварини рівні (пізніше додали: та деякі рівніші за інших).

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

Бесіда-узагальнення

- ▼ Де відбуваються події в творі?
- ▼ Яким був господар ферми?
- ▼ Що призвело до змін на фермі? (*Немолодий хряк на прізвисько Старий Ватажок запропонував тваринам влаштувати на фермі революцію, повалити господаря та його працівників.*)
- ▼ Яким стало життя на фермі після того, як господаря прогнали? (*Після того як Ватажок помер, тварини вигнали людей з ферми. Ферму перейменували на «Скотоферму». Тварини почали працювати безпосередньо на себе.*)
- ▼ Хто став лідером «революції»? (*Свині Обвал і Наполеон.*)
- ▼ Що ви можете сказати про те, як ці «лідери» керували фермою? (*Спочатку вони правили разом, хоча часто конфліктували й сперечалися, водночас тварини запам'ятали цей період як найщасливіший. Але, як і все хороше, правління двох свиней закінчилося. Наполеон, скориставшись допомогою псів, яких виховав, вигнав з ферми Обвала. Поступово всі заповіді спочатку змінюють, а потім і зовсім скасовують, залишається тільки сьома.*)
- ▼ Які «яскраві» події описує автор у творі?
- ▼ Чим завершується твір? (*До свиней приходять люди із сусідніх ферм. Тварини зазирають у вікно вітальні. За столом гості та господарі грають у карти, п'ють пиво і вимовляють майже однакові тости за дружбу й нормальні ділові стосунки. Наполеон показує документи, які підтверджують, що відтепер ферма — сумісна власність свиней і знову іменується «Ферма*

Манор». Потім спалахує сварка, усі кричать і б'ються, і вже не можна розібрати, де людина, а де свиня.)

- ▼ Які історичні аналогії ми можемо пригадати? Кого з відомих історичних осіб упізнаємо в образах героїв твору Орвелла?

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Узагальнювальне слово вчителя

— Фактично «Скотоферму» Джорджа Орвелла можна вважати карикатурою на революцію в Росії та подальші роки комуністичного правління. У романі багато гіпербол і перебільшень, що є характерним для творів, які за структурою нагадують притчу. Спочатку дія в романі виглядає яскраво, а ближче до фіналу атмосфера нагнітається; кінцівка стає сумною.

2. Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть стисле есе (7–9 речень) за твором Джорджа Орвелла «Скотоферма».

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: підготуватися до уроку позакласного читання, прочитати «Війну з саламандрами» Карела Чапека.

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): підготувати повідомлення (презентацію) про життя та творчість Карела Чапека.

УРОК 45

ПЧ. КАРЕЛ ЧАПЕК «ВІЙНА З САЛАМАНДРАМИ»

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про перехід літератури від модернізму до постмодернізму, про твори антифашистської тематики; знання про життя та творчість Карела Чапека; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі; інформаційні: уміння знаходити потрібну інформацію та презентувати її; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; гуманістичний світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок; урок позакласного читання.

Основні терміни й поняття: постмодернізм, фантастика.

Обладнання: портрет Карела Чапека, видання його творів, тексти роману «Війна з саламандрами», схема «Еволюція саламандр», презентація за темою уроку, медіазасоби.

*Непідробно молодий, неймовірно дотепний,
енциклопедично освічений, знавець архітектури
й історії, він видався мені господарем Праги,
та й усього тодішнього європейського світу.*

Р. Роллан

*Ви нас хотіли. Ви розселили нас по всьому
світу. Ось і маєте нас. <...> Ви разом з нами
працюватимете над руйнуванням вашого світу.*

Верховний Саламандр

(Карел Чапек «Війна з саламандрами»)¹

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— Одного чудового дня йому спала на думку ідея п'єси. Не гаючи часу, він прибіг до свого брата Йозефа, маляра, який у цей час стояв перед мольбертом і завзято розмахував пензлем. «Гей, Йозефе, — вигукнув він, — у мене, здається, з'явилася ідея п'єси!» — «Якої?» — процідив крізь зуби маляр (процідив — у прямому розумінні цього слова, оскільки другий пензель тримав у зубах). Письменник розповів йому про задум якомога коротше. «Ну, от і пиши», — промовив маляр, навіть не виймаючи пензля з рота і не припиняючи ґрунтувати полотно. Така реакція була просто образливою. «Але я не знаю, — сказав письменник, — як мені назвати штучних робітників. Я б назвав їх *лаборжі*: з англійської *labour* — робота, але мені здається, що це занадто книжно». «Так назви їх *роботами*», — промимрив маляр, усе ще не виймаючи пензля з рота і ґрунтуючи тканину.

Одного з цих співрозмовників звали Йозефом, іншого — Карелом. Прізвище у них було однакове — Чапек. У співавторстві брати написали дві збірки оповідань, а у велику літературу ввійшов лише один із них — Карел Чапек. І сьогодні його п'єси ставлять на сценах театрів світу, його прозові твори не втратили своєї актуальності, а слово *робот* для всіх нас стало звичним. Саме про Карела Чапека ми розпочнемо розмову сьогодні. Проте зупинимося на іншій його книзі.

¹ Тут і далі: цитати з «Війни з саламандрами» Карела Чапека наведено у перекладі Юрія Лісняка.

«Критика визнала мою книгу утопічним романом, проти чого я рішуче заперечую,— говорив Чапек, розповідаючи про свій задум по радіо.— Це не утопія, а сучасність. Це не уможлядна картина якогось віддаленого майбутнього, але дзеркальне відображення того, що є зараз і в гущі чого ми живемо». Отже, сьогодні ми спробуємо з'ясувати, яким насправді є цей твір.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Робота з епіграфами до уроку (запис до зошитів)

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфами до нашого уроку?

(Учні занотовують до зошитів епіграфи до уроку.)

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленням про життя та творчість Карела Чапека.)

Очікуваний зміст повідомлення

Народився Карел 9 січня 1890 р. у селі Малі Святоновиці на східному краї Богемії (Австро-Угорщина, нині — Чехія) у родині лікаря.

Чапек почав писати у віці 14 років. Його ранні твори («Прості мотиви», «Історії фей») публікували в місцевій газеті *Nedele*. У 1908–1913 рр. писав у співавторстві з братом Йозефом. Згодом ці оповіді увійшли до збірок «Сяючі глибини» (1916) та «Сад Краконоша» (1918). Студентом він брав активну участь у виданні літературного альманаху. Водночас Чапек цікавився живописом, особливо кубізмом.

Навчався в гімназії в Градец-Кралове (1901–1905), потім переїхав у Брно до сестри, де жив упродовж 2 років. Звідси він переїхав до Праги, де продовжив навчання. 1915 року здобув ступінь бакалавра в Карловому університеті, захистивши дисертацію за темою «Об'єктивний метод в естетиці стосовно образотворчого мистецтва». Також вивчав філософію в університетах Берліна й Парижа.

За станом здоров'я його не взяли до армії. Деякий час працював гувернером у сім'ї графа Лажанські. Восени 1917 р. почав працювати журналістом і критиком в газеті *Národní listy* («*Національна газета*»), з 1921 р. до своєї смерті — журналістом та культурним і політичним редактором у газеті *Lidové noviny* («*Народна газета*»). У 1921–1923 рр. був драматургом празького «Театру на Винограді».

Близько 1920 року Карел познайомився з акторкою Ольгою Шайнпфлюговою, з якою одружився аж за 15 років. Побравшись 1935 року, подружжя переїхало з Праги до приватного будинку в селі Стара Гута поблизу містечка Добріз.

Ще за життя Чапек зажив слави як у Чехословаччині, так і за її межами: був номінантом Нобелівської премії з літератури 1936 року, засновником і першим головою Чехословацького ПЕН-клубу (1925–1933), членом Комітету Ліги Націй з літератури й мистецтва (з 1931 р.); 1935 року Чапека висунув на посаду президента Міжнародного ПЕН-клубу Г. Веллс, його тодішній президент (відмовився від поста через хворобу). Крім літератури та журналістики здобув популярність як фотограф-аматор (його книга фотографій «Дашенька, або Життя цуценяти» була найпопулярнішою у міжвоєнній Чехословаччині).

Карел Чапек

Чапек, переконаний антифашист, слабе здоров'я якого погіршилося через події 1938 року (Мюнхенська змова), помер від двостороннього запалення легень 25 грудня 1938 р., спричиненого роботами з ліквідації повені незадовго до повної німецької окупації Чехословаччини.

Він більше відомий як автор двох блискучих сатиричних п'єс — «Россумські універсальні роботи» («*R.U.R.*», 1921), що принесла слово *робот* в англійську (і не тільки) мову, і «З життя комах» (1921, написана у співавторстві із братом Йозефом). Ці п'єси втілюють критику технологічних і матеріалістичних надмірностей. В інших його п'єсах, наприклад, «Засіб Макропулоса» (1923), осміяно людські пошуки безсмертя і сильне бажання отримати титанічну силу.

Твір «Сила і слава» (1937) засуджує тоталітаризм і війну. Чапек також писав нариси мандрівника, романи, наприклад «Кракатит» (1924), есе та стислі оповідання. Три філософські романи «Гордубал» (1934), «Метеор» (1934), а також «Звичайне життя» (1935) мають глибокий і навіть містичний характер. Відрізняючись від інших його робіт, вони є кращими зразками творів Чапека.

Найвідоміші твори Карела Чапека: збірки оповідань та казок, роман «Війна з саламандрами», п'єси «Біла хвороба», «Мати», «З життя комах», «Засіб Макропулоса», «*R.U.R.*».

Творчий доробок Чапека: 8 п'єс, 8 романів, понад 24 збірки оповідань, казок, есе; за творами та сценаріями Чапека створено 66 кінострічок.

3. Лекція вчителя (запис до зошитів)

— «Війна з саламандрами» — сатиричний науково-фантастичний роман Карела Чапека, написаний чеською мовою 1935 року, виданий частинами у щоденній газеті *Lidove noviny* протягом 1935–1936 рр. Роман є водночас романом-антиутопією та романом-пересторогою, а також одним із перших чеських постмодерністських творів; він містить попередження про жажіття фашизму, критику капіталізму. Роман Чапека належить до науково-фантастичних творів, що зображають конфлікт людства з чужими расами.

В ідейному фокусі «Війни з саламандрами», як і в інших соціально-філософських сатирах Чапека, постає багатозначний символічний образ-модель, який поступово виявляє свої нові грані. В алегоричному збірному образі саламандр поєднано риси роботів з п'єси «*R. U. R.*» і людиноподібних метеликів, жуків, мурах, описаних братами Чапек у п'єсі «3 життя комах». Дві наскрізні теми творчості Карела Чапека — людина і машина, людина й тварина — злилися. Сюжет і композиція роману немовби поетапно розкривають зміст цього образу.

У першій книзі роману саламандри — сенсаційна новинка. Показуючи, як світ відгукується на неї, письменник блискуче пародіює пригодницькі романи, голлівудські сценарії, буржуазну пресу й опуси псевдовчених. Експлуатація саламандр видається романтичною авантюрою. Інтенації, що переважають, — це іронія та гумор.

Друга книга в сатиричній формі відтворює історію розвитку капіталізму від доби первісного накопичення до сучасної імперіалістичної стадії. Саламандри постають передусім жертвами колоніального грабежу і стандартизації виробництва. Письменник розширює діапазон сатири і нищівно критикує буржуазні економіку, політику, юриспруденцію, звичай, релігію, науку, літературу, мистецтво, школу.

У третій книзі автор зосередив увагу на міжнародній політичній обстановці середини 1930-х рр., а саламандри символізують фашизм. Ця частина набуває характеру трагічного гротеску. Письменник розкриває не тільки прямий політичний та економічний зв'язок фашизму з інтересами монополістичного капіталу, а й духовну спорідненість сучасного йому буржуазного суспільства

й нацистського варварства. Ще до нападу фашистської Італії на Ефіопію і німецько-італійської агресії в Іспанії Чапек викриває злочинну політику невтручання, пророкує безсилля і крах Ліги Націй. Конференція у Вадуді виявилася сатиричним передбаченням Мюнхенської конференції.

Роман чеського письменника вражає широтою охоплення дійсності: це вся земна куля, яка обертається на своїй осі ніби настільний глобус, і відбивається у кривому дзеркалі сміху. У розв'язанні складного завдання створити своєрідний всесвітній сатиричний огляд письменникові допомогли багаторічний досвід газетяра, енциклопедична ерудованість, знання про життя в багатьох країнах світу.

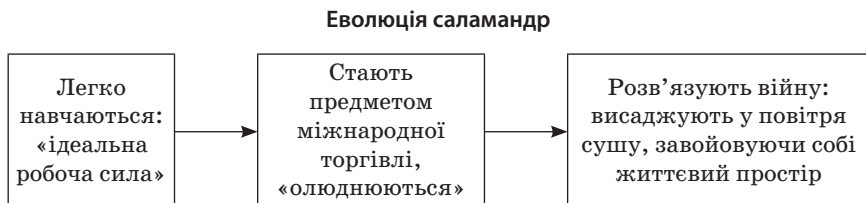
До речі, Адольф Гітлер упізнав себе в образі Верховного Саламандра й оголосив письменника своїм особистим ворогом.

- ▼ За щойно почутою лекцією вчителя складіть стислий опорний конспект.

4. Творчо-аналітична робота (запис до зошитів)

- ▼ Складіть схему «Еволюція саламандр».

Очікуваний результат

IV. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАЙ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Слово вчителя

— Уперше Чапек заговорив про свій твір у статті «Нічого нового» наприкінці вересня 1935 р.: *«Сьогодні я закінчив останню частину свого утопічного роману. Герой цієї частини — націоналізм. Дія дуже проста: загибель світу у людей. Це гидкий розділ, заснований тільки на логіці. Так, це повинно так закінчитися: "Зовсім не космічна катастрофа, а тільки роздуми державні, економічні, престижні тощо. Проти цього не можна нічого зробити" (тобто оскільки ці роздуми визнано)»*. Збереглася також чернетка, у якій письменник зазначив для себе таке: *«Держави і саламандри», «Женева і саламандри», «Церква і саламандри», «Моральність і саламандри»*.

2. Колективне узагальнення «Услід за автором»

- ▼ Що ви можете сказати про жанрову своєрідність твору Чапека? *(Це синтез газетного памфлету, фейлетону, подорожнього нарису, прозової байки, афоризму. Твір є не тільки науково-фантастичним та сатиричним романом, це і «роман-памфлет», і «роман з ключем». Тут багато натяків як на реальні події, так і на реальних людей. Наукову фантастику об'єднано з памфлетом, пародією та бурлеском: через безпосередньо сприйняті картини проглядаються реальні прообрази, добре відомі читачеві. За допомогою науково-фантастичного припущення Чапек зробив сатиричні «замальовки з натури».)*
- ▼ Кого ми можемо вважати центральними героями твору?
- ▼ Як автор ставиться до капітана Яна ван Тоха?
- ▼ Якою є роль директора Густава Г. Бонді?
- ▼ Що ви можете сказати про світобачення швейцара Повондрі?
- ▼ Якими на початку твору є саламандри?
- ▼ Як зі зміною сюжету змінюється структура роману? *(Прийоми документального кіно, кінохроніки: перед читачем — мозаїка картин і епізодів, які з різних боків висвітлюють стосунки людей із саламандрами.)*
- ▼ Що ви можете сказати про місце дії роману? Яке значення воно має для розкриття ідеї? *(Дія відбувається і в Марселі, і в тропіках, і в Лондоні, і в Чехословаччині... Усе в романі підпорядковано розкриттю тези про те, що добро та зло у цьому світі — від людини. Поведінка саламандр лише віддзеркалює сутність людських стосунків, людської цивілізації.)*
- ▼ Назвіть спільні риси саламандр. Як автор ставиться до них? *(Саламандрам властиві стадність, влада інстинктів, аморальність, агресивність (перше слово, вивчене цими істотами, — «ніж»). Саламандри для автора — не колектив, а отара, натовп, який живе за своїми — не людськими і не людяними — законами, втілюючи антилюдство).*
- ▼ На вашу думку, навіщо Чапек детально аналізує суспільство саламандр? *(Щоб розвінчати ідеї, які не об'єднують, а роз'єднують людей, Чапек удається до гостросатиричного зображення, створюючи пародію на людський спосіб життя. Так, у романі саламандр поділено на своєрідні касты — хеві, треші, спауни та ін. Приналежність до певної касты визначає подальшу долю саламандр і систему їхніх цінностей. Так, наприклад, саламандра лондонського зоопарку на ім'я Енді, читаючи газети, проймається «англійським духом».)*

- ▼ Як оцінює філософію саламандр у праці «Занепад людства» Вольф Мейнерт? (*«Головний закон розвитку полягає в тому, що потрібно розчистити місце для себе, перебивши всіх інших. Люди цього не встигли зробити, тому що вигадали кодекс моральності, права людини, угоди, закони, рівність, гуманність і ще бозна-що. Майбутнє за саламандрами, тому що вони обходяться без філософії, без віри у потойбічне життя і без мистецтва; вони не знають, що таке фантазія, гумор, містика, гра, мрія».*)
- ▼ Із якою метою Чапек використовує в романі гіперболу? (*Гіперболізація у Чапека підкреслює в явищі суттєве, визначальне, провідне, при цьому не стільки конкретно-історичне, скільки загальне, універсальне.*)
- ▼ Утіленням яких рис є образ Верховного Саламандра?
- ▼ Яке значення в романі має опис конференції у Вадуці? Яку аналогію можете ви привести?
- ▼ Чому роман Чапека «Війна з саламандрами» вважають антифашистським?

V. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

1. Узагальнювальне слово вчителя

— Чапек гостро переймався проблемами людства, розумів ви-токи трагедій ХХ ст., протиріччя, велич та ницість доби. Він бачив жах і надію, відчай і віру в очах своїх сучасників. Він був свідком катастроф свого часу і, намагаючись запобігти новим трагедіям, писав твори, сповнені болю за людину та любові до неї.

2. Інтерактивний прийом «Одне слово»

- ▼ Одним словом по черзі підбийте підсумки сьогоднішнього уроку.

VI. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Підготуватися до контрольної роботи за темою «Антиутопія у світовій літературі».

УРОК 46

КОНТРОЛЬНА РОБОТА ЗА ТЕМОЮ «АНТИУТОПІЯ У СВІТОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ» (РІЗНОРІВНЕВІ ЗАВДАННЯ)

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (систематизовані й узагальнені знання з теми «Антиутопія у світовій літературі»; творче мислення; писемне мовлення; гуманістичний світогляд; уміння аргументувати власну точку зору);
- **ключові** (інформаційну: уміння систематизувати здобуті знання та критично їх осмислювати; загальнокультурну: прагнення досягти високого результату).

Тип уроку: урок контролю й корекції знань, творчих умінь і навичок.

Обладнання: картки із завданнями (2 варіанти).

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГолошення теми й мети уроку. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Інструктаж щодо виконання контрольної роботи

2. Виконання контрольної роботи

I варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Літературний жанр, абстрактна модель ідеальної соціальної системи, що відповідала уявленням письменника про гармонію людини і суспільства, — це:

а) хроніка;	б) утопія;
в) антиутопія;	г) пригодницький роман.
2. Жанр твору Джорджа Орвелла «Скотоферма»:

а) оповідання-притча;	б) роман-притча;
в) гумористична повість;	г) новела.
3. Головний герой твору Джорджа Орвелла «1984»:

а) О'Брайєн;	б) Чаррінгтон;
в) Вінстон Сміт;	г) Джордж.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Головний герой твору «1984» зустрів у парку:

а) свою колишню дружину;	б) Голдсейна;
в) Джулію;	г) Чаррінгтона.

5. Автор «Скотоферми» під час написання твору узяв за основу:
- а) реальні історичні події в Росії, що відбулися в 1917–1944 рр.;
 - б) події, що відбувалися в Англії на початку XX ст.;
 - в) вигадані й далекі від реального життя події;
 - г) тематику творів Дж. Свіфта.
6. Шлях, який обрав головний герой твору «1984»:
- а) повернувся в суспільство як відданий член партії;
 - б) продовжив таємну боротьбу з партією;
 - в) емігрував до далекої країни;
 - г) віддав перевагу смерті.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Зазначте ознаки, характерні для утопії:
- а) містить конфлікт гарного і прекрасного;
 - б) зовнішнє зображення суспільства («світ усіх»);
 - в) конфлікт людини і держави;
 - г) негативна модель суспільної системи;
 - д) позитивна модель суспільної системи.

Високий рівень (максимальна оцінка — 3 бали)

8. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю (одне за вибором). Напишіть твір-мініатюру за однією з тем:
- а) «Вінстон Сміт — жертва чи зрадник (за романом Джорджа Орвелла «1984»)?»;
 - б) «Щоби не повторилося (за творами Джорджа Орвелла)».

II варіант

Початковий рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

1. Літературний жанр, який став своєрідним літописом трагедії, попередженням суспільству про небезпеку духовної деградації та насильства, — це:
- а) вільна хроніка;
 - б) утопія;
 - в) антиутопія;
 - г) пригодницький роман.
2. Жанр твору Джорджа Орвелла «1984»:
- а) оповідання;
 - б) повість;
 - в) новела;
 - г) роман.
3. У творі Джорджа Орвелла «Скотоферма» голодні звірі повстали проти:
- а) містера Ґолдстейна;
 - б) містера Джонса;
 - в) містера Калмінґтона;
 - г) містера Саймі.

Середній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

4. Чаррінгтон (у творі Джорджа Орвелла «1984») — це:

- а) керівник підпільного братства;
 - б) головний кат Міністерства любові;
 - в) таємний агент наглядової ради;
 - г) співробітник поліції думок.
5. Країна, де відбувалися події, зображені у творі «1984»:
- а) Росія;
 - б) Англія;
 - в) Океанія;
 - г) Македонія.
6. Головний герой твору «1984»:
- а) тримався стійко, нікого не видав і не змінив своєї думки;
 - б) ухилився від влади, удавши, що погоджується з нею;
 - в) цілковито зламався, зрадивши навіть Джулію;
 - г) погодився на умови влади заради порятунку Джулії.

Достатній рівень (кожна правильна відповідь — 1 бал)

7. Ознаки, характерні для антиутопії:
- а) ґрунтується на міфах;
 - б) розвінчує різноманітні міфи різного роду;
 - в) містить конфлікт гарного і прекрасного;
 - г) головна проблема — духовна деградація людини в умовах насильства;
 - д) негативна модель суспільної системи.

Високий рівень (максимальна оцінка — 3 бали)

8. Завдання відкритої форми з розгорнутою відповіддю (одне за вибором). Напишіть твір-мініатюру за однією з тем:
- а) «Духовна деградація людей за тоталітарної системи у романі Джорджа Орвелла “Скоттоферма”»;
 - б) «Мої роздуми над сторінками творів Джорджа Орвелла».

IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення:
 - «Найбільшим своїм досягненням сьогодні я вважаю те, що...»;
 - «Мене сьогодні надихало...»;
 - «Найскладнішим під час тестування для мене виявилось...».

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: підготуватися до уроку літературного краєзнавства, прочитати «Алхімію слова» Я. Парандовського.

Випереджальне (індивідуальне, для 3–4 учнів): підготувати повідомлення про Я. Парандовського та його творчість, дібрати фрагменти з книги «Алхімія слова» для виразного прочитання в класі.

УРОК 47

ЛК. ЯН ПАРАНДОВСЬКИЙ «АЛХІМІЯ СЛОВА»¹

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (поглиблені знання про письменників-іноземців з українським корінням; знання про життя та творчість Я. Парандовського; читацьку активність);
- **ключові** (уміння вчитися: навички пізнавальної діяльності; комунікативні: навички спілкування в колективі, лідерські здібності; інформаційні: уміння знаходити і критично осмислювати потрібну інформацію та презентувати її; громадянські: любов до України, вплив автора на її культурний простір; загальнокультурні: прагнення літературної освіти; естетичний смак; світогляд).

Тип уроку: урок опанування нових знань і формування на цій основі вмінь та навичок.

Міжпредметні зв'язки: мистецтво (художня культура).

Обладнання: портрет Я. Парандовського, видання його творів.

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ**II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАНЬ****Аналізування контрольної роботи**

(Учитель разом з учнями аналізує результати контрольної роботи за темою «Антиутопія у світовій літературі».)

**III. ОГолошення теми й мети уроку.
МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ****Слово вчителя**

— Із-поміж книжок, що продають львівські букіністи довкола пам'ятника Івану Федорову, однією з доволі популярних є книжка з утаємниченою назвою «Алхімія слова». Доля її автора склалася так, що більшу частину життя він провів у Варшаві, але про свою Батьківщину, місто свого дитинства, юності, студентських років не забував ніколи і в душі залишився тим львів'янином, для якого девіз міста *Semper fidelis* (завжди відданий) був правилом життя. І його твори тому доказ. Тож запрошую вас на зустріч із цим письменником. Його ім'я — Ян Парандовський.

(Учні занотовують до зошитів тему уроку.)

¹ Згідно із переліком творів із літературного краєзнавства, рекомендованих укладачами навчальної програми.

IV. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Вступне слово вчителя

— «Алхімія слова» не є ані замаскованим щоденником, ані підручником із письменницького мистецтва; мета цього твору — познайомити читачів із процесом появи книги, із розмаїтими нюансами життя та творчості письменника, про які, можливо, ніхто й не замислюється, беручи до рук твір цього автора. Однак, гортаючи цю книгу, немов крізь непримітне віконце, зазираємо до майстерні письменника, стаючи очевидцями народження книги: від задуму й визрівання концепції, фабули та сюжету — аж до її написання й виходу друком; ми занурюємося у психологію слова, літератури, переживаємо разом із митцем, зрештою, довідуємося, що й ми, читачі, самі стаємо співавторами книги ще до моменту її появи на світ.

Алхіміком слова можна назвати Яна Парандовського — уродженця Львова, письменника, перекладача, номінанта на Нобелівську премію 1968 року з літератури. За цими дещо сухими характеристиками ховається людина, яка досягнула сутність слова й увічнила у своїх творах рідне місто. Тож пропоную вам поглянути на життя Яна Парандовського.

2. Повідомлення учнів за випереджальним домашнім завданням

(Учні виступають із повідомленнями про життя та творчість Яна Парандовського.)

Очікуваний зміст повідомлень

Ян Парандовський, польський письменник, есеїст і перекладач, народився 1 травня 1895 р. у Львові. Був позашлюбним сином Юлії Парандовської з Мостиськ і греко-католицького священника, українського теолога, викладача Львівського університету Івана Бартошевського.

1913 року Ян закінчив IV Державну чоловічу гімназію імені Яна Длугоша у Львові, після чого вступив до Львівського університету на факультет класичної філології та археології. Під час навчання брав участь в археологічних розкопках на території Європи.

Після вступу до Львова російських військ (1914) Парандовського було інтерновано; приблизно до 1919 р. він мешкав у Саратові (Росія), де навчався у місцевій гімназії. У цьому місті тоді виходила газета польською мовою *Więści saratowskie* («Саратовські вісті»), редактором якої він був.

1919 року повернувся до Львова. Того ж року в Станіславові накладом 150 примірників вийшла друком книжка Яна

Парандовського «Більшовизм і більшовики в Росії». Ані в СРСР, ані в Польській Народній Республіці її не перевидавали. За радянських часів примірники цієї книжки вилучали з польських бібліотек, і лише завдяки вцілілій фотокопії з бібліотеки Вроцлавського університету 1996 року опубліковано її 2-ге польське видання.

1923 р.— успішно закінчив Львівський університет, здобув звання магістра класичної філології та археології.

1929 р.— переселився зі Львова до Варшави.

1930–1931 рр.— був одним із двох редакторів науково-літературного журналу *Pamiętnik Warszawski*.

1933 р.— очолив польський ПЕН-клуб. Цю посаду беззмінно (з перервою на роки Другої світової війни) обіймав до самої смерті.

1937–1938 рр.— редагував серію «Великі люди» при Державному видавництві шкільних книг.

1944 р.— під час Варшавського повстання згорів будинок Парандовського, у вогні загинув архів письменника — не лише матеріали до вже виданих творів, а й чернетки нових. Зокрема згорів майже завершений роман, який мав стати 2-ю частиною роману «Небо пломеніє» — з розповіддю про подальше життя головного персонажа, Теофіла Гродзіцького.

1945–1950 рр.— Парандовський викладав у Люблінському католицькому університеті (завідував кафедрою спочатку античної культури, а потім порівняльного літературознавства); відвідав Норвегію, Швецію, Францію, працював у Королівській бібліотеці Стокгольму й Національній бібліотеці Парижа.

З 1948 р.— член Варшавського наукового товариства.

1948 р.— брав участь в організації Всесвітнього конгресу інтелектуалів у Вроцлаві.

1958 р.— допомагав у організації Міжнародного з'їзду перекладачів у Варшаві.

1962 р.— обраний віце-президентом Міжнародного ПЕН-клубу.

Помер 26 вересня 1978 р. у Варшаві, похований на Повонзківському кладовищі у Старій Варшаві.

Більшість статей, оповідань, есе Парандовського присвячені темі античності. Популярність у широкого читача він здобув завдяки своїй книзі «Мітологія». Переклав «Дафніс і Хлоя» Лонга

Ян Парандовський

(1948), «Про громадянську війну» Юлія Цезаря (1951), «Одіссею» Гомера (1953). Основною його працею вважають книгу «Алхімія слова».

3. Лекція вчителя

Проблематика, ідея, тематика книги «Алхімія слова» Я. Парандовського

Основна проблематика — психологія та філософія творчості письменника, таємниці ремесла художника слова. У книзі порушено питання про покликання митця, вплив життєвих подій на становлення майстра, про натхнення і власне творчість, про славу й безсмертя письменників та поетів.

Крім того, на сторінках цієї книги розкрито питання співвідношення генія, таланту, праці та наполегливості в процесі творення шедевру, про авторські перемоги та невдачі, про обставини та умови створення літературних творів, про слово.

До першого видання «Алхімії слова» 1951 року автор ішов майже 20 років з моменту виникнення ідеї (1930) під час перебування з доповідями про мистецтво у Вільнюсі. Про історію виникнення задуму пише сам автор у *Вступі* (або *Передслові*), написаному 1955 року до 2-го видання книги.

Основний зміст та структура «Алхімії слова»

Зміст: у книзі зібрано багато науково й філософськи пересмислених автором фактів та прикладів із життя й творів поетів та письменників, які художньо втілено в тексті. В «Алхімії слова» згадано майже 500 імен письменників. Автор змальовує життєвий досвід таких митців, як Есхіл, Горький, Петрарка, Рембо, Вайльд та ін.

За формою книгу можна назвати збіркою белетризованих есе, об'єднаних єдиною таємницею творчого процесу й ремесла письменника.

Зміст книги — розповіді про життєві перипетії багатьох письменників і поетів різних епох, що допомагає відповісти на одвічні питання про сутність та значення ремесла письменника; про важливість та співвідношення генія, таланту, наполегливої праці, уміння самоорганізуватися й урахувати досвід попередників; про славу, безсмертя, злети та падіння, моральну стійкість; про обставини й умови створення літературних творів; про слово.

Структура

- Передслово.
- Покликання.

- Життя.
- Майстерня.
- Натхнення.
- Праця.
- Слово.
- Таємниці ремесла.
- Матеріал для літератури.
- У лабораторіях літератури.
- Стиль.
- Від першої до останньої думки.
- Прихований спільник.
- Слава і безсмертя.

Переклад українською мовою здійснив Ю. Попсуєнко; книгу видано 1991 року в Києві.

V. УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗДОБУТИХ ЗНАНЬ, УМІНЬ ТА НАВИЧОК

1. Аналітична робота (запис до зошитів)

- ▼ За щойно почутою інформацією складіть стислий опорний конспект.

2. Робота з текстом літературного твору

(Учні по черзі виразно читають улюблені фрагменти книги «Алхімія слова» Я. Парандовського.)

VI. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ

Інтерактивний прийом «Мікрофон»

- ▼ Завершіть речення: «Сьогодні на уроці я дізнався (-лася)...

VII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Повторити вивчене впродовж I семестру. Підготуватися до уроку узагальнення знань.

УРОК 48

УЗАГАЛЬНЕННЯ Й СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ЗНАНЬ, ЗДОБУТИХ У I СЕМЕСТРІ

Мета — формувати компетентності:

- **предметні** (узагальнені та систематизовані знання про найвидатніші явища світової поезії та прози першої половини ХХ ст.; розвинену пам'ять, аналітичне мислення; уміння визначати характерні ознаки творчості письменників та поетів-модерністів, висловлювати власні судження про них);
- **ключові** (уміння *вчитися*: навички пізнавальної діяльності та критичного мислення; *комунікативні*: навички спілкування в колективі й толерантне ставлення до думок та почуттів оточуючих; *інформаційні*: уміння систематизувати здобуті знання та логічно відтворювати їх; *загальнокультурні*: любов до літератури, повагу до загальнолюдських цінностей; естетичний смак).

Тип уроку: урок узагальнення та систематизації знань.

Основні терміни й поняття: авангардизм, модернізм, символізм, акмеїзм, футуризм, експресіонізм, сюрреалізм, неоромантизм, потік свідомості, гротеск, колаж, утопія та антиутопія.

Обладнання: портрети поетів і письменників, твори яких вивчали впродовж семестру, та ілюстрації до цих творів; цитати з вивчених творів.

Знаєш, чому гарна пустеля?

Деся у ній ховаються джерела...

А. де Сент-Екзюпері «Маленький принц»

ПЕРЕБІГ УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. ОГОЛОШЕННЯ ТЕМИ Й МЕТИ УРОКУ. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Слово вчителя

— *«Допоки взуття не зноситься, ми ним користуємося, коли ж воно стопчеться, ми закинемо його на горище і купимо інше. Чому не вимагати того самого від мистецтва? Якщо воно вже застаріло й припинило слугувати нашим почуттям, викиньмо його на горище. Нехай належить історії. Мистецтво, яке сьогодні насправді слугує нам і яке нам саме «за розміром», — це, безперечно, мистецтво, назване авангардизмом, або новим мистецтвом. Стародавнє мистецтво будь-якої доби було, щоб ви й не сумнівалися,*

для своєї доби новим і кроїлося, як і сучасне, за мірками і за законами гармонії тих людей, які ним користувалися... Якою б щирою не була наша повага до померлого пращура, час з'ясувати: доколи ми тягтимемо на плечах його труп і потерпатимемо від усіх стадій розкладу? Поховаймо ж його зрештою з усіма почестями й збережимо найкращі спогади...» — так висловився Сальвадор Далі під час промови на мітингу в Сіджесі (Іспанія) 1928 року. Ми вже перегорнули чимало книжкових сторінок, що стали світовою класикою, тож пропоную пригадати їх та митців, які написали ці твори.
(Учні занотують до зошитів тему уроку.)

III. РОБОТА НАД ТЕМОЮ УРОКУ

1. Літературний диктант

- ▼ Течія, до якої можуть належати твори, де оспівано мужність, подвиг, романтику пригод; для сюжету характерні напруженість, елементи небезпеки, боротьби; відбуваються таємничі або надприродні події, — це... (*неоромантизм*).
- ▼ Абсолютизація суб'єктивного засобу зображення світу є характерною ознакою... (*модернізму*).
- ▼ Екстремальна форма внутрішнього монологу, що імітує безпосередню передачу хаотичного мислення людини, має назву... (*потік свідомості*).
- ▼ Тип художньої образності, який ґрунтується на примхливому поєднанні фантастичного і реального, прекрасного і потворного, трагічного і комічного, — це... (*гротеск*).
- ▼ Прийом включення за допомогою монтажу в твори літератури різностильових об'єктів або тем для посилення естетичного ефекту має назву... (*колаж*).
- ▼ Автоматичне письмо було засадничим принципом поезії авангардистської течії, яка носить назву... (*сюрреалізм*).
- ▼ Авангардистська течія, яка дала поштовх розвитку в кіно лінії, що трансформувалася у так звані фільми жахів, — ... (*експресіонізм*).
- ▼ Найвизначніші течії в російській літературі Срібної доби — це... (*символізм, акмеїзм, футуризм*).
- ▼ Андрій Бєлий, О. Блок, В. Соловйов представляли в російській літературі течію... (*символізм*).
- ▼ Зображення в художній літературі чи кінематографії небезпечних наслідків, пов'язаних з експериментами над людством задля його «поліпшення», певних, часто принадливих соціальних ідеалів — це... (*антиутопія*).

2. Інтерактивна вправа «Хто є хто?»

(Учитель по черзі демонструє портрети поетів та письменників. Учні називають зображених, стисло розповідають, які твори написала ця людина або чим вона ушанована.)

3. Інтерактивна вправа «Упізнай твір»

(Учитель цитує фрагменти вивчених творів. Учні називають автора, твір, образ або епізод, якого стосується цитата.)

4. Інтерактивний прийом «Наскельний малюнок»¹

Методичний коментар. Основою інтерактивного прийому «Наскельний малюнок» є досвід первісних людей, які на стінах печер зображували тварин, предмети, сцени з життя. Учитель пропонує учням зобразити тільки один елемент, що символізує конкретний художній твір (художній образ тощо).

Розробляючи анкети з питаннями та заповнюючи їх, учень має змогу розкрити своє бачення проблематики твору (літературного образу, художньої манери автора тощо).

5. Презентування учнями результатів роботи**IV. ПІДБИТТЯ ПІДСУМКІВ УРОКУ. РЕФЛЕКСІЯ****1. Робота з епіграфом до уроку (запис до зошитів)**

- ▼ Як ви розумієте слова, що є епіграфом до нашого уроку?
(Учні занотовують до зошитів епіграф до уроку.)

2. Творча робота (запис до зошитів)

- ▼ Напишіть літературний етюд за одним із запропонованих слів.

Слова для етюдів: почуття, людина, стиль, кохання, самотність, духовність, відповідальність.

Методичний коментар. Учитель пропонує учням кілька слів, із-поміж яких кожен школяр має обрати одне. До обраного слова теми одинадятикласники добирають по 3 слова-асоціації, а на основі дібраних слів складають 3 пов'язані за змістом речення. Очі можуть зачитати перед класом складені етюди.

V. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Для всіх: повторити вивчене впродовж I семестру.

Випереджальне (індивідуальне, для охочих): підготувати повідомлення про Другу світову війну та її наслідки, рух Опору в Європі, життя та творчість Б. Брехта.

¹ Або складання анкет — за вибором учнів.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК ДО УРОКУ 5

ПЕРШИЙ МОНОЛОГ ФАУСТА

У філософію я вник,
До краю всіх наук дійшов —
Уже я й лікар, і правник,
І, на нещастя, богослов...
Ну і до чого ж я довчивсь?
Як дурнем був, так і лишивсь.
Хоч маю докторське звання
І десять років навмання
Туди й сюди, навкрив-навскіс
Воджу я учнів своїх за ніс, —
А серце крається в самого:
Не можем знати ми нічого!
Хоч я й розумніший, як бевзні

ті всякі,

Учені, магістри, попи та писаки,
Хоч я в забобони й страхи

не вдаюся,

Із пекла сміюся, чортів

не боюся, —

Зате ніяких радощів не маю,
Не вірю я, що я щось знаю,
Не вмю я людей навчати,
Не вмю їх на добро напучати...
Грошей, майна я не нажив
І слави теж не заслужив;
Собака, й той не став би так жити!
Тому-то й почав я ворожити, —
Чи не одкриє духів міць
Мені одвічних таємниць,
Щоб я дарма не мудрував,
Чого не знаю, не казав,
Щоб я збагнув почин думок
І світу внутрішній зв'язок,
Щоб я пізнав основ основу,
А не кидав слова-полову...

О повний місяцю ясний,
Мій друже тихий і сумний!
Коли б востанне з висоти
Мої страждання бачив ти

За цим столом чувань нічних,
Між цих пергаментів і книг!
Коли б я міг блукать між гір,
В твоїм промінні ніжить зір,
Серед печер звиватись духом,
В твоїй імлі снуватись лугом,
Весь чад науки там лишити,
В твоїй росі цілющій змити!..
Ох! Я ще тут, в тюрмі-норі?
О мури прокляті сирі!
У цих мальованих шибках
Небесний світ — і той зачах!
Стримлять до неба стоси книг,
Ненатла точить їх черва,
Їх пилюга густа вкрива,
І кіпоть осіда на них;
Уздовж полиць з давнешніх літ —
Реторти, слоїки, склянки,
Начиння, приладів рядки —
І це в тебе світ! І це зветься світ!
І ти питаєш ще, чому
На серце туга наляга,
Чому незвідана нудьга
Труїть всі радощі йому?
Замість живих природи хвиль,
Куди Творець людей вселив,
Навколо тебе — тлінь, і цвіль,
І жах потворних кістяків.
Тікай! На волю, на простір!
Візьми цю книгу чарівну;
Цей Нострадамів віщий твір
Тобі відкриє таїну.
Спізнаєш ти шляхи світил,
Збагнеш природи вічний рух,
І в душу вступить повінь сил,
Коли промовить духу дух.
Шкода обнять сухим умом
Священних знаків зміст живий;
Ви, духи, тут в'єтесь кругом,
Озвіться ж ви на голос мій!

Яким блаженством всі мої чуття,
Уся моя істота поїнялася,
Немов по жилах полумінь життя
І невмируща юність розлилася...
Чи то ж не Бог ці знаки написав,
Що душу збурену втишають,
Що серце вражене втішають,
Що перед розумом наяв
Природи тайнощі всесильні
виявляють?

Чи ж я не Бог? Я просвітлів!
І враз моє духовне око
В природи творчий вир заглянуло
глибоко.

Тепер збагнув я сенс премудрих слів:
«В світ духів можна прозирнути,
Та ум і серце мляві вкрай:
Встань, учню, і земнії груди
В ранковім сяєві скупай!»
Як все тут діє в колі вічним,
У багатоликій красоті,
Як сили горні в льоті стрічним
Міняють кінви золоті!
На благовісних крилах мають,
Споруду всесвіту проймають
У гармонійній повноті!
Яка картина! Ах! Картина лиш...
Природа безконечна! Де ж, коли ж
Знайду ту грудь, що нею світ ти поїш,
І небо, й землю — все живиш?

Невже ж ти болю в серці не загоїш,
Жаги палкою в нім не заспокоїш?
Цей знак на мене має інший
вплив!

Ти, Дух Землі, мені рідніший,
Я став відразу мов сильніший,
Мов хміль вина мене сп'янив;
І я ладен пірнути в світу море,
Знести земні і радощі і горе;
Ні грим мене, ні хвиль виття

суворе,
Ні згуби страх, ні буря не поборе!

Нахмарило кругом —
І місяць заховавсь,
І лампа згасла!
В імлі стає над головою
Червона заграва...
Холодний жах згори війнув,
Мене пройняв!
Це дух летить, це дух благання
вчув...

Одкриєсь мені!
Твій повів серце стрепенув
І владно тягне...
Усе єство до тебе прагне!
Тобі віддав навек я серце й душу,
Нехай і вмеру — тебе побачить
мушу!

*Йоганн Вольфганг Ґете «Фауст»
(переклад Миколи Лукаша)*

ДРУГИЙ МОНОЛОГ ФАУСТА

Як міг цей голос пролунати в час,
Коли тут вився духів рій таємний?
Та дякую тобі я на цей раз,
Ти, син землі, над всіх нікчем
нікчемний!

Ти з пут відчаю визволив мене,
Бо я вже мало глузду не позбувся:
Видіння те було таке грізне,
Що перед ним я карликом почувся.
А я ж гадав, що, образ божества,
Я вже зирнув у істини свічадо
І поринув у вічне саяво радо,
Земного збувшись єства;
Я був уже, мов світлий херувим,

Спроможний всю природу обійняти,
У насолоді творчій богувати;
За це зухвальство я діджавсь
одплати,

Упавши в прах під словом
громовим...

Мені з тобою не дано зрівнятись,
Мій дух слабкий: він зміг тебе
дівзватись,

А вдержати — снаги не стало в нім.
Таким малим, таким великим
Я чувся в ту блаженну мить;
Та вверг мене ти владним скриком
Ізнову в людську безвихідь.

Куди ж іти? Чого тікати?
Чи відректись від давніх мрій?
Своїми ж вчинками ми ставимо
завади

Собі в дорозі життєвій!
На всі високі духу поривання
Матерія лягає тягарем,
І, благ земних досягнувши обладнання,
Найвище з благ оманю ми звем,
І почуття, і пориви натхненні
Ми в суєті розгублюєм буденній.

Фантазія почне свій смілий льот,
Об вічності черкаючися грані,
Та розмах той повужчає зарані
В мутному вирі часових незгод.
Вгніздиться в серці глибоко турбота
І невсипущая скорбота,
Прогоняють радощі, захирають супокій,
Приймаючи щоразу вид новий:
То ніби дім і двір, то ніби жінка
й діти,

Вода, вогонь, отрута, ніж;
Нема загрози — а дрижиш,
Нічого не згубив — а мусиш щось
жаліти...

Не рівня я богам, і знаю, що це так;
Мабуть, проскнію вік, немов сліпий
гробак,
Що вплаз живе і землю рие-пушить,
Поки його чиясь нога роздушить.

Хіба ж не пил то, з безлічі полиць
Злітаючи, мій мозок сушить?
Не мотлох то, що тисяччю дрібниць
Мене в цім затхлім світі душить?
Чи ж тут знайду чого шукав?
Пощо мені у сотнях книг читати,
Що рід людський завжди і скрізь
страждав,
А хто-не-хто і щастя міг зазнати?
Чом вищиривсь ти, черепа пустий?
Твій мозок, як і мій, колись
серед туману

Шукав ясного дня, й блукав у тьмі
густій,
До правди рвався, і потрапляв в оману.

Стоять, мене на глузи беручи,
Вали, зубці, колеса, кулі...
Біля дверей б'ючись, я мав вас
за ключі, —
Та ви мені замка не відімкнули...
Бо, повна тайн і білим днем,
Природа не відслонить запинала,
І що вона тобі від духу заховала,
Того не витягнеш гвинтом
і важелем.

Ось інструмент ще батьківського
вжитку,
До нього я ні разу не торкався;
Ось блок уже здавен дармує
без пожитку,

Від каганця весь сажею узявсь.
Ой, краще б я малий цей спадок
згайнував,
Аніж тепер під ним, згинаючись,
впрівати!

Що від батьків у спадок ти дістав,
Тим користуйсь, щоб дійсно
посідати.

Що без пожитку нам — то тягар
зайвих справ,

А користь вся у тім, що хвиля
може дати.

Та що там із кутка так вабить,
ловить очі?

Чи в пляшечці тій криється магніт?
Ясніє любо так, мов в лісі

серед ночі
Проміння місячне, пробивши

хащу віт.

Привіт тобі, фіале мій єдиний,
Утілення умілості людини,

Побожно я на стіл тебе здійму.
Вмістилище лагідних струй

дрімотних,

Виталище витворних сил
мертвотних,

Вслужи як слід господарю своєму.
Дивлюсь на тебе — і страждання

глухне,

Візьмусь за тебе — поривання
вщухне,

Вгамується в душі бажань прибий;
 До ніг мені безкрас, світле море
 Простелеться, мов дзеркало, прозоре,
 І вдалині засяє день новий.
 Ось близьиться вогненна колісниця
 На легких крилах! Вже готовий я
 Новим шляхом в ефірний безмір

звисься

До вищих сфер, де чистий чин сія.
 Божиста розкіш, вічне раювання!
 Чи ж варт його така гробача слизь?
 Так, від земного сонця без вагання,
 Без жалкування відвернись!..
 Дерзни вступити самохіть до брами,
 Якої всяк уникнути б волів;
 Ти мусиш зараз довести ділами,
 Що честь людей — не менш, як міць

богів;

Перед хмурним проваллям
 не дрижати,
 Що в нім фантазія до мук нас
 прирекла,

До того входу прямувати,
 Що поза ним пекельний вир пала;
 На крок рішучий мужності здобутись,
 Хоч би й судилося в ніщо там
 обернутись.

Іди ж сюди, мій кубку
 кришталевий;
 Залежався ти в цьому футляреві,
 Давно вже я про тебе й не гадав!
 Ти вигравав ще на дідівських
 святах

І звеселяв гостей понуркуватих,
 Коли між них ти за столом кружляв.
 Твій штучний карб аж очі в себе
 брав:

Усі той карб у віршах толкували,
 А потім враз свій трунок
 випивали, —
 Я не забув і досі тих забав...
 Та не мінятимусь з сусідами тобою,
 Не мудруватиму над хитрою
 різьбою,

Бо іншого пиття собі надбав.
 В тобі ж темніє сік п'янкий,
 фатальний,
 Що я обрав на цей бенкет
 прощальний;

В останній раз, самотній
 і печальний,
 Вітаю ранок я, що тайно засвітав!
Йоганн Вольфганг Ґете «Фауст»
 (переклад Миколи Лукаша)

ТРЕТІЙ МОНОЛОГ ФАУСТА

Покинув я поля і луки,
 Що у нічнім тумані сплять,
 Ущухли в грудях люті муки,
 І буйні пориви мовчать.
 Душа стражденна просвітліла —
 Благословен просвіток цей!
 І знову в ній заговорила
 Любов до Бога, до людей.

Спокійно, пуделю! Годі тобі вертїться!
 Чом ти там на порозі гарчиш?
 Ляж біля печі, треба зігрїться...
 Ось на подушку, та мовчи ж!
 Кумедно кружляв і петляв чогось ти,
 Як сюди ми йшли по дорозі крутій,
 Тепер попав до мене в гості,
 Так шануватися умій.

Коли у келії смиренній
 Знов світло лампи спалахне,
 В моїй душі, добром натхненній,
 Зринає видиво ясне.
 Думки стають чіткі і стислі,
 Надія лине в майбуття,
 І знову, знов я зношу мислі
 До потайних джерел життя.
 Та цить же, пуделю! Твоє завивання
 Не гармонує зі звуками тими,
 Що душу сповняють думками
 святими.

Таж нам відоме людське глузування
 З високого всього,
 З того, що в ньому не тямлять нічого;
 Осміюють вони прекрасне все;
 І ти туди ж, за ними, псе!

Та лихо мені! Я знову нудьгую,
В душі задоволення більше не чую...
Чом так швидко криниця висихає,
А мене знов спрага змагає?
Не раз таке було зі мною...

Та з цим ще можна позмагатись:
Нам треба вірою пройнятись,
Премудрістю понадземною,
Нам тільки Відкриття з'ясує світ.
Відкрию Новий Заповіт,
Відкрию текст прадавній знову,
Заглиблю в нього пильний зір
І цей священний первотвір
Перекладу на милу рідну мову.

Написано: «Було в почині Слово!»
А може, переклав я зразу
помилково?

Зависоко так слово цінують!
Інакше треба зміркувать,
Так внутрішнє чуття мені говорить.
Написано: «Була в почині Мисль!»
Цей перший вірш як слід осмисль,
Бо ще перо біди тобі натворить.
Хіба ж то мисль і світ, і нас створила?
А може, так: «Була в почині Сила!»
Пишу — і сумнів душу огорнув:
Я, мабуть, знову суті не збагнув...
Та світ свіву — не зрадила надія,
І я пишу: «Була в почині Дія!»
Коли ти хочеш тут сидіти,
Пуделю, то годі вити
І скавуліти!
Мені в роботі заважаєш,
Господаря так зневажаєш!
Хоч мені з кімнати
Прийдеться тікати,
Хоч гостю покажу поріг:
Біжи туди, звідкіль прибіг!
Та що це? Що я бачу?
Чи я притомність трачу?
Чи це не сон, чи не мара?
Собаку щось мов розпира —
Росте, росте, як та гора,
Втрачає подобу собаку!
Так ось кого я пригостив!
Немов страшений бегемот,

Він блимнув оком, роззявив рот.
Ну що ж! Бог милостив!
Пекельне кодло розженем
Ми Соломоновим ключем.

Я звіра чарами зв'яжу,
Замову Чотирьох скажу:
Саламандро, блищи,
Ундіно, течі,
Сільфідо, подуй,
Кобольде, працюй! Той, хто не знає,
Що в кожній стихії
Силу становить —
Той не здолає
Добрі й лихії
Духи замовить.
В огні розвійся,
Саламандро!
В воді розлийся,
Ундіно!
Блисни в повітрі промінно,
Сільфідо!
Дай дому поміч незмінно,
Incubus! Incubus!
Вийди, я тебе не боюсь!
Ось всі чотири —
Нема їх в звірі...
Лежить і вицирився, бридкий;
Його не зрушив поклик мій!
Та я ще нову
Вживу замову.
Ти, може статсья,
Пекельного роду?
Глянь на цей знак!
Його бояться
Всі ваші зроду.
Чому ж це ти найживсь так?
Виплід триклятий!
Вмієш читати
Ім'я Несказанного,
Чудом зачатого,
За нас розп'ятого,
В віках осіянного?
Де ж він? За піччю он,
І вже вироста, як слон,
Заповнює весь покій,
Хоче узятись туманом...

Спускайся униз мерщій!
Падай ниць перед паном!
Бачиш, мої не марні погрози,
Сплять тебе святії грози!

Не змушуй же
Вогонь троїстий лити!
Не змушуй же
Щонайсильніших чар ужити!
Йоганн Вольфганг Гете «Фауст»
(переклад Миколи Лукаша)

ОСТАННІЙ МОНОЛОГ ФАУСТА

Спинися, мить!
Прекрасною ти стала,
І в відблиску заграв,
У ореолі слав
Знов думка запалала.
Спинися, мить! Немає вороття,
Я у минуле не верну ніколи,
Я не бажаю слухати докори,
Спинися, мить, — виразнице життя.
Спинися! Благаю, зупинися.
Доволі! Я щасливий тут!
Я не бажаю більше вже облуд,
Лиш ти, благаю, зупинися.
Я все віддам! Полишу душу!
Мені вже досить! Я лечу!
Я все життя за щось плачу,
Та зараз плакати не мушу.
Спинися, мить! Тебе люблю.
Мені ти щастя дарувала,

Мені цього було не мало,
Й за це тебе боготворю.
Що ж, ти зробив свій вибір.
Та, Фаусте, подумай про життя.
Назад немає вороття, —
Себе прирік ти на загибель.
Пусте! Дивись, мій поводитир,
Прекрасніше що може бути.
Тебе не було б, випив би отрути,
Щоб саме тут спинити вир.
Умова є. Чого баритись...
Та, докторе, лише поглянь,
А чи не буде в тебе нарікань?
Чи не захочеш зупинитись?
О ні, дияволе, і не гадай!
Я віднайшов свою принаду,
І Божого не хочу Саду,
Лише її мені ти дай.
Йоганн Вольфганг Гете «Фауст»
(переклад інтернет-користувачів)

ДОДАТОК ДО УРОКУ 25

МІСТ МІРАБО

Під мостом Мірабо струмує Сена
Так і любов
Біжить у тебе в мене
Журба і втіха крутиява шалена
Хай б'є годинник міч настає
Минають дні а я ще є
Рука в руці постіймо очі в очі
Під мостом рук
Вода тече хлюпоче
Од вічних поглядів спочити хоче
Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є

Любов сплива як та вода бігуча
Любов сплива
Життя хода тягуча
Надія ж невгамовано жагуча
Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є
Минають дні години і хвилини
Мине любов
І знову не прилине
Під мостом Мірабо хай Сена плине
Хай б'є годинник ніч настає
Минають дні а я ще є

Гійом Аполлінер
(переклад Миколи Лукаша)

ДОДАТОК ДО УРОКУ 27

ЗГАСИ МІЙ ЗІР...

Згаси мій зір — я все ж тебе знайду,
Замкни мій слух — я все ж тебе почую,
Я і без ніг до тебе домандрую,
Без уст тобі обітницю складу.
Відломиш руки — я тоді тебе
Впіймаю серцем. Наче між долонь,
А спиниш серце — мозок запульсує;
Коли ж ти вкинеш в мозок мій огонь,
Тебе в крові палючій понесу я.

Райнер Марія Рільке
(переклад Миколи Бажана)

* * *

Ось дерево звелось. О виростання!
О спів Орфея! Співу повен слух
І змовкло все, та плине крізь мовчання
новий початок, знак новий і рух.
Виходять звірі з лісової тиші,
покинувши кубельця чи барліг;
вони, либонь, зробилися тихіші
не з остраху, не з хитрощів своїх,
а з прислухання. Рев, скавчання, гам
змаліли в їх серцях. Їм за пристанок
недавно ще була маленька хижа,
де крилася жадливість їхня хижа
і де при вході аж хитався ґанок,—
там ти воздвиг їх прислухання храм.

Райнер Марія Рільке
(переклад Миколи Бажана)

ДОДАТОК ДО УРОКУ 29

ГІТАРА

Як заридала
моя гітара,—
розбилась досвітку
криштална чара.
Ой заридала
моя гітара...
Хочу утішити —
надармо,
хочу утишити —
намарно.

Плаче, як вода,
що рине з яру,
плаче, як вітер,
що жене хмару.
Хочу впинити —
надармо,
вона ридає
за даллю.
Плаче пісок гарячий,
кличе біле латаття,

плаче стріла за ціллю,
вечір кличе світання,
плаче в голім гіллі
пташка остання.

А-ой, гітаро!
У серці п'ять ножів
одним ударом!

Федеріко Гарсія Лорка
(переклад Миколи Лукаша)

ПРО ЦАРІВНУ МІСЯЦІВНУ

Прийшла в кузню Місяцівна
в серпанковім покривалі,
хлопчик дивиться на неї —
краса очі пориває.
Має білими руками,
аж малому серце в'яне,
вислоняє, грішна й чиста,
тугі перса олив'яні.
«Тікай, тікай, Місяцівно,
бо як вернуться цигани,
накують із твого серця
наміста й перснів багато».
«Дай я, хлоню, потанцюю,
бо як вернуться чхавале,
ти з закритими очима
лежатимеш на ковадлі».
«Тікай, тікай, Місяцівно.
Чуєш, тупотять бахмати?»

«Ну-бо, хлоню, не топчися
по білі моїй крохмальній».
Битим шляхом скаче вершник,
мов у бубон в шлях бабаха,
а вже в кузні малий хлопчик
склепив віченьки бідаха.
Гаєм їхали цигани,
мусянджовії примари.
Очі мружили набакир,
рівно голови тримали.
А в тім гаю пугач пуга,
пугач пуга тоскно й жаско...
пливе небом Місяцівна,
за руку держить хлоп'ятко.
В кузні туж, у кузні лемент,
плачуть, голосять цигани,
а царівну Місяцівну
повивають хмари, хмари.

Федеріко Гарсія Лорка
(переклад Миколи Лукаша)

ДОДАТОК ДО УРОКУ 31

НЕЗНАЙОМА

Щовечора над ресторанами,
Де шал гарячий не приглух,
Правує окриками п'яними
Весни хмільний і тлінний дух.

Там кочети скриплять над озером,
І чується жіночий виск,
А в небі, все схопивши позирком,
Байдуже скривлюється диск.

Удалині, в нудоті вуличній,
Над замиським затишшям дач,
Ледь золотіє крендель в булочній
І ріже слух дитячий плач.

І мій єдиний друг, наморений,
В моїм видніє келишку
І, тайним хмелем упокорений,
Як я, таїть журбу важку.

І кожний вечір, за шлагбаумами,
Заламуючи котелки,
Серед канав гуляють з дамами
На всякий дотеп мастаки.

А там, біля сусідніх столиків,
Лакеї заспані стирчать,
І пияки з очима кроликів
«In vino veritas!»¹ кричать.

¹ Істина в вині! (латин.)

І кожен вечір, в час умовлений
(Чи це не мариться мені?),
Дівочий стан, шовками зловлений,
Пливе в туманному вікні.

Вона повільно йде між п'яними,
І все зажурена, одна,
Духами дишачи й туманами,
Сідає мовчки край вікна.

І віють давніми й оздобними
Повір'ями тугі шовки,
І брилик з перами жалобними,
І персні гарної руки.

Чудною близькістю закований,
За темну я дивлюсь вуаль —
І бачу берег зачарований
І чарами пойняту даль.

Мені всі тайнощі довірено
З чиїмось сонцем заодно,
І душу всю мою незмірену
Терпке пронизує вино.

І, сколихнувшись, пера струсячі
У мозку тріпотять моїм.
І очі сині-сині, тужачи,
Цвітуть на березі смутнім.

В моїй душі є скарб, і вручено
Від нього ключ лише мені!
Потворо захміліла й змучена,
Це правда: істина — в вині!

Олександр Блок

(переклад Михайла Литвинця)

ДОДАТОК ДО УРОКУ 32

СІРООКИЙ КОРОЛЬ

Болю безвихідний, слався тепер!
Вчора король сіроокий помер.

Люльку свою на каміні знайшов
І на роботу нічну він пішов.

Вечір осінній задушно палав.
Муж мій вернувся й спокійно сказав:

Буду я доню будити від сну,
В сірі очиці її зазирну.

«Знаєш, із ловів його принесли,
Тіло під дубом столітнім знайшли.

А за вікном тополине гілля
Шепче: «Немає твого короля...»

Анна Ахматова

А королева, така молода,
Сивою стала до ранку. Шкода!..»

(переклад Михайла Москаленка)

БУВ ТИ НЕЩИРИМ У НІЖНОСТІ...

Був ти нещирим у ніжності.
Скільки журби, далебі!
Як же багатством у бідності
Душу зігріти тобі?

Господи! Та ж недбайлива я,
Твоя рабиня скупа.

Ні прутиком, ні трояндою
Не буду в садах Отця.
Я від кожної тріски падаю,
Здригаюся від слівця.

Анна Ахматова

(переклад Петра Перебийноса)

ЖОВТІЄ СВІТЛО З ТЕМНОТИ...

Жовтіє світло з темноти,
Нас квітень ласкою проймає.
На півжиття спізнився ти,
Але й таким тебе приймаю.

Сідай ось поруч і зумій
Повеселіти над роками:

Поглянь на синій зошит мій
Із молоденькими рядками.

Прости журбу мою за двох,
Раділа сонцю я замало.
Прости, прости, що в багатьох
Тебе я часто впізнавала.

Анна Ахматова

(переклад Петра Перебийноса)

ДОДАТОК ДО УРОКІВ 35–36

ПОСЛУХАЙТЕ!

Послухайте!

Якщо зірки засвічують —

виходить — це комусь треба?

Виходить — хтось хоче, щоб вони були?

Виходить — хтось називає ці плювочки
перлинами неба?

І, надриваючись,

у заметілях полуденного пилу,

ввірвається до Бога,

спізниться боїться,

плаче гірко,

цілує йому жилясту руку,

просить —

щоб неодмінно була зірка! —

присягається —

не витрима цю беззоряну муку!

А потім

ходить ззовні спокійний,

та весь тривожний.

Говорить комусь:

«Адже тепер тобі нічого?

Не страшно?

Без ліхтаря?!»

Послухайте!

Адже, якщо зірки

засвічують —

виходить — без них комусь не можна?

Виходить — це необхідно,

щоб кожного вечора

понад дахами

загорялась хоча б одна зоря?!

Володимир Маяковський

(переклад Кіри Шахової)

БОРГ УКРАЇНИ

Чи знаєте ви
українську ніч?
Ні,
ви не знаєте української ночі!
Тут небо
від диму
дедалі чорніш
і герб
зорею п'ятикутною
блискоче.
Де горілкою,
відвагою
і кров'ю
Запорозька
вирувала Січ.
Загнуздавши
у драти Дніпров'я,
скажуть:
— Дніпре, сили нам позич! —
І Дніпро
по вусах дроту,
по пасах
електричний струм
несе по корпусах.
Либонь, рафінаду
і Гоголь радий!
.....
Ми знаєм,
чи курить Чаплін,
чи чарку хилить;
ми знаєм
Італії безрукі руїни;
ми Дугласів галстук
напам'ять завчили...
А що ми знаєм
про лице України?
Знань у росіянина
не глибока товщ —
тим, хто поруч,
пошани мало.
Знаємо лиш
український борщ,
знаємо ще
українське сало.
І з культури
знань не широченько:

окрім двох

уславлених Тарасів —
 Бульби
 та відомого Шевченка, —
 ані з місця руш,
 як не старайся.

Притиснеш його —
 дурницю зморозить.

Викладе весь
 вантаж розумовий:
 візьме й розповідь
 зо двоє курйозів,
 анекдотів
 української мови.

Я кажу собі:
 товаришу москаль,
 на Україну
 жартів не скаль.

Вивчіть мову цю зі стягів —
 лексиконів мас повсталих, —
 велич в мові і простота:

«Чуєш, сурми заграли,
 час розплати настав...»

Хіба є щось
 звичайніше
 й тихіше
 за слово,
 витерте від уживання, — «слышишь»?!

Я
 немало слів придумав вам,
 важу їх, і хочу,
 аж розчуливсь,
 щоб зробились
 віршів
 всіх моїх
 слова
 важучими,
 як слово «чуєш».

На один копил
 людей не ліч,
 щоб сором не їв очі.

Чи знаємо ми українську ніч?

Ні,
 ми не знаємо української ночі.

*Володимир Маяковський
 (переклад Леоніда Первомайського)*

А ВИ ЗМОГЛИ Б?..

Я вмить закреслив карту буднів,
хлюпнувши фарбами зі склянок.
Відкрив я в холодці на блюді
вилицюватість океану.
З рибин на вивісках строкатих
читав я губ нових порив.
А ви
ноктюрн
змогли б заграти
на флейті заржавілих ринв?
Володимир Маяковський
(переклад Платона Воронька)

ДОДАТОК ДО УРОКІВ 37–38**ЗИМОВА НІЧ**

Мело, мело по всій землі,
Мело, сніжило.
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

І черевички з ніг самі
Упали м'яко.
І віск із нічника слізьми
На плаття капав.

Злітався сніг і вирував
Перед шибками,
Так влітку на вогонь мошва
Летить роями.

Все поглинала на землі
Хуртеча біла.
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

Ліпила віхола на склі
Кружки і стріли.
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

На свічку дихала імла,
Й спокуси сила
Хрестоподібно підняла,
Як ангел, крила.

І протяг тіні хилитав,
І мимоволі
Схрестились руки і уста,
Схрестились долі.

І доки хуга по землі
Мела, сніжила,
Свіча горіла на столі,
Свіча горіла.

Борис Пастернак
(переклад Леоніда Талалая)

В УСЬОМУ ХОЧЕТЬСЯ ДІЙТИ...

В усьому хочеться дійти
До істин суті.
В роботі, в пошуках мети,
В сердечній смуті.

До сутності минулих днів,
До їх причини.
До всіх підстав, до коренів,
До серцевини.

Постійно треба нить вхопить,
Події, дати,
Жить, думать, відчувать, любить,
Світ відкривати.

Якби ж то я лише зумів
Та мав можливість,
То склав би декілька рядків
Про сильну пристрасть.

Про беззаконня, гріх весь цей,
Біги, погоні,
Про ненавмисність похапцем,
Лікті, долоні.

Тоді б я відшукав би ген,
З чого почалось,
І повторив її імен
Ініціали.

Я б вірші розбивав як сад.
Дригцем прожилок
Розквітли б липи в них підряд,
Ладком, спинились.

Красу троянд я б в вірші вніс
І подих м'яти,
Луги, отави, сінокіс,
Гроз перекаати.

Давно колись Шопен створив
Оживше чудо,
Фільварків, парків та могил
Свої етюди.

Досягнутого торжества
Ця гра та мука —
Натягнута, як тетива
Тугого лука.

Борис Пастернак

(переклад Володимира Туленка)

ГАМЛЕТ

Гул затих. Я вийшов на підмостки.
До одвірка тулячись, людську
Наслухаю долю в одголоску —
Що мені судилось на віку.

Прямо в мене цілить морок ночі
Тисяччю біноклів на осі.
Та, якщо лиш можеш, авва отче,
Чашу цю повз мене пронеси.

Я люблю твій задум і пристану
На тобою визначену роль.
Але інша нині йде вистава,
І на цей раз вибути дозволь.

Та готовий вже порядок дійства,
І не відвернути німоти.
Я один, повсюди лицемірство.
Вік прожить — не поле перейти.

Борис Пастернак

(переклад Юрія Буряка)

ДОДАТОК ДО УРОКУ 39

ВІДМОВА

Мені набагато приємніше
Дивитись на зорі,
Аніж підписувати
Смертні вирoki.
Мені набагато приємніше
Слухати голоси квітів,
Які шепочуть: «Це він!» —
Схиляючи голови,

Коли я крокую по саду,
Аніж бачити темні рушниці
Варти, що вбиває
Тих, хто хоче вбити мене.
Ось чому я ніколи,
Ні, ніколи не буду Правителем!

Велимир Хлебников

(переклад Артура Сіренка)

КОЗАК

Коли козак на вежі вартувій
Побачить вершників — орди аркан,
Чия мета — яса, грабунок-буревій,
А шабля — яничарський ятаган,—
Летить він з вежі — вітру навздогін
І на коня, і птахом
Життя і волю кинувши на кін
У мовою співаючі станиці.
Так я, завчасно наперед тих літ,
Коли визнання цього стане всезагальним,
Кажу: «Над нами іноземців гніт!
Повстаньмо, козаки, повстаньмо!
Ми поневолені також!
Навчіться долі майструвати витинанку
І гордості здійнявши заколот,
Крицю одягніть на вишиванку!»

*Велимир Хлєбников
(переклад Артура Сіренка)*

ЛІТЕРАТУРА Й ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

1. «Алхімія слова» Яна Парандовського — енциклопедія таємниць творчості митця [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://h.ua/story/52003>.
2. <http://biografiya.com.ua>.
3. <http://lessons.com.ua>.
4. <http://www.ukrlib.com.ua/books-zl/book.php>.
5. <http://www.zarlit.com/author/index.html>.
6. М. А. Булгаков и Н. В. Гоголь. Рукописи не горят! [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://bioserge.narod.ru/bulgakov.html>.
7. Виленкин В. В. В сто первом зеркале / В. В. Виленкин. — М., 1987.
8. Галинская И. Л. Загадки известных книг / И. Л. Галинская. — М., 1986.
9. *Драматичне і комічне у романі Булгакова «Майстер і Маргарита»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://moyaosvita.com.ua/literatura/dramatichne-i-komichne-u-romani-bulgakova-majster-i-margarita>.
10. Жирмунский В. М. Творчество Анны Ахматовой / В. М. Жирмунский. — Л., 1973.
11. *Зарубіжна література : хрестоматія-посібник. 11 кл. / укладач Є. В. Волощук. — Донецьк, 2003.*
12. *Зарубіжна література. 11 кл. : хрестоматія / упорядник І. Л. Столій. — Х., 2003.*
13. *Зарубіжні письменники : енциклопедичний довідник : у 2 т. / ред. Н. Михальська, Б. Щавурський. — Т., 2005.*
14. Затонский Д. В. Модернизм и постмодернизм / Д. В. Затонский. — Х., 2000.
15. *Історія світової літератури* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.ae-lib.org.ua/_lithistory.htm.
16. Карельський А. Лекція про творчість Франца Кафки / А. Карельський // *Іноземна література. — 1995. — № 8.*
17. *Кафка Франц. Твори : оповідання, романи, листи, щоденники / Франц Кафка ; передм. Д. Затонського. — К., 2012.*
18. Ковбасенко Ю. І. Біографія письменника і викладання літератури / Ю. І. Ковбасенко // *Зарубіжна література в навчальних закладах. — 2001. — № 10.*
19. Куцінко О. Г. Зарубіжна література. 11 кл. Рівень стандарт і академічний рівень / О. Г. Куцінко. — Х., 2017.
20. Куцінко О. Г. Професійний довідник учителя літератури / О. Г. Куцінко. — Х., 2012.
21. Куцінко О. Г. Усі уроки зарубіжної літератури. 9 кл. / О. Г. Куцінко. — Х., 2010.

22. *Літературознавчий словник-довідник* / за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. — К., 2007. — (Серія «*Nota bene*»).
23. *Мелик-Пашаев А. А.* Современный словарь-справочник по искусству / А. А. Мелик-Пашаев. — М., 1999.
24. *Роман-антиутопія ХХ століття* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://pidruchniki.com/18340719/literatura/roman-antiutopiya_stolittya.
25. *Скуратовский В.* Миф о Джордже Оруэлле / В. Скуратовский // Всесвіт. — 1988. — № 4.
26. *Структура твору «Майстер і Маргарита»*. Роман в романі [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://svitova.at.ua/publ/svitova_literatura_i_pol_xx_st/rosijska_literatura_mikhaajlo_bulgakov/struktura_tvoru_majster_i_margarita_quot-roman_v_romani_1928_1940/32-1-0-84.
27. *Тур В.* Авангардистські та модерністські тенденції в поезії ХХ ст. Г. Аполлінер як поет-авангардист. Поезії «Міст Мірабо» та «Зарізана голубка й водограй» / В. Тур // Зарубіжна література. — 2009. — № 36.
28. *Українська літературна енциклопедія* : у 5 т. / редкол.: І. О. Дзевєрін (відповід. ред.) та ін. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/ulencycl/ule.htm>.
29. *Український Володимир Маяковський* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://volyntimes.com.ua/news/418>.
30. *Урнов Д. М.* Дж. Джойс и современный модернизм / Д. М. Урнов // Современные проблемы реализма и модернизма ; под. ред. А. С. Мясникова. — М., 1965.
31. *Утехин Н. П.* «Мастер и Маргарита» М. Булгакова : Об источниках действительных и мнимых / Н. П. Утехин // Русская литература. — 1979. — № 4.
32. *Философское кредо «Мастера и Маргариты» Булгакова и учение Сковороды* [Електронний ресурс]. — Режим доступа: <http://school-essay.ru/filosofskoe-kredo-mastera-i-margarity-bulgakova-i-uchenie-skovorody.html>.
33. *Філософсько-етична проблематика роману М. Булгакова «Майстер і Маргарита»* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.ukrlib.com.ua/tvory-zl/printit.php?tid=6196>.
34. *Художні особливості поезії Володимира Маяковського* [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.school-essays.info/xudozhni-osoblivosti-poezi%D1%97-volodimira-mayakovskogo>.
35. *Червинская О. В.* Акмеизм в контексте Серебряного века и традиции / О. В. Червинская. — Черновцы, 1997.
36. *Шевченко Н. В.* Зарубіжна література : практичний довідник / Н. В. Шевченко, О. О. Косогова. — Х., 2009.

Код	Ціна
СЛУ014	90,00

Навчальне видання

Серія «Усі уроки»

КУЦІНКО Ольга Германівна

УСІ УРОКИ ЗАРУБІЖНОЇ ЛІТЕРАТУРИ
11 клас. Профільний рівень + рівень стандарту
І семестр

Відповідальний за видання *Ю. М. Афанасенко*

Технічний редактор *Є. С. Островський*

Коректор *О. М. Журенко*

Підп. до друку 17.05.2019. Формат 60×90/16. Папір газет.
 Гарнітура Шкільна. Друк офсет. Ум. друк. арк. 16,0. Зам. № 19—05/20—05.

ТОВ «Видавнича група “Основа”».

Свідectво суб'єкта видавничої справи ДК № 6058 від 01.03.2018.

Україна, 61001 Харків, вул. Плеханівська, 66.

Тел. (057) 731-96-34. E-mail: russ@osnova.com.ua

osnova.com.ua, book.osnova.com.ua

Телефон для замовлення: 0-800-505-212

(безкоштовно з мобільних та стаціонарних телефонів України)

Надруковано у друкарні ТОВ «ТРИАДА-ПАК».

Харків, пров. Сімферопольський, 6. Тел. (057) 703-12-21.

www.triada-pack.com, e-mail: sale@triada.kharkov.ua

ISO 9001:2015 № UA228351, FAMO TRIADA LLC (065445)